

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SAMLINGER

TIL

JYDSK HISTORIE OG TOPOGRAFI.

IV BIND. 1872—3.

UDGIVET
AF
DET JYDSKE HISTORISK-TOPOGRAFISKE SELSKAB.

AALBORG.

FORLAGT AF MARINUS M. SCHULTZ
OG TRYKT HOS OLUF OLUFSEN.

Uddrag

af

J. P. Thjerrings Skildring af viborgske Personligheder i forrige Aarhundrede.

Meddelt af A. Heise.

Jens Pedersen Thjørring var Søn af fattige Bønderfolk i Tjørring Sogn og By i Hammerum Herred, Ribe Stift. Faderen døde tidlig, hvorpaa den 13aarige Dreng i Aaret 1743 „kom løbende til Viborg af Begjærlighed efter at komme i Skolen“ og blev optagen i Domskolens 1ste Lektie. I det Vidnesbyrd, som den daværende Hører for 1ste Lektie, *Jakob Hornemann*, en Mand, af hvem Thjørring selv senere har givet en fordelagtig Skildring som en nidkær og begavet Lærer og ivrig Prædikant af hernhuttisk Farve, et Par Maaneder efter indgav om Disciplenes Flid og Anlæg, ytres om Thjørring, at han „har ret gode Naturens Gaver, saa han, siden han kom til Bogen, fremfor nogen af de andre har gjort Fremgang.“ I den følgende Tid skildres Thjørring stadig som en flittig og stræbsom Discipel med „meget god Skjønsomhed og Nemme,“ men desuagtet var Fremgangen ikke saa god, som man skulde vente; thi Thjørring havde overordentlig stor Armod at kæmpe med; hans Moder var flyttet med ham til Byen, og allerede i 5te Lektie klages over, „at Bekymringer for at forsørge og vare hans træn-

gende Moder synes ej lidet at hindre hans Fremgang.“ Her-til kom et svageligt Helbred, hvilket atter virkede paa „Gemyttet“, saa at det sidste Vidnesbyrd, Skolen har udstedt om ham, i Novbr. 1751, lyder mindre gunstigt: „Han haver et maadeligt(=middelmaadigt)Nemme og slet Helbred, hvilket for-aarsager, at han ej kan komme saa vel afsted med hans Studer-inger, som han maaske ønsker, er og desaarsag savnet adskillige Gange af Skolen og Kirken, fører i det øvrige et skikkeligt og anstændigt Levned“. Men Udstederen heraf, Korrektoren Mag. *Jessen*, var rigtignok selv kun en „maadelig“ Skolemand, saa Grunden til, at Thjørring pludselig faar et „maadeligt Nemme“, maaske snarere er at søge hos *Jessen* end hos Thjørring selv; i al Fald viser denne sig senere i sine Skil-dringer af sin Samtid ingenlunde som et Fæhoved. I Aa-ret 1752 blev Thjørring da Student, omtrent 22 Aar gam-mel, men et fortsat Studium ved Universitetet var der ikke at tænke paa. Han maatte tage tilbage til Viborg for at søge Livets Ophold for sig og sin Moder, og her understøt-tedes han af de samme Folk, som allerede i Skoletiden havde taget sig af ham, navnlig af Biskop *Wøldike*, i hvis Hus mangan fattig Discipel havde et godt Tilflugtssted, og som gav Thjørring Kosten i de 5 sidste Aar, han var i Skolen, ligesom ogsaa den daværende Kapellan ved Domkirken, *Andreas König*, som selv var en velstaaende Mand, understøttede ham paa andre Maader. I dette Tidsrum af sit Liv stod Thjørring i det hele i et meget nøje Forhold til flere af Stadens Præster, navnlig til Præsten ved Søndre Sogns Kirke, *Krist. Sadolin*, og senere til sin et Par Aar ældre Skolefælle *Astrup*, som blev Præst ved Tugthuset 1754 og senere igjennem alle Stadens gejstlige Værdighe-der steg op til at blive Stiftsprovst. Mange Fortællinger, ogsaa om tidligere afdøde Personer, har han vistnok her hørt; men forøvrigt hviler der et Slør over, hvad han egent-lig har taget sig for i disse Aar; formodentlig har han er-næret sig ved Information og ved af og til at prædike for Præsterne, skjønt han rigtignok aldrig udtrykkelig omta-ler det.

At blive Præst, som vistnok fra først af har været den fattige Bondedrengs Tanke, maatte under disse Forhold opgives. Det højeste Maal, han som Student kunde sætte sig, var at blive Degn. Dette beskedne Maal lykke-

des det ham endelig at naa i Juli 1761 i en Alder af 32 Aar, idet han af Kancelliraad *Lerche* til Ørslevkloster og Staarupgaard kaldedes til Sognedegn for Højslev, Dommerby og Lunø Sogne i Fjends Herred, en Mils Vej fra Skive. Til at blive Sognedegn udfordredes i Følge de bestaaende Love, at man i nogle Aar først skulde have været Skoleholder. Da Thjørring ikke kunde opfylde denne Betingelse, maatte der søges kgl. Dispensation herfor, hvilket ogsaa i Reglen let opnaaedes af „Studiøsi“. I den Anledning gav Wøldike d. 10de Septbr. 1761 hans Ansøgning følgende Paategning:

„Supplikanten, Studiosus J. P. Thjørring, har fra sin Skolegang af her i Viborg Skole været mig bekendt som den, der stedse har ført og fører et stille, skikkeligt og ustraffeligt Liv og Levned. Fra den Tid, han deponerede, har han lagt sig efter at faa den sande og sunde Oplysning og Kundskab udi sin Kristendom, og hvad som hører til den saliggjørende Tro og gudeligt Levnedes Førelse, og derudi faaet den Indsigt, som han, næst en daglig og flittig Bøn under Guds Paakaldelse, behøver til et Degneembede duelig og tilbørlig at forestaa. Til saadant Embede han og desuden er begavet med de fornødne udvortes Naturens Gaver. I slig Henseende jeg indstiller hans allerunderdanigste Ansøgning til en allernaadigst Bønhørelse.“

Begyndelsen af Thjørrings Virksomhed i Højslev falder paa et af de alleruheldigste Tidspunkter for Degnenes økonomiske Vilkaar. Deres Indtægter bestode for største Delen i Kornydelse, men paa Grund af Bondens fortrykte Stilling saa de sjældent noget deraf. Havde de Kone og Børn at forsørge, førte de kun en kummerlig Tilværelse, især da de uaaatte sørge for at lade Børnene oplære til et eller andet Haandværk eller lade dem komme i Handelslære; thi kom de til Bondegjerning, faldt de paa Grund af Stavnsbaandet ind under Proprietærernes tunge Aag. Selv maatte de da søge at skaffe sig Livets Ophold ved forskellige Midler; nogle prædikede paa Omgang for Egnens Præster, andre bleve Lommeprocuratorer og forsømte deres egentlige Gjerning. Det er derfor intet Under, at man netop paa denne Tid ofte træffer paa en stor Mængde slette og uordentlige Degne. „Degnekald er min Tro et meget vanskeligt Embede“, siger Per Degn i „Erasmus Montanus“, „naar man skal have det paa den Fod, at det skal føde sin Mand“.

Selv i det frugtbare Salling udgjorde én Degns hele Indtægt omtrent 48 Rdlr.; en anden fra samme Egn skulde med 16 Rdlr. aarlig underholde Kone og 8 Børn¹⁾. Naar det saa saaledes ud i det frugtbare Salling, hvorledes maatte det da ikke se ud i de ufrugtbare Hedeegne? Store Indtægter fik Thjørring heller ikke at raade over i Højslev. I en Indberetning fra 1736 angives Degnens Indtægter til 15 Td. Korn, „dersom det uden Restans kunde bekommes, som aldrig sket er endnu“; hans Indkomster i Penge ved de tre Højtiders Offer og Accidenser ansloges til omtrent 27 Rdlr. Med disse Indtægter skulde han underholde sin gamle Moder, der levede hos ham, indtil hun døde i Oktbr. 1764, 79 Aar gammel, og sin Kone, *Marie Kirstine Kiergaard*, som han havde ægtet den 27de Juni 1762, og med hvem han havde 3 Børn, nemlig 2 Sønner, af hvilke den ældste, Peder, var sindssvag og den yngste, Jens, senere blev Kjøbmand i Skive, og en Datter, som døde før Forældrene, 22 Aar gammel. Naar hertil kommer, at det svagelige Helbred, som der allerede klages over i Skoletiden, ogsaa senere plagede ham, kan det ikke nægtes, at ogsaa denne Mand har haft sine Kors at bære. I en lang Tid lader det dog til, at Thjørring har røgtet sit Kald, som man kunde vente efter de gode Vidnesbyrd, der stadig vare givne ham, og endnu mere efter den Aand og Tone, der gaar igjennem hans egne Optegnelser. Da Wøldikes Eftermand *Rottbøll*, som med stor Nidkjerhed tog sig af sit Stift og særlig af Skoleundervisningen, første Gang paa sin Visitatstur i Aaret 1774 kom til Højslev, udtalte han sig rosende om ham; men ved en senere Visitats d. 20de Aug. 1777 skriver Biskoppen saaledes: „Ved min anden Visitats i Dag erfarede jeg med Bedrøvelse saa vel den skammeligeste Vankundighed hos Ungdommen som Aarsagen dertil at være den uforsvarligste Efterladenhed hos Læreren, hvorpaa i Tide maa raades Bod, inden Alting ganske forfalder“²⁾. Dette lyder rigtignok meget ugunstig for Thjørring;

1) Se Tillæg 8, der giver et sørgeligt Billede af Degnenes Stilling saa vel som af Landboforholdene i hine Aar, men som maa staa til Troende, siden Klagernes Berettigelse godkjendes af Stiftsøvrigheden. Et Exempel paa en af de mange uordentlige og balstyrige Degne fra hin Tid findes nedenfor ved „Hørere i 3die Lektie“.

2) Denne Notits af Højslev Visitatsbog tillige med flere Notitser om

men følgende Brev, som Rottbøll faa Dage efter tilskrev Provsten i Fjends Herred, *Bagge Fris* i Daugbjerg, tyder paa, at han ingenlunde har lagt Ansvar et herfor paa Thjørring, men paa Præsten, saa at det maaske endog kunde være tvivlsomt, om han ikke ved „Læreren“ forstaa denne:

„ . . . Til de forefundne indvortes Mangler hører Ungdommens maadelige Undervisning og Pleje paa de fleste Steder i Herredet, hvor de sjældent forstaa, hvad de sige, om de end kan læse noget udenad. Vel mangler det ikke paa Undskyldninger, især at de unge ere uvillige at søge Kirke eller Overhøringen der og Skolen, men! hvi taale Præsterne saadan Uorden? Eller vide de ikke den rette Omgang og deres Embeds Myndighed, naar al Formaning skulde være forgjæves? At Sagen kan drives langt anderledes, erfarede jeg et og andet Sted, især hos Provsten selv og i Kobberrup. Hvorfor skulde det da ikke ogsaa lade sig gjøre i omliggende Nabolav, dersom Præsterne selv havde Lyst til med samme Møje at berede sig forstandige Tilhørere af de unge? Bliv ikke træt af, kjære Hr. Provst, dertil at formane dem i Jesu Navn. Vis dem den bedste Plan, og vaag over, at de følge den. Især ville De lade sig nøje underrette om Overhøringen ved Præsterne, hvorledes den sker, om de forsømme eller tillade den voxne Ungdom at blive tilbage, uden at forsøge det yderste, item om de besøge Skolerne flittig, opmuntrende de unge og Skoleholderen ved sin Nærværelse og Anvisning, hvor det maatte behøves. Selv ville D. V. ogsaa om Vinteren, saa ofte det lader sig gjøre, besøge Skolerne uanmeldt, dem især, hvor De frygter for Lunkenhed i saa vigtig en Sag. — *Men da deslige Midler intet vil udrette i Højslev og annekterede Menigheder*, hvor der er mere end hedensk Vankundighed, og Alting yderligere forfalder, fordi Præsten uden for Prædikestolen lidet eller intet bekymrer sig om sit Embede, i det mindste hverken besøger Skolerne, ej heller holder nogensinde Overhø-

Thjørrings Familieforhold i Højslev, uddragne af Sognets Kirkebøger, har Sognepræsten Hr. Dr. phil. Hansen velvilligt tilstillet mig. De øvrige Træk til Thjørrings Liv ere dels uddragne af hans egne Optegnelser i det følgende, dels og fornemmelig fra Viborg Stiftsarkivs Dokumenter og Protokoller. — Det samme er i Reglen ogsaa Tilfældet med de i det følgende meddelte Anmærkninger, naar Kilden ikke nøjere angives.

ring, som Menigheden selv offentlig tilstod mig paa Tilspørgsel, saa maatte Hr. *Wilrich* tilholdes at antage en Kapellan at oprette de forfaldne Sager i hans Sted, og dertil at foreslaa en Person, som kan formodes, foruden Kundskab at have Iver og Nidkjærhed nok i Guds Sag; thi der vil viselig noget til at opvække dem, som har dorsknet saa længe. I lige Maade maatte Hr. *Wilrich* og Hr. *Holm* i Vrou erindres at indgive mig de lovede Lister over dem, som paa Visitatsdagen modvilligen udebleve, tvært imod Advarsel, at der til deres Rettelse kan føjes anden Anstalt.“

Viborg Bispegaard d. 26de Aug. 1777.

Rottbøll.

Heraf synes at fremgaa, at Rottbøll lægger saa godt som hele Skylden for den store Vankundighed i Højslev over paa Præstens Sløjhed, om det end derfor ikke kan fuldt undskyldes, at Skoleholderne bleve efterladne; men man maa desuden betænke, at Deguen, naar Præsten ikke tog sig af Sagen, neppe har haft Midler til at tvinge den uvillige Menighed til at lade Børnene søge Skolen, og at for Thjørrings Vedkommende hans svagelige Helbred vistnok har været medvirkende Aarsag foruden Ærgrelser af anden Natur, som vi nedenfor skulle se, at han havde netop paa denne Tid. Af senere Udtalelser fremgaaer det, at han paa Grund af Svagelighed fik en Hjælpelærer (Substitut), og ved Visitatsen 1789 fandt Biskop Tetens „Beviser paa god Undervisning og Frugt af Lærerens Flid.“ Derimod vedblev Thjørring formodentlig selv at forrette Degnetjenesten, og endnu for en 10—12 Aar siden kunde ældre Folk derude mindes, at Thjørring stundom prædikede, og den Fortælling er endnu bevaret om ham, at naar han kom gaaende gennem Lunø By for at forrette Tjenesten i Kirken, raabte han: „Hov! hov! nu kommer gamle Thjørring og nu skal I i Kirke.“ — Thjørring døde i April 1794, i sit 66 Aar. Hans Enke fik i aarlig Pension af Eftermanden — 3 Rdlr.

Under sit Ophold i Højslev, og maaske allerede tidligere, medens han levede som Student i Viborg, var Thjørring optraadt som Forfatter. Han citerer selv sin „Verssamlings 2den Tome“ (s. nedenfor ved Graabrødre Kirkes Præster, under Ernst Samuel), og et andet Sted omtaler han, at han i et „af sine andre Skrifter“ har givet en Skildring af Stiftsprovst Astrup (s. nedenfor under Stiftsprovsterne).

Disse Skrifter har jeg dog ikke kunnet opspore; paa det store kgl. Bibliothek kjender man ikke noget til Thjørrings Skrifter eller Manuskripter; formodentlig har han udgivet dem anonymt. Større Betydning har de Samlinger til Viborg Bys Beskrivelse, som han har efterladt i et Haandskrift paa 883 Kvartsider, som nu findes i Viborg Stiftsbibliothek, skjænket dertil 1869 af Hr. Kjøbmand *Chr. Borreschmidt* i Skive, som ved Kjøb var kommen i Besiddelse af det i Aaret 1857. Da Hr. Adjunkt *Feddersen* i dette Tidsskrifts 3die Bind S. 316 lejlighedsvis har meddelt Haandskriftets fuldstændige Titel og givet en Udsigt over Indholdet, henvises dertil, idet her meddeles nogle yderligere Oplysninger om Skriftets Tilblivelse og Beskaffenhed, hvorom Thjørring selv udtrykker sig paa følgende Maade (Side 2)¹⁾: „Naar jeg her foretager mig at beskrive den Kjøbstad Viborg, saa vil jeg først betjene mig af den Beskrivelse, som Mag. *Kristen Eriksen*, fordm Sognepræst til Sønder Sogns Menighed udi Viborg, har givet over samme By, endskjønt det ikke er den fuldstændige Beskrivelse (thi den har jeg aldrig set), men kun en trykt Extrakt deraf, som jeg her vil følge Ord efter anden.“ — Derpaa følger S. 2—46 en Afskrift af Eriksens *trykte* Uddrag, hvorpaa Thjørring fortsætter: „Saa vidt strækker sig Viborg Bys korte Extrakt-Krønike . . . Jeg har funden en Slags Fornøjelse udi for mange Aar siden at afskrive den samme Krønike for at have den til en Amindelse om denne gode By Viborg, hvor vor Herre i min Ungdoms Tid har beskaaret mig mit Brød baade som Skolediscipel og som Student. Det er at beklage, at man ikke kan komme over oftbemeldte Hr. Eriksens fuldstændige Beskrivelse over Viborg, da den ufejlbarlig vilde være kuriøs og ret fornøjelig at læse og ventelig var fri for de mange Fejler og Vildelser, som ved Trykken har indsneget sig i denne liden Extrakt-Krønike, som jeg her har afskrevet, og hvorat jeg ved Afskrivningen har rettet adskillige. Men da en god Ven i Viborg, nemlig Hr. Konrektor *Hjersing*, har havt den Godhed for mig at laane mig

¹⁾ Ogsaa M. Goldschmidt har i „En Hederejse i Viborg Egnen“ S. 12 flgd. omtalt og benyttet Thjørrings Manuskript. At der virkelig findes noget Originalt hos Thjørring, synes G. imidlertid ikke at have lagt Mærke til.

et større og vidtløftigere Uddrag, saa vil jeg, saa vidt Tid og Lejlighed tillader mig det, afskrive noget af det betydeligste og vigtigste deraf, og er da samme saaledes lydende (osv.)“. — Herpaa følger nu fra S. 47—143 „Udtog af Mag. Kr. Eriksens egenhændige Manuskript om Viborg By, som findes udi det Gehejme Arkiv“. (Dette er dog urigtigt, thi Eriksens *egenhændige* Manuskript findes i al Fald nu paa Universitetsbibliotheket).

Den Tid, da Thjørring tog denne Afskrift, maa falde i Aarene efter 1765, thi da blev Hjersing Konrektor, og inden 1776, da han overtog Rektoratet saaledes som det yderligere fremgaar af følgende mærkelige Efterskrift hos Thjørring (S. 143—44):

„Dette er da Indholdet af det store Udtog af Mag. Kristen Eriksens Beskrivelse over Viborg, som Hr. Konrektor *Hjersing*, som oven er meldt, har været saa god at laane mig til Udskrift, da han selv havde laant det af højvelbaarne Hr. Konferensraad og Landsdommer *de Testrup* til Mariager Kloster. Jeg har her afskrevet samme Udtog Ord efter andet, undtagen nogle Genealogier og Slægtregistre, som jeg ikke agtede fornøden at afskrive. Da jeg nu bragte det laante Uddrag til velbemeldte Hr. Konrektor Hjersing igjen, bad han mig om, at jeg vilde samle en Beskrivelse over Viborg i én Sammenhæng, baade af det lidet og det store Mag. Kr. Eriksens Udtog eller Extrakt-Krønike, som jeg her har afskrevet, *hvilken Beskrivelse han sagde, at han vilde give i Trykken*. Han foreskrev mig en Plan til sammes Indretning, og da jeg paatog mig dette Arbejde, anvendte jeg al mulig Flid derpaa. Jeg gjorde i Beskrivelsen adskillige Anmærkninger og Tillæg, dels af det lidet, jeg selv vidste om Viborg, saasom om Byens Gader, Størrelse og Afstand fra de andre Kjøbstæder her i Landet, dels af andres Skrifter, saasom Pontoppidans *Annal Eccl. Dan.*, Holbergs *Danmarks Riges Historie*, Hübners *Geografi*, Helsingørs *Beskrivelse* etc. Da jeg nu tilbragte Hr. Konrektor Hjersing dette Manuskript, fik jeg knap Tak derfor og slet ingen Betaling, end ikke en Gang for mit Papir, da jeg dog havde anvendt en hel Bog derpaa, som var ganske tæt og smaat skreven. Hjersing lod det ligge hos sig i lang Tid og lod, som han kjerte sig ikke mere derefter, især da han som Rektor havde faaet saa meget med Skolens Sager at tage vare. Endelig,

da jeg langt om længe skulde høre til, havde han leveret Manuskriptet til Kapellanen til Nørre Sogns Kirke i Viborg. Hr. *Andreas Kristian Krog*, som omstøbte det i en anden Form, da han vel paa sine Steder fulgte mit Manuskript Ord efter andet, men paa andre Steder lagde til og tog fra efter eget Tykke, gjorde flere og andre Anmærkninger derudi, overgav det saa til Trykken i sit eget Navn under den Titel: Samlede Efterretninger om Viborg By, og dedicerede det til hans kgl. Højhed Arveprins Frederik, som derfor (som en god Ven har sagt mig)¹⁾ til Præmie skal have regaleret ham med en Guldmedaille paa 50 Rdlr.s Værdi. Disse saa kaldede „Samlede Efterretninger“ vil jeg her afskrive, paa det at Læseren kan have en nogenledes sammenhængende og fuldstændig Beskrivelse over Viborg By; dog hvad som i det trykte Exemplar forekommer og i dette mit nærværende Manuskript er anført, vil jeg ikke skrive igjen, men henvise Læseren til de foregaaende Paginer, hvor det findes. Derimod vil jeg, saa meget som muligt er, rette de forekommende Fejler og Vildelser, hvoraf i det trykte Exemplar findes en temmelig stor Del, saa og gjøre *adskillige Anmærkninger og Tillæg* (osv.).

Stakkels Mand! I Aarene mellem 1783 og 87 giver han sig nu til møjsommelig at afskrive den trykte Bog, som han anser sig selv for den egentlige Forfatter til, og tilføjer en Mængde Bemærkninger, som vise, at han selv havde kunnet levere en langt bedre Beskrivelse end Krogs! I Fortalen ytrer Krog følgende: „Af Mag. Eriksens Excerpter lod Hr. Konferensraad og Landsdommer de Testrup til Mariager Kloster forfatte et Udtog, medens han var i Kjøbenhavn, hvilket han for nogle Aar siden udlaante til Hr. Rektor Hjersing her i Byen, som da havde i Sinde at udgive en Beretning om Viborg. Men da denne lærde og fortjente Mand ej fandt Tid til at fuldføre sit Forsæt, beviste han mig den Godhed at laane mig bemeldte Udtog, af hvilket tillige med det trykte Udtog jeg især har betjent mig til disse „Samlede Efterretninger“. Hertil føjer Thjørring følgende bitre Anmærkning: „Den gode Hr. Krog skal have Tak! Han havde godt ved at udgive disse Efterretninger, naar han havde

¹⁾ Denne „gode Ven“, som Thjørring jævnlig i sit Haandskrift beraaber sig paa, synes at være den senere Stiftsprovst Astrup.

saa at sige alle Ting paa rede Haand. Jeg havde, som ovenfor er meldt, sammenskrevet i en sammenhængende Stil én Samling af begge ovenmeldte Udtog og overleveret samme til Hr. Rektor Hjersing, dog uden Betaling. Havde jeg haft samme Skrifter i Hænder, som Hr. Krog fik, saa kunde jeg sagt have forfærdiget ligesaa rar og god en Beskrivelse over Viborg, som denne er. Det er ellers meget artig at lade først en sidde og have Arbejde og Umage med en Ting omsonst, og siden lade en anden have Æren og Belønningen derfor. Dette er Verdens Hykleri og Skalkhed saa ligt, som nogen Ting kan være“. — At dele de tre Mænd imellem er nu vanskeligt, da man ikke kjender Thjørrings oprindelige Manuskript. Vel er det muligt, at han har misforstaaet Hjersing, der selv har udgivet en latinsk Disputats om berømte Viborgere (de claris Viburgensibus), og som neppe har haft til Hensigt at udgive Thjørrings Manuskript, men som kun har villet benytte ham som Haandlanger; men da burde han selvfølgelig have lønnet ham for hans Umage; og hvad Krog angaar, kan det neppe betvivles, at han har gjort en utilladelig Brug af en anden Mands Arbejde; thi Krogs Arbejde staar i ingen Henseende over Thjørrings. Han har vel haft et Par Skrifter mere ved Haanden, end Thjørring nævner; men han har taget sig Arbejdet meget let og ikke bragt synderlig mere nyt, end hvad han kunde finde i Thjørrings Manuskript; ja selv de Steder, som anføres af Pontoppidans Aenaler, ere efter Thjørrings Foregivende meddelte efter dennes Oversættelse i hans Manuskript. I det mindste burde Krog have omtalt Thjørring i Fortalen blandt sine øvrige Kilder; men det har han ikke gjort. Han har til Præsterækkerne benyttet de Stiftsprotokoller, han forefandt let tilgængelige i Stiftsarkivet, og beklager meget, at de gamle Dokumenter ved Viborg Domkirkes Brand 1726 gik til Grunde; men at en stor Del af dem endnu fandtes i Behold i Stiftsarkivet, har han ikke gjort sig den Ulejlighed at undersøge.¹⁾ Væsentlig

¹⁾ Det er forbavsende, hvor indgroet den Tro er, at alle gamle viborgske Dokumenter ere gaaede til Grunde, dels ved Biskop Deichmanns Vandalisme, dels ved Branden 1726. Sagen er, at da Konvents-huset i Deichmanns Tid blev ombygget, skal man have ladet Brevkisterne staa aabne for alle og enhver, i Slud og Regn. Testrup

staar og falder han med Kristen Eriksen; kun til de senere Præsterækker har han noget selvstændigt, og ikke en Gang her har han forstaaet at benytte det Materiale, han forefandt. „*Kapellanernes Vita*“, ytrer Krog saaledes, „havde jeg og ønsket at bringe for Lyset, men af Mangel paa Efterretninger om de fleste, har jeg maattet forbigaa dem alle“ Det er en meget nem Fremgangsmaade; Ursin har tildels baaret sig ad paa samme Maade; *Thjørring* derimod har dog kunnet give en saa godt som fuldstændig Række for sit Aarhundrede, og de andre Herrer vilde kunne have gjort det samme, naar de havde benyttet det Materiale, der stod til deres Raadighed-

Af Thjørrings Haandskrift har selvfølgelig alle Afskrifterne ingen selvstændig Betydning. Det var maaske Umagen værd at gjøre et Uddrag af Mag. *Kristen Eriksens* utrykte Samlinger; men dette maatte da selvfølgelig være efter Originalen paa Universitets-Bibliotheket og ikke efter Thjørrings Afskrift efter et Udtog, der vel synes at have taget det væsentligste med, men ingen Garantier giver mod Misforstaaelser; thi vel er Mag. Kr. Eriksen en meget ukritisk Samler, og hans Mangel paa Kritik har bragt en sørgelig Forvirring ind i alle viborgske Beskrivelser, Ursins ikke undtaget, men alligevel bliver hans utrykte Samlinger stadig en Hovedkilde paa Grund af de mange, nu tilintetgjorte ældre Dokumenter, han har benyttet. Hvad der derimod giver Thjørrings

„reddede“ da en Del og bragte dem i Sikkerhed hos Arne Magnussen (smlgn. Krog S. 203). Dette er ganske vist beklageligt, men videre gik Deichmanns Vandalisme heller ikke. Disse Dokumenter var det gamle katholske Bispearkiv, som hestod i Domkirken og her gik til Grunde ved Ildebranden 1726. Domkapitlets Arkiv derimod fandtes i Bispegaarden, tillige med det øvrige Stiftsarkiv fra den lutherske Tid. Dette har Deichmann holdt lige saa godt i Hævd som alle tidligere og senere Biskopper; af dette Arkiv reddedes saa godt som alt af Trelund 1726. Hvad der ved den Lejlighed gik tabt, oplyses af Tillæg 2. Saa godt som alle ældre Dokumenter angaaende Domkapitlet og Læsø, ligefra 1219, der den Gang fandtes i Arkivet, findes endnu. Jeg benytter Lejligheden til at henlede enhver Opmærksomhed, der vil levere topografiske Skildringer af Viborg Stift, paa dette Arkiv. At der i Reglen ikke vil kunne hentes saa faa Oplysninger derfra til Stiftets Sognes Historie, har jeg praktisk søgt at vise ved mine Bidrag til Viborg Stifts, navnlig Sallings og Furs Historie paa Reformationstiden, i Ny kirkehistoriske Samlingers 5te Bind.

Manuskript en ikke ringe Interesse, ere de mange „*Anmærkninger*“, hvormed han har ledsaget sin Afskrift efter Krog, og hvori han baade efter eget Bekjendtskab og efter andres Fortællinger har givet Skildringer dels af sin nærmeste Fortid, den Deichmann-Tychonianske Tid, dels af sin egen Samtid. Det er disse Anmærkninger, som ere benyttede i det følgende. Nogen stor Forfatter er Thjørring selvfølgelig ikke. Han fortæller løst og fast, hvad han har hørt; det er især Gejstlighedens Færd, han har Øje for, navnlig dens Prædikemaade. Han dømmer ofte strængt; især er han haard mod de „lærde“ Præster og mod Pietisterne, skjønt man dog af og til faar Indtrykket af, at han har en Del mere til overs for disse end for hine; selv er han paavirket af *Herslebs* Prædikener, der for ham, som da for den største Del af hans Samtid, stod som noget af det ypperste i sit Slags, og om hvem man endnu i vor Tid har sagt, at han „er den eneste (gejstlige Taler fra hin Tid), man ret kan fatte Kjærlighed for“¹⁾. Disse ere ham til Trøst og til Vejledning i den afsides Degnebolig i Højslev, og paa dette Punkt bliver han staaende, midt i den rationalistiske Tid; men den simple Degn dømmer ofte langt sundere end mange blot faa Aar ældre Jævnlige. Og hvilket Billede kommer saa ikke ud af alle disse Fortællinger og Anekdoter! En Række forunderlige, tildels ægte *holbergske* Karakterer træde frem for os, lige fra den fintdannede Verdensmand Biskop *Deichmann*, der stjæler den adelige Jomfrus pragtfuldt indbundne Jordebog i den Tanke at gjøre et sjældent Bogfund, til den adelige „*Studenstrup*“ paa Skivehus, som hverken kan læse eller skrive og ikke véd, hvad Biblen er for en Bog, den grundærlige, brave Biskop *Trelund*, der i sin Lærdom ikke kan skjælne en Stud fra en Hest, men først og fremmest dog hint Jyllands Vidunder, om hvem Holberg synger:

„— — En cimbrisk Helt skjult under Levi Kjole,
Der blive vil et Lys paa Viborgs høje Skole,
Sit lærde Fornavn fandt i Skuespil at staa
Blandt hundred Navne, som nødvendig bruges maa“ (osv.)²⁾.

1) N. M. Petersen, Bidrag til den dsk. Litt. Hist. 4, 209; „men“, føjes til, „vi forlange ikke af nogen, at han, for at oplyses og opbygges, skal læse disse Prædikener fra Ende til anden“.

2) Sigter til, at Holberg først havde kaldt Pedanten i „Jakob von

— den lærde og verdenskløge Hr. Stiftsprovst *Kristen Lassen Tychonius*, der imidlertid selv spiller Henriks Rolle ligeoverfor Studenstrup paa Skivehus og mange andre. Midt iblandt alle disse Skikkelser rager saa den „apostoliske“ *Wøldike* frem som en tiltalende, ægte kristelig Skikkelse, den eneste omtrent, man kan have nogen Medfølelse for, men som derfor heller ikke kan komme ud af det med sin langt lærdere Stiftsprovst, der i sin lærde Verdslighed med stor Foragt skuer ned paa den „enfoldige“ Biskop. Skildringen af Tychonius er aabenbart det interessanteste Afsnit af Thjørrings Haandskrift. Denne Mand, som Samtiden ansaa for et Vidunder af Lærdom og Veltalenhed, om hvem man var uvis, „om man skulde sætte ham over eller under Holberg“, men hvis talrige Skrifter nu neppe nok Granskeren gider kjede sig igjennem, — for hvis Skyld de adelige Karosser i Snapstingstiden holdt i lange Rækker udenfor Domkirken, — som i *Ville Højberg* og *Gjessing*, Thjørrings faa Aar ældre Skolekammerat (dimitteret 1743), fandt begejstrede Biografer, der hæve ham til Skyerne i et og alt, denne Mand plukker Thjørring alle de laante Fjedre af! Han staar tilbage i al sin Nøgenhed som en intrigant, spillende vittig Person med stor Sprog-lærdom, som han dog som oftest anvender paa urette Sted. Det er den ufordelagtigste Side af Tychonius, der her fremstilles, men saaledes, som han stod for dem, der kjendte hans personlige Færd paa nært Hold; og naar man læser Thjørrings Skildring, mærker man, hvor hurtigt den opstyltede Glorie, som omgav denne Mand, dunstede bort, uden at vi derfor ville nægte, at Tychonius ogsaa havde sine Fortjenester, som Thjørring ikke har haft Øje for eller ikke har kjendt. Hans store Kundskabsfyldde og Viden kom Mænd som Gram, Langebek og Pontoppidan til Gode, og navnlig har den sidste faaet en Del Oplysninger fra Tychonius' Samlinger til sit eget Lands, navnlig den danske Kirkes, Historie.¹⁾

Et lidet lysteligt Kulturbillede kommer ud af Thjørrings

Thybo“ Tychonius, men da Tychonius blev forbitret, og altsaa følte sig truffen, forandrede Navnet til Stygotius. Mærkelig nok kjender Thjørring intet til denne Fejde. — Tychonius havde indgivet Forslag om Oprettelsen af en Højskole (Universitet) i Viborg, hvor han selv og Trellund m. fl. skulde være Professorer.

¹⁾ Med Hensyn til Tychonius' talrige trykte og utrykte, fuldendte og ufuldendte Skrifter henvises til *Gjessings Tychoniana*, 2det Bind. Jvfr. Ny dsk. Mag. II, 345.

Skildringer. Det stærke aandelige og sociale Gjære, som havde grebet Viborgs Indbyggere paa Reformationstiden, var forlængst forsvundet. I materiel Henseende sank Byen efter Enevældens Indførelse, da Adlens Herredømme var forbi, dybere og dybere, og da den store Ildebrand 1726 havde lagt den største Del af Byen i Aske, steg Elendigheden til en forfærdelig Højde. Utallige Familier styrtedes i Nød og Elendighed, og hvor der tidligere havde staaet anselige adelige eller borgerlige Gaarde, henlaa nu i lange Tider øde Tomter. I aandelig Henseende var det ikke bedre. Den stiveste Ortodoxi var udmundet i højtravende, sprænglærd Nonsens, som fandt sit Højdepunkt i Tychonius' Svulst. Virkningerne af Holbergs lutrende Aandepust mærker man ikke noget til. Pietismen synes ikke at have fundet nogen frodig Jordbund eller at have fremkaldt synderligt Gjære, uden for saa vidt Tychonius og hans Efterfølgere tordnede derimod fra Prædikestolen og derved maaske lokkede adskillige nysgjerrige Øren til Kirkerne. Da Kapellanerne *Gjelstrup* og *Hornemann* sloge ind i den hernhuttiske Toneart, vakte de mere Forbavselse end Anklang; den tørste synes desuden, efter Thjørrings Skildring af ham, at have været en underlig bizar Personlighed; den sidstes gudelige Forsamlinger vakte mere Nysgjerrighed end Andagt. Derefter blev atter alt øde og stille, uden for saa vidt Sognepræsten ved Søndre Sogns Kirke, *Kr. Sadolin*, der af Thjørring skildres som en begavet Bodsprædikant, forstod at drage en stor Tilhørerkreds til sin Kirke, medens en snigende Usædelighed og Slaphed i moralisk Henseende fra oven af trængte dybere og dybere ned, indtil den i Slutningen af Aarhundredet og Begyndelsen af det følgende i Rationalismens Tid, efter de Fortællinger, der endnu ere i Omløb derom, naaede en forbavsende Højde, navnlig blandt Byens højere Stænder, hvor *communio uxorum* og de vildeste Orgier og Udskejelser ingenlunde hørte til Sjældenhederne. Og gaar man ud paa Landet, er Billedet ikke lysteligere. For at kunne, saavidt muligt, kontrollere Thjørrings Fortællinger og give enkelte biografiske Notitser, har jeg gjennemgaaet en stor Del af Stiftsarkivet fra forrige Aarhundrede, navnlig Biskoppens og Stiftsøvrighedens Kopibøger. Armod og Elendighed blandt Bønderne, Raahed og tyrannisk Haardhed hos Proprietærerne, forfaldne Kirker

og forsultne eller fordrukne Degne, stræng Kirketugt mod Udeblivelse fra Alterens Sakramente eller Uterlighed, forarmede eller forfaldne Præster, en Uendelighed af Kapellaner, hvis Hustruer komme for tidligt i Barselseng og som derfor maa suspenderes og staa aabenbar Skrifte, — det er omtrent Indholdet! Enhver Tilbeder af den Tids Enevælde vil jeg blot opfordre til at gennemgaa et saadant Arkiv! Det er et sørgeligt Arbejde, og man føler saa tydeligt, hvilken Ynkkelighed Regjeringssystemet har udbredt over det hele. I et forfærdeligt Lys vil denne Tid komme til at staa, naar det uhyre, endnu saa godt som helt ubearbejdede Stof en Gang bliver samlet, sigtet og ordnet.

Som „Tillæg“ meddeles nogle Breve fra Stiftsarkivet til nærmere Oplysning om de af Thjørring omtalte Forhold eller Personligheder:

- 1) Universitetets Vidnesbyrd om Tychonius som Student.
- 2) Et Par Breve om Deichmanns Forhold til Rektorerne Niels Schive og Jens Renberg.
- 3) Sex forskjellige Breve angaaende Ildebranden 1726 og Arkivernes Tilstand derefter. — Navnlig er e) et Bidrag til Skildringen af hele Tidens Nød og Elendighed.
- 4) Et mislykket Forsøg af Søndre Sogns Menighed i Aaret 1733 om Indflydelse paa Præstevalget.
- 5—7) Forskjellige Bidrag til Kirketugtens Historie under Kristian 6, og Biskop Wøldikes Forhold hertil.
- 8) Bidrag til Degnekaldenes og Landboforholdenes Tilstand, 1767.
- 9) Et lille Bidrag til *Katolikernes* Forhold her i Landet 1772, væsentlig mærkelig ved Biskop Rottbølls Stilling hertil, der alene tager Sagen fra den politiske Side og forøvrigt kommer med Ytringer, hvori der spores en Virkning af den voltaireske Tids „Tolerance“. Er det en Følge af „Rationalismen?“ Jeg tør ikke afgjøre det; thi i sine øvrige Breve gjør Rottbøll ingenlunde Indtryk af at være Rationalist. „Kristus“ er i hans Skrivelser endnu ikke vejet for „Forsynet“. Suhm kalder ham (Samlede Skrifter 10, 38) „et klart og lyst Hoved, der havde afkastet mange Fordomme“.
- 10) Et lille Bidrag til *Tyskhedens* Historie, 1774. Tysk Gudstjeneste indføres afvekslende i Domkirken for Garniso-

nens Skyld; det motiveres ved, at alle i Menigheden godt kan forstaa en tysk Prædiken.

At gjengive Meddelelser fra forrige Aarhundrede med Datidens Ortografi, har jeg anset for overflødig. — Af Thjørrings Haandskrift er en og anden Anekdote udeladt, som ikke forekom mig at have nogen Interesse til Tidens eller vedkommende Personligheds Særkjende; paa enkelte Steder ere nogle Sammendragninger foretagne; ellers er der ikke foretaget Forandringer i hans Stil.

Viborg, Juni 1872.

I. Biskopper.

Bartholomæus Deichmann (Biskop i Viborg 1700; 1712 forflyttet til Kristiania).

„— — — Naar der tales om den store Lovtale, som Mag. *Kristen Tychonius*, som den Tid var Præst i Skive, skal have holdt i Viborg Domkapitel ved Deichmanns Afsked, hvorudi han afmaler ham som den allerfuldkomneste Biskop¹⁾, saa har Aarsagen dertil ufejlbarlig været saa vel den store Lighed som og det store Venskab og den gode Fortrolighed, som var imellem disse tvende Prælater; thi de vare hinanden saa lige baade i Embedsgaver, i Veltalenhed, saa og i Sind og Sæder, at der kunde fast ikke gives et Par ligere Personer efter hverandre i den Henseende Tychonius var og Deichmann som sin Biskop højlig forbunden; thi han blev Kapellan i Skive 1701, da han dog ikkun var 21 Aar gammel, og man finder dog ikke, at han, ligesom andre, i den Henseende har faaet veniam ætatis.²⁾ Aaret derefter (1702) blev han Sognepræst i Skive. Begge Dele har han ventelig erholdt med Bispens Hjælp og gode Re-

¹⁾ Idea consummati episcopi, trykt 1713.

²⁾ Tvertimod hedder det i Kaldsbrevet af 29 Oktober 1701, ligesom ellers: „saafremt . . . han af den Alder efter Loven befindes, at hannem Prædike-Embede kan betroes“. (Viborg Stiftsarkivs „Kaldsbrevs Protokol“, 1700—1709). Gjessing angiver dog i Tychoniana 2 Bind udtrykkelig, at han fik veniam ætatis.

kommendation. Derfor er det og, at han i sin Supplique til Kongen om Skive Kald beraaber sig derpaa med disse Ord:

„Baron Kragh¹⁾ har sig erklæret
Højer', end jeg er bekendt,
Bispen har rekommenderet
Bedre, end jeg har fortjent²⁾).

I Aaret 1709 blev han Provst i Hindborg Herred i Salling, ventelig og ved Biskop Deichmanns Befordring. Altsaa kunde Tychonius ikke andet end rose og løfte Deichmann op i Skyerne som hans gode Patron, Velynder og Befordrer, og efter sin store Veltalenheds Gave og høje Talemaader berømme ham efter de gode Kvaliteter og Egenskaber, som han baade besad og ikke besad. Ja man finder endog, at det gamle Venskab endnu har staaet fast imellem dem mange Aar, efter at Deichmann var kommen til Norge; thi da Deichmann i Aaret 1724 d. 1ste Decbr. blev ophøjet til Konferensraads Værdighed, har Provst Tychonius i sit eget og flere gode Venners Navn gratuleret ham til den usædvanlig store Ære og Naade med et Vers, som findes i hans ovenbenævnte trykte Vers-Samling Pag. 76, hvor det snart er Skam at læse, hvorledes Tychonius flatterer ham:

„Hr. Deichmann! Største Præst i det saa kaldte Norden,
Hr. Deichmann! Største Zir for vores hele Orden,
Min Sjæl er ovenfuld af Glædes Harmonie,
Hvoraf min svage Pen ej skrive kan Kopie.
Din Ære og dit Held jeg tit i Tanker vejer,
Jeg lægger derimod de store Pund, Du ejer
Af Himlens runde Haand, og finder, du ej faar
Saa høj en Ære, at jo Dyden Vægten staar.
Blandt lærde Folk man Dig den lærdeste maa tegne,
Blandt kloge Folk man dig den klogeste maa regne,
Blandt begge ingen har en Hjerne mere fin,
Blandt begge ingen har en Tunge saa som din.“

Det kan gjerne være, at ingen i Almindelighed havde en finere Hjerne og saa sleben en Tunge, som han, og det har nok ogsaa været det fornemmeste, som har forvoldet, at han gjorde de mange hastige Spring fra et Embede og et Æres Spring og til et andet; thi ellers véd man, at det gik ikke slet saa hedt til med hans Lærdom, Klogskab og store

¹⁾ Baron Frederik Krag til Stensballegaard, Gehejmerraad, Stiftamtmand i Viborg 1699—1718, Griffenfeldts Svigersøn.

²⁾ Tychonius' Trykte Vers-Samling Pag. 50.

Pund, som Tychonius har flatteret ham af. Han havde vel mange Bøger og en stor Bibliothek; men Ordet gik, at han læste ikkun lidt i dem og havde dem kun til Stads og for at brammere med dem. Det er ellers mærkelig, at Pontopidan melder, at Biskop Deichmann i Viborg lagde Grundvold til denne sin store og berømte Bibliothek „ved adskillige Tilfælde“¹⁾. Men Biskop Deichmann havde virkelig Ord for, at han gjerne vilde „muse“ af Bøger, hvor han kunde komme over nogle af det rare og besynderlige Slags, enten hos Folk af gejstlig eller verdslig Stand. Derpaa vil jeg anføre et artigt Exempel: En gammel Kone i Viborg har for mange Aar siden fortalt mig, at hun i sin Ungdoms Tid havde tjent et Fruentimmer der i Byen, navnlig Jfr. *Elsebeth*, som B. Deichmann undertiden plejede at besøge. Da han en Dag kommer der i Huset i den Henseende, gaar han og ser sig omkring i alle Stuer og Værelser og tilsidst kommer op paa et Overkammer, hvor han finder liggendes paa et Bord en Protokol in Folio, som nylig var bleven indbunden og saa ganske sauber og smuk ud baade paa Bind og Snit. Den tager Biskop Deichmann og uden at se sig for, hvad dens Indhold var, lister den under sin Kjol og i Hast skynder sig ned i Stuen igjen, tager sin Hat og siger Farvel. Da han nu kom hjem i Bispegaarden og vilde undersøge, hvad det var for et kosteligt Bytte, han havde erobret, bliver han var, at det var intet andet end en Jordebog over bemeldte Jomírus Bøndergods, hvorover han anden Dagen ved sin Tjener lod hende tilbringe sin Bog igjen og sige hende Tak for Laan. — Det er vel ellers ikke at tvivle paa, at B. Deichmann jo kan have kjøbt og tilforhandlet sig en stor Del af de mange rare Bøger, han ejede; men det er og derhos ej utroligt, at han paa adskillige Steder har laant mange og glemmt at lade dem bære hjem igjen; thi dette plejer ikke at være usædvanligt ved Boglaan; kan vel og være, at da Munden lydde ham vel, og han kunde, som Ordsproget siger, tale godt for hans Oste, han da paa en fin Maade har snakket sig en Del til, især hos store og for-

¹⁾ Annales eccles. Dan. IV, 212. — En Anekdote om Biskop Kristen Mus i Ribe, for hvem Præsterne maatte gjemme deres Bøger, naar han kom paa Visitats, „at Musene ikke skulde gnave og æde dem op“, forbigaas her.

nemme Folk, som kunde godt lide ham, og naar han ikke paa anden Maade kunde erhverve sig Bøger, har han vel, om han kunde se sin Tid, listet en og anden god Bog til sig, Ejermanden uafvidende¹⁾

Hvad ellers B. Deichmanns Levned og Opførsel, medens han var i Viborg, er angaaende, da nævnes vel her ovenfor (∴ hos Pontoppidan og Krog) hans behagelige Omgængelse, hvorfor han var elsket; men det er uden Tvivl ikke at forstaa om ret mange andre end hans Gemyts-Venner og Lige-sindede; disse have vel kunnet finde sig i hans Væsen, da det er saa, som Frelseren siger Joh. 15 V. 19, at Verden elsker det, hendes eget er, men for Folk af en anden Art, som har set B. Deichmanns Væsen an med de rette Øjne, har det ufejlbarligt ikke været ret meget behageligt. At Mag. Tychonius har med en prægtig Lovtale sagt ham Farvel, da han skulde rejse fra Viborg, dertil har jeg ovenfor givet en formodentlig Raison og Aarsag, men at ogsaa andre af Stiftets Gejstlige har affærdiget ham med et *Vale* i en anden Tone, derpaa vil jeg nu strax anføre et uimodsigeligt Bevis, nemlig en Pøskvil eller Skandskrift, som en eller flere Gejstlige har sammensat paa Latin, og oversat paa godt Dansk, at enhver kunde læse og forstaa det. I dette Skandskrift er B. Deichmann bleven afmalet med de sorteste Farver, saa at, naar man skal tro det altsammen eller det meste deraf, saa har han sandelig ikke fortjent det Navn, som Mag. Tychonius har tituleret ham med, nemlig den allerfuldkomneste Biskop (*episcopus consummatissimus*), med mindre det skulde være i Ondskab og Skarnvurnhed:

Adeste Episcopi! accurite Præpositi! Ne patiamini Episcopum incomparabilem illum B. D. inornatum ac nulla debita laude celebratum abire. — Tacentibus vobis loquantur foeminæ formosæ pariter ac famosæ. — Sed absit fictæ et fucatae simulationis *Tychonianæ* pietas! Loquatur veritas! Heus enim!⁴ (osv.)

Den danske Text lyder: „Kommer I Bisper! I Provster, haster hid! Lader ej B. D., en Biskop, som ej har Lige, uden Pas og velfortjent

¹⁾ Om Deichmanns Bogtyverier henvises ogsaa til Testrups Ytringer i Rinds Herreds Krønike i dette Tidsskrifts 2 B. S. 12 Hans Bibliothek, der efter Salgskataloget udgjorde 15,469 Bøger, hvoriblandt mange sjældne Værker, solgtes ved Auktion i Kjøbenhavn den 7de Juli 1732.

Ros bortrejse. — Tier I, da maa Fruentimmeret, saa vel det blanke som det blamerede, saa vel det smukke som det beklikkede, tale. — Men ti, Mag. Tychonius, med din falske og besminkede Hykleri! Lad Sandhed tale! Thi hør! (osv.)“ — Thjørring har indført hele det temmelig lange Skandskrift i sin Samling. Paa Latin tager det sig nogenledes ud; men den danske Text er saa plump og uhøvisk, saa gemen og uden alt Vid, at den ikke kan meddeles helt. Deichmanns Usædelighed skildres meget plump; ogsaa til Bogtyverierne sigtes: „En religiosissimum et dignissimum episcopum, qui indigna qvæqve digna habuit, cui Religio, Politia, Pietas, Simplicitas, cui ecclesiarum et communitatis bona, a summo magistratu deo dicata, rapinis profanare et ad usum suum referre sacrum fuit, Bibliothecas clericorum etiam miseras expilare non profanum.“ („Men se den gudsfrygtigste og værdigste Biskop ret an, hvilken intet Skarnsstykke var for godt, som kjerte sig aldeles intet efter Religion, Politi, Guds-frygt og Oprigtighed, som gjorde sig ingen Samvittighed over at røve fra Kirker og Skoler det, som af høj Øvrighed var lagt og givet til Guds Ære, og putte det i sin egen „Volve“; som gjorde sig ingen Tanker om at lyse de Gejstliges Bibliotheker, ihvor skaldede de end vare.“ — Hans Færd i kongelige Kommissioner og hans Bestikkelighed omtales allerede her: „At prudentiam ipsi denegare nefas; artem enim juridicam exercuit iudex non inglorius, sed ingeniosus, non surdus sed levis, non inexorabilis sed venalis. — Justissimus ille et sanctissimus iudex auri desiderio juris nodos legumque ænigmata diligentissime perscrutatus est, cui non alienum: Bonus lucri odor e re qualibet; cui solenne et approbatum: Mihi ego video; mihi ego sapio; mihi ego credo. Sic volo, sic jubeo, stat pro ratione qvæstus.“ („At nægte, at han jo var en klog Mand, er Uret; thi han lod sig bruge i Kommissioner, var en Dommer ikke ueffen, men kløgtig, ikke døv, men lethørende, ikke som gjorde sig haard eller havde noget Svær-Brev, men lettelig lod sig hjerteskyde med Dukater. — Denne retfærdige og hellige Dommer haver for Penges Skyld paa det flittigste søgt og lært alle forborgene og hemmelige Trækker og Rænker i Lov og Rettergang. Hannem sømmer ej ilde dette Symbolum: Al Profit lugter vel, om den end kom af et Privet. Hans Mundheld, som han selv bekjendte, var denne: Jeg ser selv bedst; jeg er selv bedst klog paa min egen Vild; jeg tror mig selv bedst. Saa vil jeg, saa befaler jeg; kan jeg kun faa Profit, saa kærer jeg mig ej om Ret eller Uret.“) — Slutningen lyder: „Abi, D., utinam tua flagitia in conscientia cedant supplicia! — Sic tibi surget honos; vivo sic semper et idem, æqvus ubi lector cuncta probata dabit.“ („Rejs da, Deichmann! Lykke paa Rejsen og Fanden paa Bagen! Gid dine Misgjerninger røre og plæge din Samvittighed! — Saa voxe skal din Ros, saa bli'r jeg alt den samme, Naar Læser upartisk skal hertil sige Amen!“ . — Uden Tvivl er det den samme Paskvil, hvortil der sigtes i N. M. Petersens „Bidrag til den danske Litt. Historie“, IV, 163: „De Paskviller, som snege sig om i Mørke eller som gode Venner meddelte ham, rørte ham ikke. Før hans Afrejse fra Viborg blev der udbredt en bitter, men velskreven Satire om ham paa Latin. Man bildte en vis Skolemand ind, at Deichmann havde ham mistænkt for at være Forfatteren. Den betuttede Mand gik til Biskoppen og tilbød at rense sig med Ed. „Det er aldeles ufornø-

dent“, svarede Deichmann; „det Skrift er alt for vel gjort og bedre, end I nogen Tid var i Stand til at gjøre det.“ — Forfatteren til Paskvillen skal have været Digteren og Landsdommeren Tøger Renberg (Bruun, Rostgaards Levned, S. 271). Der skal have været Fjendskab mellem den ansete Renbergske Slægt og Deichmann; thi Tøger Renbergs ældre Broder, Mag. og Rektor Jens Renberg havde misfornøjet med Deichmanns Overgreb i Aaret 1705 afstaaet Rektoratet og trukket sig tilbage til sin Ejendom Lynderupgaard. (Smlgn. nedenfor under „Rektorer“).

Om Deichmanns Efterfølger i Viborg, Dr. *Cuspar Wilt-hagen* (1712—20), har Thjørring ikke andet, end hvad der findes hos Krog. Om den i mange Henseender fortjente og lærde *Søren Lintrup* (1696—1703 Rektor i Bergen; derpaa Regensprovst; 1707 Professor Eloquentiæ ved Universitetet, senere i Theologi; 1720—25 Biskop i Viborg, derpaa kongelig Konfessionarius indtil Tronskiftet 1730, atter Professor ved Universitetet, † 1731) har han en Del, idet han tager stærkt fat paa hans „lærde“ Prædikemaade: „Det var ikkun Skade, at den gode Hr. Lintrup med al hans store Lærdom og hans nøje Indseende med andre var selv saa slet skikket til Prædikestolen til de fleste hans Tilhøreres store Misfornøjelse, som ingen Smag eller Opbyggelse fandt i hans Prædikener formedelst deres Højtravenheds Skyld, og hvad han ikke var ubehagelig i den Henseende, imens han var i Viborg, saa blev han det siden efter, da han kom til Hofmenigheden i Kjøbenhavn Lintrup var kjedsommelig at høre, fordi han drev Tiden bort paa en Prædikestol med lutter lærde Sager, Kritikker, de Lærdes Stridigheder i Religionspunkterne og saadanne Ting, som vel kan passe paa en Kathedra, men ikke paa en Prædikestol, fordi de tjener lidet eller intet til Saligheds Opbyggelse.“ I Modsætning hertil berømmer han højlig den samtidige *Peder Herslebs* Prædikener, der for ham stod som den ypperste gejstlige Taler, og anfører store Stykker af Herslebs Prædikener, hvori denne angriber den „lærde“ Prædikemaade, efter Thjørrings Mening en Polemik mod Lintrup: „Med alt dette har Hersleb ufejlbarlig givet baade Lintrup og alle hans Elskere og Velyndere et vældigt Ørefigen og ladet dem tydelig forstaa, skjönt paa en forblommet Maade, hvad Lintrups store Lærdom og Bogvisdom, som der blev gjort stor Væsen af, havde at betyde. Ja det er eller i det mindste har været bekendt, at Hersleb for Sand-

heds Vidnesbyrd blev ilde lidt og forhadet, om ikke af alle, saa dog af mange ved Hoffet paa den Tid, som stræbte efter at formaa Kong Frederik 4. til at skaffe saadan en utaalelig Mand af Vejen (skjønt Kongen havde ingen Øren dertil); men Lintrup, den højlærde Orator, den veltalende og smigrende Hofprædikant, han var den rette for deres Øjne, ham vilde de høre.“ (Som Bevis herpaa anføres derpaa Uddrag af en Prædiken af Hersleb, 3die Søndag i Advent, der ender: „Det er ikke saa meget Uret, det som en Del har for et Ordsprog: Den er for lærd, han kan ikke prædike.“) — Da Lintrup ved Frederik den 4des Død fik sin Afsked som Hofpræst og atter var bleven Professor ved Universitetet, „har man hørt fortælle, at han derover skal være bleven saa desperat, at han begjærte af Kongen, at han som en anden Misdæder maatte blive sat i det blaa Taarn for der at ende sine Dage, hvilken Tort Kongen dog ikke vilde gjøre ham, siden han intet havde forbrudt dertil; thi Lintrup var dog, saavidt man véd, ustraffelig for Verden. Men helt troligt er det, at han af bar Ærgernis og Hjertegræmmelse over den Forandring, som var sket med ham, er død paa ovenmeldte Tid.“

Om Lintrups Virksomhed som Biskop fortæller Thjørring følgende: „Som han selv var en lærd Mand, saa var han og særdeles omhyggelig for, at andre kunde lære noget. Til den Ende lod han alle Smaadrene, som han fandt paa Gaden, sætte i den latinske Skole for at forsøge, hvad Bekvemhed de havde til Studeringer, hvorover Skolen blev saa fuld af Rollinger og Peblinger, at den største Del maatte kvittere Skolen igjen af Mangel paa Underholdning. — Han indførte og den Skik i Skolen, at Disciplene af den øverste eller saakaldte Mesterlektie skulde om hellige Dage gaa i Kirke med Kappe og kort Krave, ligesom Studenterne, naar de skal prædike, og at de hver hellig Dag til Aftensang før Prædiken skulde paa Kirkegulvet messe eller afsiunge Dagens Epistel eller Aftensangstext, at de derved i Fremtiden, om de kom ind i Lære-Embedet, kunde til slig Forretning erhverve sig Dristighed. — Denne Skik vedvarer endnu, saa vidt jeg véd, med mindre den for kort siden er bleven afskaffet. — Biskop Lintrup undersøgte ogsaa nøje hans underhavende Gejstliges Kundskab og Indsigt i theologiske Materier, og hvad enhver vidste og forstod af Bibelen . . .

I den Henseende maatte ikke blot Præsteskabet over hele Stiftet, men og andre studerende Personer, enhver for sig, lade sig høre for ham offentlig af Prædikestolen“ . . .¹⁾.

Johannes Trellund (født i Kjøbenhavn 5te Oktbr. 1669; besøgte i 5 Aar engelske og tyske Universiteter, hvor han blandt andre hørte Spener; 1699 Lektor i Kristiania; 1701 Feltprovst ved de danske Tropper i Italien; efter en italiensk Rejse 1705 Professor Eloqventiæ i Kjøbenhavn; 1707—11 Stiftsprovst i Kristiania; 1711—25 Professor Theologiæ ved Kjøbenhavns Universitet; 1725 til sin Død 12te Juni 1735 Biskop i Viborg).

„Salig Biskop *Trellund* var en af de mærkværdigste og berømmeligste Biskopper, som har været i Viborg siden Lutheri Reformation. Hans ugemene store Lærdom, hans utrættede Flid og Troskab i hans adskillige Embeder, hans gudeligsindede Væsen og Omgængelse, og især hans rare og fast mageløse Testamente gjør ham udødelig hos Efterkommerne²⁾ Biskop Trellund var en Mand (som jeg har hørt fortælle) af maadelig Statur, ganske stille og sagtmodig i sin Omgængelse, var lavmælende og spæd i Lyden, talte kun lidt, undtagen naar han var i Embedsforretninger, da han, saa længe hans Helbred kunde tillade ham det, gav sine Tilhørere deres fulde Fornøjelse Da Viborg By i Aaret 1726 var afbrændt, og i denne forskrækkelige Ildebrand foruden mange andre Bygninger baade Domkirken og Sortebrødrekirke vare blevne ødelagte, anordnede han strax en Bod- og Bededag at holdes der i Staden, paa hvilken Dag han selv prædikede i Graabrødrekirke over den Text af Esaiaæ Kap. 64 V. 10: Vort Helligheds og Herligheds Hus,

¹⁾ Exempler herpaa vil fremkomme senere ved Omtalen af Rektor Niels Skive. — Om Lintrups Disputer og dramatiske Musikøvelser med Disciplene i Bergen og om hans Forhold til Holberg, der da var hans Discipel og senere blev hans Kaldsfælle ved Universitetet, findes interessante Oplysninger hos L. Daae: Optegnelser til L. Holbergs Biografi, i Norsk hist. Tidsskrift II, 256 fgd.

²⁾ Trellund delte sin betydelige Formue (60,000 Rdlr.) mellem sine to Børn og det offentlige, saa hver fik 20,000 Rdlr., deraf 6000 Rdlr. til Universitetsbibliotheket „til gode theologiske og philologiske Bøger in Philologia sacra et profana, saa vel som og Historia ecclesiastica“; det øvrige til Skoler og milde Stiftelser, navnlig i Viborg Stift. — Et smukt Portræt af Trellund findes paa Universitetsbibliotheket.

i hvilket vore Fædre lovede Gud, er opbrændt med Ild, og alle vore ønskelige Ting ere ødelagte.“ Og 3 Aar derefter, nemlig d. 25de Juni 1729, indviede han den igjen opbygte *Søndre Sogns Kirke*, hvilket Navn den salige Hr. Biskop gav den isteden for det lumpne Sorte-Brødre Navn, som den før kaldtes. Anno 1730, den 25de Juni, indviede han Domkirken Den salige Hr. Biskop prædikede og sær flittig i Viborg, imens han svage Kræfter kunde tillade det; især har Tychonius i hans Parentation¹⁾ antegnet dette som noget synderligt, at Hr. Trellund et Aar havde prædiket paa alle Fester og Højtidsdage, og i Aaret 1730, d. 25de Juni, da den anden Jubelfest blev holden til Erindring af den uforandrede Augsburgiske Konfession, har Hr. Trellund celebret denne Jubelfest med 3 herlige Festprædikener, som han holdt i Stadens trende Kirker, hvorved han gav et herligt Bevis paa, hvor højt han agtede og elskede vor dyrebare Augsburgiske Bekjendelse, hvor inderlig han glædede sig og takkede Gud, da han oplevede dens højtidelige Jubelfests Helligholdelse; og ikke det alene, han lod og det hele Jubelaar igjennem i alle sine Provste- og Præste-Vielser, i alle sine Kirkebesøgelser og Katekisationer det være sig højt angelegen at faa over alt i sit Stift baade gamle og unge, Lærere og Tilhørere lært og paamindet rettelig at skjønne paa den uskaterlige Fordel, som vi har af denne vor evangeliske Kirkes rene Lærdoms offentlige Bekjendelse. — Han visiterede og saa ufortrøden, at det ikke var ham nok, han to Gange visiterede sit hele Skrift igjennem, saa og kjendte alle Kirker, prøvede og hørte alle Præster og overhørte alle unge Mennesker; men han visiterede og i Aaret 1729 paa det vidt fraliggende og omflydte Land *Læsø*, som i hele 34 Aar ikke havde haft Besøgelse af nogen Biskop, og allevegne hvor han kom paa sine Visitatser, viste han en ugemen stor Nidkjarhed for vor dyrebare Lutheri herlige Katekismus; besynderlig i Aaret 1729, som er vor kjære Katekismi andet store Jubelaar, viste han ved alle Lejligheder Aaret om, hvor han kom, Katekismi herlige Nytte . . . Han skal elers paa sine Visitatser have været en stræng og skarp Exa-

¹⁾ Tychonius Ligtale over Trellund omtales nærmere ved denne Mands Levned En Del af det følgende har Thjørring saa godt som ordret udskrevet efter Tychonius.

minator og givet Børn og enfoldige Folk i Almindelighed saadanne Spørgsmaal, som de vanskelig kunde besvare, hvilket ikke er storlig at fortænke en saa højlærd Mand for, som mange Aar tilforn havde siddet paa Akademiet i Kjøbenhavn og foredraget Studenterne mange lærde og kritiske Sager, hvorover denne Maade gjerne vilde følge ham siden bestandig. — Han bestraffede og med stor Alvorlighed og irettesatte de skjødesløse og uordentlig vandrende Gejstlige i Stiftet, hvorover de og ved en og anden Lejlighed har søgt at drille og chikanere ham, og om ikke med andet, saa dog med i deres Breve at raillere ham med hans Navn og Tilnavn. Til Bevis herpaa har jeg et artigt Brev, som Biskop Trelund en Gang har skrevet Provsterne i Stiftet til, hvorudi han lader dem forstaa, at han ikke mere vilde vide af sligt at sige¹).

Det var ellers noget besynderligt hos denne gode Biskop, at saa lærd og højplyst Mand, som han var, saa havde han dog iugen eller liden Forstaud paa udvortes Ting, men skal, som jeg har hørt sige, have været saa ukyndig og uerfaren, at han for Exempel ikke kunde kjende Kornet, som stod paa Marken, Rug, Byg og Havre fra hinanden, endog naar det stod i Straaen, ja at han virkelig ikke har kunnet kjende en Hest og en Stud, en Kalv og et Føl fra hinanden,

¹) I Brevet, som Thjørring har afskrevet, foreholder Trelund først Provsterne, at han herefter ikke finder det fornødent „at gjøre overflødige Erindringer til sine 16 velærværdige Provster“ om at indsende deres Indberetninger i rette Tid, „siden det ved et special Monitum synodale, muleta etiam addita, en Gang for alle er stadfæstet, saa det ikke bør eller kan glemmes af nogen.“ — „Ellers vil jeg til dette Nytaar tjenstlig udbede mig mit rette Navn til en Nytaarsgave af min samtlige Gejstlighed, at ingen efterdags titulerer mig Magister; thi jeg er det ikke og er nu for gammel til at blive det, lader mig og gjerne nøje med Hr., som enhver Kapellan efter sin Ordination tilkommer. At de ej heller kaldør mig Johan; thi jeg er døbt Johannes og vilde ikke skrive mig saa, dersom jeg var døbt Johan. Og at de ej heller forandrer mit Tilnavn Trelund enten til Trelund eller Treelund eller Trælund eller Trælun, eller noget sligt, som jeg ej kjendes ved . . . Mit korte og lette Navn burde ingen være mindre ubekjendt end mine kjære Provster og Præster, der saa mangfoldige Gange have læst det skrevet med min egen Haand (osv)“ (10. Jan. 1733.)

hvilket dog ikke er saa storlig at undre. i Betragtning, at Manden var født i Kjøbenhavn og havde vel aldrig før været paa Landet eller kjeret sig efter Landsby-Væsen. — Men denne hans Enfoldighed og Uvidenhed vidste og onde Mennesker brav at betjene sig af ved Lejlighed; thi da den store Ildebrand 1726 ogsaa havde ødelagt Bispegaarden tillige med en stor Del af Bispens Gods og Formue, bildte hans Kusk ham ind, at de svære massive Jernkakkelovær, som stode i Stuerne, samt og de tykke Jernskinner paa Karethjulene ude i Gaarden, smeltede af Ilden og løbe bort ud af Renden under Porten. Hvem kunde nu tro, at nogen uden Børn kunde lade sig sligt indbilde? Sidenefter i Fremtiden saa man, hvor de vare blevne af! — Saadanne Streger blev der spillede mange af i Viborg ved den Lejlighed.

Andreas Wøldike (født 2den Aug. 1687 i Sommersted i Haderslev Amt; Student ved Kbhvns. Universitet 1702; studerede senere ved de saksiske Universiteter; 1709 Feltpræst, samme Aar Præst ved den tyske Menighed i Helsingør; 1711 Præst ved Olai Kirke sammesteds; 1733 Sognepæst og Provst ved Holmens Kirke i Kbhvn. 1735 Biskop i Viborg. † 1770 (cfr. Gjessings Jubellærere, I, 529—41).

„Siden jeg har haft den Ære at have en synderlig god Kjendskab til den gode sal. Biskop Wøldike, da jeg baade har været under hans Jurisdiktion i 27 samfulde Aar¹⁾, og han tillige har været en af mine bedste Patroner og Velgjørere, imens jeg var i Viborg, saa kan jeg ikke undlade at give en nøjere og udførligere Beretning om ham, end Hr. Krog har givet Det er vist, at Hr. Wøldike, som ovenfor er meldt, var særdeles elsket af begge Menighederne i Helsingør for hans store og utrættede Flid og Troskab i Hyrdeembedet, imedens Pesten grasserede sammesteds²⁾; men

1) T. kom 1743 i Viborg Skole, s. nedenfor ved Rektorerne.

2) Om Wøldikes ufortrødne Virksomhed i Pestens Tid findes nærmere Oplysninger hos Gjessing, a. St. — Begge Wøldikes Formænd ved St. Olai Kirke vare døde af Pesten, hvorpaa Menigheden selv, til Tak for den Ufortrødenhed, han havde vist med Sygebesøg i den pestsmittede By, ansøgte om hans Forflyttelse fra den tyske til den danske Kirke. „De Præservativer, han brugte, var Myrrah, som han bar paa Tungen, og dernæst en Voxdugs Præstekjole, som han idelig havde hængende udenfor Døren, og aldrig gik ud

siden efter, da han var kommen til Holmens Menighed i Kbhvn., var han vel i Almindelighed for hans gode Egen-skabers Skyld elsket af alle retsindige; imidlertid indtraf der dog det Tilfælde, at en Del fik Uvillie til ham. Der opkom som bekjendt i Begyndelsen af Kong Kristian den 6tes Regjerings-tid nogle pietistiske Bevægelser i Kjøbenhavn, saa og andre Steder her i Riget, da der blev klaget over, at Kjætteri og falsk Lærdom blev bragt paa Bane; nemlig visse Præster begyndte da at prædike af en anden Tone og at aflægge et herligt Vidnesbyrd om Kristo og den sande Kristendom. Dette havde vist god Virkning til manges Oplysning og Opvækkelse. Men de samme Prædikener, som udrettede dette hos nogle, anrettede desto mere Forargelse hos andre, som ikke vilde lade sig forbedre derved, og den Lærdom, der syntes ny og fremmed for deres gamle Adams blinde Øjne, bildte de sig ind at være ny i Sandhed, følgelig en kjættersk Vildfarelse. I denne galne Indbildning bleve de bestyrkede af en Del Præster, som sjælden bestege deres Prædikestole uden at opfylde deres Kirker med Skjældsprædikener imod Hyklery, Pietisteri, nye vildfarende Lærdommes Udbredelse etc., hvilket gik saa vidt, at en kongelig Forordning strængelig paalagde Præsteskabet Tavshed i saa Henseende. Men derimod blev anordnet en kgl. Kommission, for hvilken enhver, som havde noget bevisligt at besvære sig over i Henseende til Lærdommen, blev befalet at aumelde sig og fremføre deres Klagemaal. Da blev Hr. Wøldike, som

i Forretning uden i denne Habit, hvilken han til sin Død gjemte til en Erindring om Guds Beskjærmelse“. — I Breve til Stiftets Præster kommer Wøldike oftere tilbage til sin Virksomhed i Helsingør. Saaledes skriver han 1ste April 1758 til Præsten Morten Bechmann paa Læsø, der truede med at forlade Øen med Hustru og Børn, fordi den res. Kapellan paa Øen, Søren Jespersen Worre, under en Sindssygdом havde overfaldet ham paa Livet: „Jeg har selv været Kapellan ved den tyske Kirke i Helsingør, da Armeen efter den ulykkelige Bataille kom tilbage fra Skaane og Byen blev opfyldt med syge og blesserede Mennesker, hvoriblandt en hidsig Sygdом med heftig Raseri tillige grasserede, og mig mødte allehaande Farligheder; ligeledes næste Aar derefter, nemlig 1711, da Pesten grasserede baade i Helsingør og Kbhvn., hvorudi jeg ingen Time Nat eller Dag var tryk for Sygdом og Død, da jeg daglig gik mellem nogle hundrede døende og døde; men derfor undrog jeg mig ikke fra det Kald, som Gud havde betroet mig. Fat det samme Forsæt; saa bevarer Gud Dem ogsaa.“

en af Kjøbenhavns første gejstlige, befalet at sidde i samme Kommission. Men ved den Lejlighed viste han sig nok noget ustadig og vaklende, hvilket ellers var en naturlig Fejl hos ham, saa han skal have holdt snart med det ene, snart med det andet Parti. Naar han sad i Kommissionen, var han en ivrig Forfægter af Ortodoxi og Lærdommens Renhed, for ikke at støde den store Hob for Hovedet; men udenfor lod han sig mærke med for Gehejmeraad *Holstein* og andre, at de for nye Lærdomme anklagede Personer havde Ret, dersom de bare vilde gaa lidt mere forsigtig til Værks. Ventelig gjorde han dette for ikke at tabe sin Kredit hos det kgl. Hof, som han vidste holdt med det sidste Parti. I saadan sælsom og ustadig Opførsel vidste man snart ikke, hvordan man var deran med den gode Hr. *Wøldike*. Men de for vrang Lærdom beskyldte fattede desaaarsag et bittert Fjendskab til ham, som de ikke engang kunde bare sig for at ytre; thi en troværdig Præstemand har fortalt mig, at da *Wøldike* en Dag sad i Kommissionen og lod sig efter Sædvane mærke med sin Ortodoxis Iver, løb en af dem hen og spyttede ham lige op i Ansigtet, hvilken offentlige store Tort han dog skal have optaget med største Stilhed og Sagtomdighed og end desforuden have takket den Person, som tilføjede ham den, oven i Kjøbet. Men da Viborg Bispedom kort efter i Aaret 1735 var blevet ledigt, og det behagede Kong Kristian 6te at betro ham samme, vare adskillige, især af de store i Kbhvn., dertil behjælpelige, at de kunde blive ham kvit. En Del af Holmens Kirkes Menighed vare blevne kjede af ham for hans lange Prædikener, og andre havde for ovenmeldte Aarsags Skyld fattet Uvillie og Mistanke til ham, saa de ønskede, at han jo før jo hellere maatte komme bort fra Kbhvn. Men ak! Hvor overmaade nødig vilde han ikke have taget imod den store Ære og Værdighed at være Biskop, hvilket ikke var at undre i Betragtning af, at det baade var Skade for ham; thi Holmens Sognekald var tilvisse dobbelt saa stort paa Indkomster som Viborg Bispedom; desuden var Bispe-Embedet ham i visse Maader overlegent, som en enfoldig Mand, der ikke var verseret i Lov og Ret og andre verdslige Ting, som ved sligt et Embede forefalder. Men ihvor indstændig han end allernaadigst bad sig forskaanet derfor, maatte han dog deran alligevel...¹⁾

¹⁾ Smlgn. Testrup (Jydsk top.-hist. Saml. 2, 57): „En Del blev

I de første Aaringer, han var i Viborg, var der nogle af Stiftets Præsteskab, især de gamle, som vilde saa at sige spille ham paa Næsen og ansaa ham som den, der ikke forstod noget synderligt. En vis Landsbyprovst var derfor saa dumdrstig, at han en Gang spurgte ham ad, om han og kunde eller forstod noget af Kongens Lov. Til al Lykke var der paa den Tid en brav og dygtig Famulus i Viborg Bispegaard, *Knud Henrik Sadolin*, som i nogle Aar havde tjent Biskop Trelund; i ham havde Biskop Wøldike en god Støtte, og han tjente ham saa huld og tro, at da han senere blev Præst i *Haderup*, efterlod han sig et godt Navn i Viborg for hans 16 Aars Famulustjeneste.¹⁾

Salig Biskop Wøldike var ellers en meget flittig og due- lig Mand i hans Embede og en tro Arbejder i Herrens Høst. Han prædikede meget ofte i Viborg saa længe hans Kræfter kunde tillade det, og skjønt man maa sige, at lad være at han prædikede vel og opbyggeligt, saa var han dog ikke meget behageligt at høre; thi siden Tysken var hans Moders- maal, saa faldt det ham noget tvungent at tale i det danske Sprog; han kunde og ikke uden ved lang Omsvøb fremføre

endog forfremmede, da man tog fejl og vidste ikke andet, end at de vare af den rette Slags (o: Pietister), da de dog hverken hyklede, ej heller vare af de nye Folk, men blev alene anset for at være deraf, hvoriblandt en Præst i Norge, Niels Dorph . . . ; ligeledes Hr. Andreas Wøldike, som gik med sit eget Haar, blev befordret fra Helsingør til Holmens Kirke, men da han buldrede mod Pietisterne, blev han forflyttet til Biskop i Viborg, og omend- skjøndt slig Forflyttelse skete til disses Fordel, saa holdt dog de fleste for, at sligt alene skete for at udrydde den ortodoxe Lærdom, særdeles udi Kbhvn.“ — Om Forflyttelsen til Viborg siger Gjessing: „Denne Skilsmisse var ham hel smertelig, og det Embede, han skulde tiltræde, syntes ham altfor vigtigt, hvorfor han i dybeste Underdanighed baade mundtlig og skriftlig bad sig for- skaanet for samme Embede og var villig til at modtage hvad for et Landsbykald ham allernaadigst maatte forundes. Men Grev Holstein meldte ham derpaa, at det var Hans Kongl. Majestæts abso- lute Villie.“

¹⁾ Dog gaar der gennem Wøldikes Skrivelser, navnlig i hans tidligere Aar, en overordentlig fast og rolig Tone. Han revser med stor Al- vor og Klarhed de Misbrug, han forefandt, og lagde i den Hen- seende ingenlunde Fingrene imellem; han vaagede med stor Stræng- hed over de kgl. Forordninger om Sabatens Helligeholdelse og des- lige. Baade lige overfor Provster og Præster og ikke mindst over

sine Meninger, taledede derhos langsomt og noget læspende, hvorover det undertiden var kjedsommeligt at høre ham. — Han visiterede flittigt i Stiftet og var særdeles omhyggelig for Ungdommens Oplysning og Undervisning, hvorved han ikke skaanede sig for nogen Umage og Ulejlighed; thi han visiterede altid om Vinteren, fordi Landsbyskolerne da vare i Drift, og han vilde høre Skolemestrenes Læremetode og Børnenes Læsning. Vinteren var derfor aldrig saa haard eller Kulden saa stræng, at han jo kunde holde ud i nogle Timer med Overhøring i Hovedkirken, hvor han var den første Dag, og om anden Dag med at bese Kirkerne og besøge Skolerne; vare de vidt fraliggende, lod han Skoleholderen med Børnene forsamles til én Skole. . . . Naar han fandt Ungdommen i nogenledes god Stand, roste han dem og deres Lærere; men fandt han nogensteds Ungdommen i slet Stand, saa gav han dem vel en liden og maadelig Erindring og Irettesættelse; men ihvor daarlige de end vare, skulde han dog aldrig offentlig tiltale eller beskæmme deres Lærere derfor, for ikke at sætte dem i Miskredit hos Menigheden; thi han var altid særdeles øm over sine underhavende Gejstlige, men naar han kjørte hjem fra Kirken, tog han Præsten ind til sig i Kareten og sagde ham i Stilhed og stor Alvorlighed under fire Øjne, hvad han mente, og ligesaa med Skoleholderen. — Han visiterede saaledes hele Viborg Stift 5 Gange rundt og endda nogle Steder 6te Gang, indtil han i sin høje Alderdom søgte kgl. Dispensation derfra, men opfordrede Stiftets Provster til at have desto nøjere Opsigt med Ungdommens Undervisning og at visitere desto flittigere hver i sit Herred Da han var bleven over 80 Aar, kunde han intet forrette, hvorfor de biskoppelige

for „Proprietærernes“ Uvillie og skandaløse Lunkenhed ved at gennemføre Kristian 6tes Forordninger om Almueskolers Indrettelse, om Kirkernes Istandsættelse og lign. viste han stor Kraft, og Præster og Provster havde i den Henseende altid en kraftig Støtte i ham. Som et Exempel paa hans Sprog ligeoverfor „Proprietærerne“ anføres i Tillæg 5 hans Skrivelse om Helligbrøde; lignende Exempler kunde hentes fra hans kraftige Optræden mod Seign. Stjernholm paa Kjeldgaard, der paa alle Maader chikanerede sin Præst og lod sine Kirker i Salling forfalde. Selv den myndige Stiftsprovst Tychonius maatte døje temmelig drøje Skrivelser fra Stiftsøvrigheden i Wøldikes Tid.

Forretninger efter kongelig Tilladelse udøvedes af Stiftsprovsten.¹⁾

Hvad ellers er at melde om denne gode Biskops øvrige Levned og Omgængelse, da var samme ganske vist ret exemplarisk og opbyggelig, saa at man med Sandhed kunde sige om ham, at han opbyggede saa vel med Levned som Lærdom og med al Flid lagde sig efter de Dyder og gode Egenskaber, som Apostelen St. Paulus kræver af en god Biskop, saa vidt menneskelig Skrøbelighed kunde tillade det. Der var altid en sand og uhykkelsk Gudsfrygt for hans Øjne. Han elskede Gud og hans hellige Ord over alle Ting og holdte over Lærdømmens Renhed med største Alvor og Nidkjerhed. Sande Lærere og Guds Ords Tjenere elskede han ret hjertelig og holdt dem i stor Agt og Ære. Sine underhavende Gejstlige formanede han efter Fornødenhed ved alle Lejligheder til at vise tilbørlig Flid og Troskab i deres Embede, og de uordentlige, skjødesløse og forfængelige tilrettesatte og straffede han kjærligen og holdt dem alvorlig til deres Pligt. Ja han var ikke alene, som det hedder om Moses, trofast i Guds ganske Hus, men og som en Abraham i sit eget Hus med at holde sine Børn og Tyende til Gudsfrygt og at foregaa dem med gode Exempler. Han holdte daglig Morgen- og Aftenbøn med sine Domestikker, ved hvilken Lejlighed han ikke alene forrettede Bønnen, men og læste et eller flere Kapitler i Biblen, og sang et Par Psalmer, alt eftersom Tiden kunde tillade det. — I den daglige Omgængelse med andre var han særdeles ydmyg og høflig, venlig og beleven, kjærlig sindet og tjenstberedvillig imod alle og enhver, enten de vare af fornem eller ringe Stand. Han var meget for, efter Kristendommens Pligt, at formane andre til Gudsfrygt, og om Lejlighed gaves, at han saa eller hørte noget utilbørligt eller uskikkeligt af nogen, da at paaminde og advare dem trolig om deres Afej. Naar han ved Lejlighed talede med unge Mennesker, især om han kjendte dem, foreholdt han dem alvorlig ikke alene de-

¹⁾ Ved Reskript af 3die Febr. 1769. Dog ansøgte W. kun om, at saadanne Forretninger som Ordination og sligt, han paa Grund af Vinterens Strængthed eller lignende Grunde ikke selv kunde besørge, maatte paa hans Vegne udføres af Stiftsprovst Worsø. De øvrige Bispeforretninger, som ikke udfordrede legemlig Anstrængelse, besørgede Wøldike selv lige til sin Dødsdag.

res Pligter imod Gud, men og den Kjærlighed, Lydighed og Ærbødighed, som de vare deres Forældre skyldige. — Imod fattige og trængende var han meget medlidende og godgjørende. Han ikke alene holdt nøje over de publicke Stiftelser, som af hans Formand og andre vare gjorte de fattige til Bedste, men han lod og en vis Dag i hver Uge uddele Brød i sit Hus til Byens fattige, foruden anden Omsorg, han havde for dem. For fattige Skoledisciples Tarv og Bedste sørgede han omhyggelig og efter Mulighed, at de ikke alene kunde nyde noget af Skolens Beneficier, men han gav og adskillige af dem Kost i sit Hus hver Uge, hvilken Godhed jeg ogsaa nød i de 5 sidste Aar af min Skoletid, foruden adskillige andre Godheder og Velgjerninger, som han ellers baade i den Tid og siden efter beviste mig¹⁾.

Han levede saare retiré og ingetogen og uden i nogen Maade at tage Del i Verdens Narrerier, Daarligheder og Forfængeligheder eller de saa kaldede uskyldige Fornøjelser. I hans Ord og Tale var han ganske sædelig og saa fin og smuk, at man aldrig skulde høre en Ed, enten stor eller liden, af det usømmelige Slags eller noget andet usømmeligt Ord af hans Mund. Vel kunde han, naar han var i god Humør, tale lidet Skjerts, le og fornøje sig over smaa Løjer, som han saa eller hørte, men alt paa en anstændig Maade og uden al Letsindighed. — Det var langt fra, at man saa nogen Verdens Pragt og Pral, Stolthed eller store Figurer hos ham i hans Væsen og Adfærd, men han var ganske simpel, jævn og ligefrem. Langt mindre var han hengiven til nogen Slags Vellyst eller Overdaadighed, men holdt altid en ædruelig, tarvelig og maadelig Diæt. Han gik aldrig ud i Byen for at divertere sig eller kom til nogen, uden han havde vigtigt Ærinde eller og at han blev ordentlig gjæstebuden for at overvære nogen Højtidelighed. Han spiste og drak ikke uden en eneste Gang om Dagen, nemlig til Middag; han sov ikke om Natten uden 4 eller 5 Timer i det højeste Naar han skulde prædike eller forrette

1) Ligesaa Gjessing: „Men skulde jeg her glemme hans store Godgjørenhed, hans lønlige Gavnildhed, han viste imod saa mange husarme og lod vise til saa mange trængende daglig og ofte? Nej, jeg vil her i Ærbødighed ære hans Støv, kysse den Haand, der i min Skolegang har gjort mig og mange andre faderløse saa meget godt.“

Præstevielse i Domkirken, var han oppe hele Natten igjennem for at studere og skrive paa sin Prædiken Naar han ellers om Dagen var kjed af at læse og skrive og fri for andre Forretninger, saa drejede han baade i Træ, i Ben og i Rav de smukkeste Stykker, nogen vilde se; thi han var en stor Fjende af Ledighed og Ørkesløshed og havde i sin Ungdom lært baade Snedker- og Drejerprofessionen. Ved saadan sin maadelige Diæt, Aarvaagenhed og Arbejdsomhed var han vel mager og bleg af Ansigt, men dog af yndig Udseende, var altid frisk og fyrig, let og munter som et ungt Menneske til sine Forretninger . . .¹⁾

Denne tro Guds Tjener havde ogsaa sin Del af Kors og Modgang, og det ofte i en temmelig høj Grad. Thi for det første havde han mange Fjender og Uvenner baade i og udenfor Stiftet, som undertiden gjorde ham det broget nok En vis Præst har fortalt mig, at der en Gang skal være indløbet en Angivelse i Kancelliet, at Biskop Wøldikes Visitatser vare ikke andet end Lystrejser, fordi han paa sine Visitatser maaske en eller anden Gang kan han have taget sig en Fridag til at besøge et eller andet Herskab; men for at gjendrive denne hans Fjenders skammelige Bagvaskelse, lod han indhente alle Stiftets Provsters Attester om hans Visitatser, og hvad han paa samme havde forrettet, hvilke han oversendte til Kancelliet for at redde sin Ære²⁾. — Jeg

1) „Mig synes endnu at se denne dydige Guds Mand paa Domkirkens Prædikestol“, udbryder Gjæssing, „med hvilken dyb Ærbødighed han lagde Kalotten af sine ærværdige graa Haar, dem han sin hele Embeds Tid ret som en hellig Prydelse har baaret, med hvilken hellig Andagt han forrettede sin Bøn, forhandlede sin Text, uddelte det Guds Ord som en himmelfalden Manna, og var ingen Tid gladere, end naar han fandtes i de Forretninger, som ere hans Faders (Luc. 2).“ — „Biskop Wøldike i Viborg“, skriver Suhm (Samlede Skrifter 10, 24), „kjendte jeg i min Barndom som Præst ved Holmens Kirke Han prædikede vel, men hans Mæle var noget utydeligt for dem, der vare langt borte. Han havde med sit blotte Haar, liden Kalot paa og ærlige Ansigt et ret apostolisk Udseende og var og i sit Levned en sand Apostel. Hans Kone var et Mønster af en dydig Kvinde. Hvorvel han og besad megen Lærdom, saa var han dog ej saa stor deri som hans Broder“ (den bekjendte Orientalist og Teolog, Prof. Markus Wøldike).

2) At dette forholder sig rigtigt, fremgaar af følgende Erklæring fra Biskop Wøldike til Kirkeinspektionen:

„Det haver behaget Deres Excellence og samtlige høje Herrer for

vil her ikke melde om de Fortrædeligheder og den Udstand, han havde med Provst *Tychonius* i den korte Tid, de vare sammen i Viborg, men tie dermed, indtil jeg kommer til at beskrive samme Mands Levned. Stiftamtmand *With*, som ellers i andre Henseender var en ypperlig Mand, gjorde undertiden den gode Biskop Livet noget surt. *With* var en gammel og tillige særsindet Mand, Bispen ligeledes. De vare vel ikke hverandres Fjender; men da *With* i visse Maader var hypokondrisk og kunde forarge sig over en Flue paa Væggen, var og desuden en meget myndig og herskesyg Mand, som vilde sætte alle til Rette og især var for at se Gejstligheden skarp paa Fingrene, saa mente han og at ville have noget over Bispen at sige, hvorover der undertiden opkom adskillige smaa Stridigheder imellem dem, naar deres Tale og Meninger ikke kunde komme overens. Undertiden tog Bispen vel for godt, at *With* overskjændte ham, men somme Tider tog han Bladet fra Munden, og lod ham forstaa, at han ikke var hans Underdan. Kort at fortælle, *Wøldike* blev saa kjed af *Withs* Omgængelse, at han af samme Aarsag i Aaret 1754 søgte at blive Sognepræst ved Hellig Gejstes Menighed i Kjøbenhavn; men det blev der intet af, og *With* døde samme Aar. Der blev heller intet

nogen Tid at gjøre til mig Erindring om Forklaring paa mine Visitater efter den Maade, som forhen er bleven mig foreskrevet. Tiden haver ikke villet tilstrække at renskrive denne Erklæring, saa som jeg ikke gjerne betror den under andres Pen; tilmed haver jeg paa min 4de Visitats igjennem Stiftet allerede igjennemgaaet næsten 5 Herreder og ønskede gjerne ogsaa først at afgjøre de øvrige Herreder og da at fremsende en Gang en fuldstændig Relation om hele Stiftet, hvortil jeg ogsaa herved vil udbede mig Tilladelse. Men paa det ej nogen Mistanke skal kastes paa mig, ligesom jeg begjærede saadan Delation til et Skjul af nogen Forsømmelse, som jeg ved mine Visitater maatte have begaaet, saa insinueres herved udførlige Attester fra samtlige Herredsprovster udi hele Viborg Stift, hvoraf kan erfares, baade hvorefter og hvorledes jeg haver med Visitats igjennemgaaet hele Stiftet. I det øvrige næst tilbede mig D. Excellences og samtlige høje Herrers Bevaagenhed og Yndest forbliver jeg (osv.)

Kbhvn. d. Augusti 1747.

A. Wøldike.“

Navnlig efter denne Tid synes *Wøldike* at have henlagt sine Visitater til Vintertiden; i sine tidligere Aar benyttede han ofte Sommeren dertil, i sine senere Aar saa godt som aldrig.

af det Rygte, som i samme Aar udgik i de offentlige Tidendes, at højlovlig Kong Frederik 5 havde i Sinde at kalde Biskop Wøldike til sin Konfessionarius i afgangne Pastor Bluhmes Sted. Men dette var aldrig kommet i Kongens Tanker, saa at det Rygte ufejlbarlig er blevet udspreddt af Wøldikes Fjender, som dermed har villet tortere ham og hans hele Familie¹).

En overmaade stor Hjertesorg fik Biskop Wøldike efter 36 Aars kjærlige Ægteskab over sin kjære Hustru *Anne Marie Kristoffersdatter [Kruscs]* hastige og pludselige Dødsfald Aar 1748 Dagen efter Pinse hellige Dage. Denne Dags Eftermiddag fandt Bispinden for godt at ville kjøre ud i Byen paa Besøg, og medens hun nu stod og lavede sig til, var hun særdeles glad og fornøjet, saa det, saa at at sige, lo alt, hvad der var paa hende. Da hun nu var færdig, tog hun ikke alene en meget kjærlig Afsked med sin Mand, men og med alle sine Piger og Folk, fra den fornemste til den ringeste, sigende dem Farvel allesammen med en leende Mine, til deres største Forundring, da hun ellers plejede at være en barsk og stræng Husmoder. Da hun havde aflagt et kort Besøg paa et Par Steder i Byen og var kommet paa det tredie, bød hun Kudsken kjøre hjem med Kareten og siden at hente hende ved Aftenstide. Men pludselig blev hun overvældet af et Slag, der berøvede hende Mælet, og døde ud paa Natten. — Enhver kan lettelig forestille sig, hvilken en overmaade sørgelig Skilsmisse dette maa have været for den stakkels gamle Mand, som da var over 60 Aar gammel og havde nu ingen andre end vildt fremmede at holde sig til; thi alle hans Børn vare fra ham og kom sjælden til ham, uden naar de vilde have noget²). At træde i et andet Ægteskab nænte han ikke til for hans

¹) Wøldike stod i stor Gunst baade hos Kristian 6 og Frederik 5, „som altid paa deres Rejser til Hertugdømmerne og derfra tilbage bød ham komme paa Koldinghus og der med synderlig stor Naade gav ham langvarige Audienser“. Han fungerede ogsaa ved Frederik 5tes Kroning Septbr. 1747. „Den Kor-Kaabe, han fik ved Kroningen 1747, hængte stadig ved Siden af den Voxdugs Præstekjole, han brugte i Pesten; begge betragtede han, den ene som Bevis paa Kongens naadige Højagtelse, den anden som Bevis paa Kongernes Konges almægtige Beskjærmelse“. (Gjessing).

²) Wøldike havde 4 Sønner og 3 Døtre: af disse døde de to i ung

Børns Skyld; han forestillede sig vel heller ikke, at han skulde sidde Enkemand i 23 Aar og 4 Maaneder og saaledes opnaa en høj og tillige elendig og kummerfuld Alderdom. Han antog til Husholderske en Præsteenke i Viborg, Madam Buch, som tjente ham indtil hans Dødsdag tro og vel og gjorde ham ingen Fortræd, men han havde ikke den samme Lykke med somme andre af hans Tjenestefolk, som vilde være ham falske og utro, naar de saa deres Tid. . . . Da han var over sine 70 Aar, begyndte han at blive meget affældig og skrøbelig, saa at han omsider blev ganske uduelig til Forretninger. — Han havde tilforn taget sig visse Prædikedage i Domkirken, hver Uge i Fasten foruden den første Dag paa de 3 store Højtider; men nu ikke mere, thi Hukommelsen slog ham saa meget fejl. Den allersidste Prædiken, han holdt, var Ligtalen over højsalig Kong Frederik 5 den 18de Marts 1766; men da var han saa skrøbelig, at Klokkeren maatte følge ham op og ned af Prædikestolen, og han maatte recitere sin Prædiken op af Papiret. — Et farligt Tilfælde fik han en Gang paa sin høje Alder, faa Aar før sin Død. Da han nemlig en Morgen efter Sædvane vilde gaa ned fra sit Overkammer for at holde Bøn med sine Folk, gled hans Fødder fra ham, og den arme gamle Mand faldt værgeløs ned paa Gulvet og slog et stort og dybt Hul i sit Hoved. Til al Lykke var der en ung Feldskærer-Svend i Viborg ved Navn *Galmejer*, som i nogen Tid havde rejst i Tyskland og været ved den prøjsiske Armè i Krigens Tid for at uddanne sig i sin Kunst. Denne Galmejer tog sig for at forbinde og kurere Bispens Hoved,

Alder. Kristoffer Wøldike f. 1711, se nedenfor ved Høerne, † 1761 som Præst i Taarnby paa Amager; Elisabeth Wøldike f. 1721, gift med Konferensraad, Prof. Joh. Kristian Kall, Moder til den bekjendte Historiker, Abraham Kall; Peder Wøldike, født 1723, Justitsraad; Regina Dorothea Wøldike, født 1726, gift 1743 med Mag. Johan Rehling, Præst i Hasle og Braaby; † 1758; — Jacob Wøldike, født 1728; Kandidat med Non contemn. 30 Maj 1750, studerede derpaa i et Par Aar i Halle, d. 16. Maj af Faderen kaldet til hans „Kapellan“ for Gunderup og Nøvling i Viborg Stift, kgl. Konfirmation herpaa 14. Juni, homiletisk Prøve med Laud. 5. Septbr. s. A., fik Kollats 27 Novbr.; fik 30 April 1763 kgl. Rescript at maatte i sin Embedstid beholde Præstekaldets Indtægter imod deraf aarlig at betale til Biskoppen i Viborg 250 Rdlr.; † 1786.

og Kuren lykkedes, saa Biskoppen levede endda en 5 à 6 Aar efter den Tid. . . .

Da nu hans Afskeds Tid var nær forhaanden, og det behagede Herren at give ham Dødens Bud, blev han i nogle Uger før sin Død ganske syg og sengeliggende, og til sidst ganske ussel og elendig. I den Tilstand havde han menneskelig Hjælp aller mest fornøden; men den Hjælp, han fik, var nok ikkun meget maadelig; thi hans gamle Husholderske kunde paa den Tid daarlig nok hjælpe sig selv, endsige andre, og de øvrige Husfolk kom vel lidet eller intet til ham; thi han havde paa den Tid en Skarns Knægt til Tjener, der tillige med hans Famulus *Maturin Fris* søgte saa vidt muligt at forhindre det, at de desbedre kunde have Lejlighed til at bestjæle ham og gaa med hans Sager, som de vilde. Desforuden gjorde de ham megen Harm og Fortræd, og Mat. Fris skal, som han selv roste sig af, have beegnet ham saa skamløst og udædisk, at det er en Skam at nævne det. Derfor skal den arme gamle Mand en Gang paa sit Yderste, ikke i Frises, men i en vis Præsts Nærværelse, som har fortalt mig det, have løftet sine usle Hænder i Vejret og sagt: O Fris! Fris! Fris! . . . De øvrige Ord vil jeg ikke anføre, dog ønskede han ham intet ondt. Men Guds retfærdige Hævn ytrede sig kjendelig paa dette ugudelige Menneske, da han som bekjendt for et Par Aar siden tog en Ende med Forskrækkelse og aflivede sig selv¹⁾.

¹⁾ Paa et andet Sted siger T.: „Biskop Tetens var den tredje Biskop, som den ulyksalige Assessor Maturin Fris tjente som Famulus, skjønt ikkun ganske kort; thi han kom i Bispens Ugunst for hans befundne uredelige Omgang med Bispens Bønder og Tjenestefæstere, maaske og for andre Ting, hvorover han faldt i Fortvivlelse og med en Ragekniv skar sin Strube over 1 Dechr. 1781.“ — I en Indberetning til Kancelliet skildrer Biskop Rotbøll Wøldikes sidste Tilstand paa følgende Maade: „Ved Biskopembedets Tiltrædelse, mod Høsten 1771, blev mig sagt, at adskillige Exspektancer af min berømmelige Formand i hans tvende sidste Leveaar, da hans Sindskræfter, i en usædvanlig høj Alder, over 80 Aar, saa aldeles vare svækkede, at han lettelig kunde formaaes til alt, hvad de, som omgav ham, forlangte, skulde være givne formedelst hans Søns, forrige Amtsforvalters, Justitsraad Wøldikes Mellemløbet, som til Uheld for det almindelige i adskillige Maader just den Tid stedse var hos ham, hvisaarsag jeg strax ved et Circulære lod deslige Exspektancer efterspørge i Følge den kongl. Ordre, mig var tillagt, at gjøre min yderste Flid for at faa Altting, som kunde

— Den kjære gamle Biskop derimod, som længe havde længtes efter, sukket og bedet om en god og salig Ende paa al sin Elendighed, vederfores og den samme i Naade d. 13. Oktbr. 1770, da han med den gamle Simeon endte sine Dage i Fred og som en tro Guds Tjener gik ind til sin Herres Glæde“.

Til Krogs temlig udførlige Efterretninger om Wøldikes Eftermand, Dr. theol. *Kristian Mikael Rotbøll* (født 12te April 1729 paa Hørbygaard i Sjælland, Hører ved Nyborg Skole 1752—55; 1759 Sognepræst i Sorø og Prof. theol. ved Akademiet; 1760 Sognepræst til Frue Kirke i Aarhus; 1766 Stiftsprovst; fra 1770 til 8 Decbr. 1780 Biskop i Viborg, efter Suhms Dom¹) „en overmaade behagelig Mand, et klart og lyst Hoved, havde megen Anstand paa Prædikestolen, besad et skjønt Foredrag og herlige Naturgaver, havde afkastet mange Fordomme“, føjer T. blot, „at han var en meget ypperlig og ugemen rar Mand i alle hans Embedsdele. Han prædikede meget ofte i Viborg, ikke alene paa de store Højtider og i Fasten, men og ved mange andre Lejligheder²). Naar han visiterede paa Landet, prædikede han ofte for Præsterne, naar de ikke kunde selv, foruden at han kunde gaa paa Kirkegulvet i 2—3 Timer at examinere Børnene, og hvormegen Flid og Umage han end gjorde sig ved saadanne Lejligheder, mærkede man dog aldrig, at han blev træt deraf, eller at det faldt ham besværligt, uagtet han var en Mand saa tyk og fed, at han ikke kunde se sine egne Fødder. Han havde en særdeles stor Lyst til at udbrede Guds Kundskab og drev Guds Riges Sag med største Flid og Alvor. Og da han besad de ugemene rare Talegaver,

være bragt i nogen Forvirring, bragt i muligste Rigtighed.“ Han havde da faaet Brev fra en maadelig renommeret Student fra Lolland om Landfogedtjenesten paa Læsø, som denne i Aar 1769 havde faaet Løfte om, efter Udsigende ved at bestikke Just. Wøldike. — I en anden Indberetning beskylder Rotbøll Just. W. for strax efter Faderens Død egenmægtig at have brændt en Del baade af Faderens og Stiftets Papirer; denne Sag medførte langvarig Strid med Wøldikes Arvinger om Overdragelsen af Stiftsarkivet og de offentlige Midlers Papirer til Eftermanden.

¹) Suhms samlede Skrifter 10, 38, smlgn. Indledningen S. 292.

²) Flere Prædikensamlinger og lignende Skrifter har Rotbøll udgivet i Viborg.

saa var han særdeles fornøjelig at høre paa Visitatser og ved andre Lejligheder, saa at agtpaagivne Tilhørere kunde lære meget af ham. De skjødesløse og forsømmelige iblandt hans underhavende Gejstlige vare ilde tilfreds med ham, fordi han vilde se dem skarpt paa Fingrene og sætte dem til Rette; derimod var han særdeles elsket og æret af alle brave og retsindige Lærere, ligesom han og elskede og ærede dem igjen og skjønnede paa deres Flid og Duelighed. Han satte Kirketjenesten paa Landet overalt i Stiftet i god Skik og Orden i Henseende til Sangen, da den tilforn paa mange Steder var meget uordentlig. — Han var ellers i sin Omgængelse meget venlig og kjærligsindet mod alle og en stor Menneskeven, som vilde befordre enhvers Gavn, saa vidt han kunde⁽¹⁾.

II. Stiftsprovster.

Mag. Kristen Lassen Tychonius.

„Det er underligt, at Hr. Krog ikke har givet os en mere udførlig Beretning om denne Provst *Tychonius*²⁾, da han dog noget nær var den navnkundigste og mest bekjendte Provst, som siden Reformationen har været enten i Viborg By eller Stift, saa vel for hans store Lærdom og rare Gaver som for hans andre Egenskaber. Det er dog langt fra, at jeg her vil anføre alt det, jeg véd og har hørt fortælle om denne Mand, men kun noget af det mest bekjendte: Hans Fader *Lars Tygesen* var en Bondesøn fra Haderup,

1) Om Rotbølls Forhold til Thjørring og Uordenerne i Højslev henvises til Indledningen. — At Rotbøll var en overordentlig nidkjær og dygtig Biskop, viser Stiftsarkivet tilstrækkeligt; han arbejdede med stor Iver paa at skaffe Orden i sit Stift, hvor der unægtelig under Wøldikes Affældighed synes at have udbredt sig en vis Slaphed, baade blandt Præsterne og Skolevæsenet; Rotbølls store Iver for at fremme Skolevæsenet, baade det lærde og det læge, er allerede berørt i Indledningen, og flere Exempler ville fremkomme i det følgende; smlg. nedenunder ved Rektorerne *Jessen* og *Hjersing*.

2) Foruden *Aarstal* har Krog kun: Han var i sin Tid en meget lærd og sær begavet Mand og tillige en munter Poet.

hvor han var hjemme hos sine Forældre, indtil han blev før Karl, da han fik Lyst til at studere, og derfor en og anden Gang forlod sit Arbejde i Marken og gik til den latinske Skole, hvorfra hans Fader hentede ham hjem 2 Gange; men den tredie Gang maatte han lade ham blive, indtil han havde staaet sin Lære ud i Skolen; han blev omsider Sognepræst til Sal i Ginding Herred (Ribe Stift). — Med sin Hustru *Karen Nørkjær* havde han tre Sønner, som han alle holdt til at studere og var selv deres Læremester. 1693 rejste han selv over med dem til Akademiet¹⁾; men da de vare blevne Studenter, forandrede de 2 ældste Brødre deres Studier; den ene af dem blev med Tiden Byfoged i Nykjøbing paa Mors²⁾; men den yngste, *Kristen Tychonius*, vedblev sine Studeringer, tog sine Examina og konditionerede siden hos adskillige lærde Folk. Han var ikkun i sit 13de Aar, da han blev Student, og derfor saa liden paa Væxten, at han maatte staa paa en Skammel, naar han skulde prædike; men ved sine Prædikener erhvervede han sig saa stor Pris og Berømmelse, at han med Tiden blev anset som et Orakel for hans rare Prædikegavers Skyld. Han havde desuden saa

¹⁾ Ellers angives hos Krog, Worm osv. 1695; og af Gjessings *Tychoniana* II, fremgaar tydeligt nok, at Thjørring har fejlet, og at Tychonius var 15 Aar, da han blev Student, 17 Aar, da han blev Kandidat. Universitetets Vidnesbyrd om ham anføres som Tillæg. De ere meget rosende og antyde, at der kan ventes meget af det unge Menneske. Ved Demisprædikenen anmærkes dog, at hans Mæle endnu ikke var rigtig uddannet. „Af Barndom havde han et meget besværligt Mæle, saa han var fast 10 Aar, inden han kunde udsige vel alle Bogstaver; men hans Fader skar ham strax for Tungebaandet, gjentog det i 2det, 3die og 4de Aar, gav ham siden smaa glatte Stene at ligge bestandig under Tungen, hvilket gjorde saa forunderlig Virkning, at han med Aarene blev ej alene rentalende men veltalende“ (Gjessing). — Denne Anekdote passer jo udmærket paa en saadan „Demosthenes“!

²⁾ Den ældste af de tre Brødre, *Tyge Lassøn Tychonius*, roses for sin Skarpsindighed, udgav som Student en latinsk Disputats, blev 1709 beordret at følge Hæren til Skaane „for at annotere Expeditionerne“, men døde allerede 1710. Den yngste Broder, *Peder Tychonius*, blev neppe Student. — Om *Kristen Tychonius*' fast utrolige Lærenemhed og Lærdom, allerede før han blev Student, henvises til Gjessings *Tychoniana*, 2det Bind.

ypperlige Sinds-gaver, at han var bekjendt baade fjern og nær, og man vidste paa de Tider fast ingen hans Lige.

Jeg har hørt fortælle, at bemeldte Kristen Tychonius en Gang i sine Studenteraar skal have haft en besynderlig Hændelse: Højsalig Kong *Kristian 5te* var en Gang i Slutningen af forrige Aarhundrede i *Holstebro*, hvor han var indlogeret hos de Linders Stamfader, den gamle *Kristen Linde*, til hvem Kongen af Forundring over hans mange Herregaarde og store Rigdom skal have sagt: „Du er den Vesterlands Konge“, og over to Linde, som stod udenfor hans Gadedør, skal Kongen have haft det artige Indfald: „Her er Linde baade ude og inde“¹⁾. Ved denne Lejlighed skal den høj-lærde Kristen Tychonius have haft den Ære at prædike for Kongen og hans Følgeskab, og det, som man let kan tænke efter hans Gaver, meget galant og alomodisk. Men da Tjenesten var til Ende, kom han i Ulejlighed for sin Prædiken, hvad enten han kom i Arrest, eller hvad Fortræd der hændte ham; thi han skal i sin Prædiken en eller flere Gange have talt om den store babyloniske Hore og hendes Horeri. Dette fortolkede Kongens Ministre paa en vrang Maade, ligesom Tychonius dermed skulde have sigtet paa den da regerende Dronning Charlotte Amalie; men af en gammel Bibel bevi-ste han, hvad han havde sagt, og det blev saa derved.

Kapellan i Skive 1701 skal han, efter hvad jeg har hørt fortælle, være bleven paa en meget snedig Maade. Kapellanniet blev blandt andre ogsaa søgt af Mag. *Kristen Eriksens Søn Jens Ostenfeld* i Viborg, som gjorde en Rejse til Skive for at prædike paa Kaldet. Medens han under Sagen gik i Sakristiet, sad Tychonius imidlertid i en Stol i Korskirken og lurede, indtil Sagen var næsten ude, da han med en Hast sprang op i Prædikestolen og saaledes forekom Jens Ostenfeld, som maatte rejse hjem med uforrettet Sag. Den Historie sælger jeg for det samme, hvorfor jeg har kjøbt den; saadan en Streg var Tychonius lig nok, og Erfaring lærte, at han kunde spille dem, som vare langt værre. . .²⁾

¹⁾ Sagnet omtales ogsaa i Frølund's „Holstebro“ S. 199, men henføres her til Frederik 4des Ophold i Byen 1704.

²⁾ Smlgn. ovenfor under „Deichmann“. — Helt anderledes fortælles Sagens Sammenhæng hos Gjessing: Tychonius havde efter sin Faders Død besluttet at opgive Studeringerne og tage Tjeneste som

Jeg har tilforn meldet om, at Mag. *Tychonius* var en meget galant og ypperlig Prædikant, men jeg maa og melde om, hvorudi det egentlig bestod, at han var saa renommeret fremfor mange baade af hans Ligemænd og Overmænd. Han besad unægtelig en stor Lærdom fremfor mange andre; thi uagtet han aldrig havde været udenlands paa fremmede Universiteter, som mange andre, saa havde han dog vel faa sine Lige i hele Norden i Henseende til Lærdom. Han var ikke alene de evropæiske Sprog mægtig, ikke alene en stor Meister i det hebraiske, græske og latinske Sprog, men han var ogsaa kyndig i nogle af de østerlandske Sprog, Kaldæisk, Syrisk, Arabisk etc., hvori han havde mangfoldige Bøger og Skrifter, som han havde de fast ulignelige Sindskræfter, Hu-kommelse, Forstand og Skjønsomhed, til at betjene sig af, saa at hans Prædikener ikke kunde andet end smage af stor Lærdom. Men det, som fornemmelig gjorde dem saa behagelige og tildrog ham i Almindelighed saa mange Tilhørere, var egentlig dette: I forrige Aarhundrede blev det Mode, at de unge Studenter rejste ud af Riget til England, ligesom de unge Statsmænd til Frankrig, og begge Dele førte nye Moder hjem, men ikke altid de bedste. Englænderne vare den Gang faldne paa en Prædikemaade, som snarere formørkede end forklarede Guds Ord. Da pønsede man ikkuns paa at samle en stor Mængde af bibelske Sprog, Ex-empler, Lignelser og sententiøse Moraler, ikke grundede paa en Beal- men alene paa en Verbal-Konkordans, og hensigtende ikke til nogen vis Hovedmaterie, men adspredt i en Mængde Delinger og Underdelinger, hvis Samling var som det tørre Sand, der ruller ud imellem Fingrene, naar man aabner Haanden. Af saadant Kram gjorde man imidlertid en Remse, sammen vævet saa net og tæt, at den klingede af lutter artige Talemaader, allegoriske Indfald, korte Allusioner paa lange bibelske og Almuen ubekjendte Historier. Det Slags Prædikener kunde de enfoldige høre hver Dag fra Morgen til Aften og dog efter 10 Aars Forløb være lige

Skriverkarl paa Ringkjøbing Amtstue! Men medens Tychonius tilfældig opholdt sig i Skive, blev Kapellanen syg og døde kort efter. Sognepræsten, Provst Breth, fik da Tychonius til at prædike i Stedet for den dødssyge Kapellan, og dermed var hans Lykke gjort. — Om Jens Ostenfeld ville udførlige Efterretninger blive givne under „Rektorer“.

uvidende om Herrens Villie. Det er saadanne Prædikener, bestaaende af spillende Koncepter, Allusioner, Allegorier, Paranomasier og deslige, som Biskop *Hersleb* i en af sine Præstevielser kalder et aandeligt Taskenspilleri, og det med største Føje; thi om end en Prædikant, som kommer med saadant Spilletøj, kan blive rost og beundret af enfoldige eller letsindige Folk, saa kan man dog være vis paa, at Folk af bedre Smag anser ham ikke for andet end en komplet Nar og Komediantspiller, langt strafværdigere paa Prædikestolen end den anden paa Skuepladsen

Den Prædikemaade var Mag. *Tychonius* saa udlært paa, at man i hans Tid ikke vidste hans Lige i den Henseende. Alle Ting gik saa galant for ham i en Prædiken og klappede saa net og tæt paa hinanden, at hans Tilhørere, som han jævnlig havde i stor Mængde, hørte paa ham med største Forundring, især naar der nu og da indløb en gal Talemaade eller Indfald, hvorpaa han havde et temlig stort Forraad. Til Bevis paa Mag. *Tychonii* Kunstværk i at prædike vil jeg her anføre nogle af hans Dispositioner og Inddelinger over de aarlige Helligdagsevangelier, som en god Ven i Viborg for mange Aar siden har meddelt mig. De klinger ret artig efter førte Anseelse, f. Ex.:

Paa 2den Søndag i Advent
(Texten deles i 2 Hoveddele)

Kristi Tilkommelse til Dommen.

Kristnes Beredelse til Dommen.

I det første ser jeg Guds Søn klædt i sin Herlighed.

I det andet ser jeg Guds Børn klædt i deres Hellighed.

Første Dels Underdelinger.

I. Landstinget indringes af

1. de ufornuftige	} Og der skulde	2. de fornuftige	} Paa Jorden
a. over os		a. Deres Forfærdelse	
b. omkring os	} i Sol etc.	b. Deres Forsmægtelse	} blive bange etc.

II. Retten sættes: 1. En synlig Dommer. 2. En herlig Dommer: Da skulle de se Menneskens Søn komme i Skyerne etc.

a. Stolen, som Dommeren beklæder: Skyerne.

b. Dommeren, som Stolen beklæder: Menneskens Søn.

III. Parternes paaraabes: Naar alt dette begynder at ske (osv.)¹⁾

¹⁾ En Mængde saadanne Dispositioner med deres Underdelingers Underdelinger og barokke Billeder har T. meddelt i sit Haandskrift. Paa 4de Søndag efter Paaske f. Ex. ere de to Hoveddelinger: „Den hellig Aands Straffeembede“ og „Den hellig Aands Læreembede“. — „I det første ser jeg den nye Rektor med Riset i Haanden. I det

Jeg agter det ikke Umagen værd at anføre flere af Mag. Tychonii Dispositioner over de aarlige Helligdags Evangelier, endskjønt jeg har dem alle sammen; de oven anførte maa være nok til et Bevis paa, hvor mesterlig denne høj lærde Mester har forstaaet at lemlæste det gode gamle Guds Ord og at give sin Tale Anseelse af en tør Benrad Dog maa man heller ikke gjøre den gode Mag. Tychonius Uret; thi naar det stak ham, kunde han ganske vist prædike det, som var opbyggeligt og til Velsignelse, men det var mestendels ikke uden naar han ikke havde studeret eller ikke havde Hovedet fuldt af hans sædvanlige spillende Koncepter, hvilke ellers vare ham saa naturlige, at han ofte, naar de faldt ham ind om Natten, sprang op af Sengen som en gal Mand og ringede paa en, der skulde tænde Lys, at han kunde faa dem paa Papiret. — Jeg har hørt fortælle, at han en Gang skal have prædiket for højsalig *Kong Frederik 4de*, og da skal han have studeret saa meget og opfyldt Hovedet med saa mange kunstige Kløgtigheder i Delinger og Underdelinger, at han omsider gik rent vild deri og maatte slutte sin Prædiken i Utide. Dette Vanheld vilde Tychonius oprette, og han udbad sig derfor allernædigst Tilladelse at maatte prædike næste Søndag igjen, hvilket ogsaa blev ham tilladt, men da skal han have været saa særdeles heldig, at Kongen skal have sagt disse Ord til ham: „I Dag kunde du noget, Tychonius!“ hvortil Tychonius svarede: „Ja, Deres kongelige Majestæt! i Dag 8te Dage prædikede Mester Kristen, men i Dag prædikede Guds Aand.“

Mag. *Tychonius* var ellers langt fra ikke saa berømmelig i Henseende til hans Levned som til hans Lærdom, saa det bekjendte Sprog passede ikke ilde paa ham: Paa Moses Stol sidde Skriftkloge og Farisæer . . . Dette var endog saa bekjendt en Sag, at da han en Gang, som oftere, var i Kjøbenhavn og havde prædiket for det kgl. Herskab, skal

2det ser jeg den nye Rektor med Lektien i Munden. Han tugter sin Skole saa ivrig. Han tyder sin Autor saa grundig.“ Dette Billede gjennemføres derpaa i hele Prædikenen. Prøver paa Tychonius' Stil findes hos N. M. Petersen IV, 172 ff. „Enkelte Ting ere vel tænkte og vel udtrykte, men det hele er en underlig Blanding af Bibelsprog, franske Gloser, dansk Klingklang, radbrækende Lignelser og affekteret Svulst; helligt og verdsligt mænges i Hob.“ —

Kongen have spurgt sine Ministre: „Hvad synes jer om denne Mand?“ hvortil en af dem skal have svaret: „Deres kongelige Majestæt! Tychonius er saadan en Mand, som naar han er paa Prædikestolen, burde han aldrig komme deraf, og naar han er deraf, burde han aldrig komme derpaa mere“, hvilket Svar vist nok ikke giver Anledning til de bedste Tanker om saadan en højlærd Prælat¹).

Han var som bekendt Præst i *Skive* i 26 Aar (1701—27); men han var uden Tvivl ikke saa vel lidt af *Skive* Borgere i Tidens Længde, som han var i Begyndelsen. Jeg har nemlig hørt, at da han en Gang vilde takke for Offer i *Skive* Kirke, skal han ikke have sagt mere end disse faa Ord: „I har offret mig til denne Højtid, saa Herren betale jer“, hvilke Ord give til Kjende ikke alene hans store Misfornøjelse med dem, men og deres Uvillie til ham. Aarsagen dertil har formentlig været denne, at han ikke alene, som han havde Ord for, var noget falsk og intrigant i Væsen, men og skal have været et særdeles uroligt Hoved, som havde stor Lyst til Klammer, Kiv og Trætte, saa at man lettelig kunde komme i en stor Ulejlighed med ham. Saa længe han boede i *Skive*, skal han have været indviklet i adskillige Processer, og mestendels gik han selv i Rette; thi han var en stor Jurist, og naar han vilde anvende sin store Klogskab og Forstand til Politesser og Lovkrøge, saa kunde han gjøre sort til hvidt, saa der var ikke mange, der turde hamle op med ham. Dog tabte han og undertiden; en Gang havde han saaledes beskyldt en vis fornem Kone for at have stjaalet en Vifte fra hans Kone; saa lod samme Kone ham stævne, men Sagen faldt ud for ham til 1000 Rdlrs. Tab og desforuden at betale alle Processens Omkostninger²).

1) Historien fortælles paa en lidt anden Maade, med Udeladelse af den for Tychonius ugunstige Slutning, hos N. M. Petersen, IV, 172. — 1725 prædikede Tychonius i Kongens Nærværelse „paa Kristianshavns Kald“; Kongen vilde give ham Kaldet, men Tychonius frabad sig det (Gjessing).

2) Den store juridiske Kløgt, som Tychonius besad, berømmes ogsaa af Gjessing. At han har været meget trættekjær og haft adskillige Stridigheder i den Anledning baade i *Skive* og senere i *Viborg*, er utvivlsomt. 1706 var han i Strid med sin Kapellan i *Skive*, *Lavrids Madsen Hvidbjerg*, idet han vilde formene ham baade Alteret og Prædikestolen i Annexet *Resen*, saa vel som Prædikestolen i *Skive* Kirke *St. Hansdag*, da Kapellanen efter gammel Ved-

Desuden var *Tychonius* meget kaadmundet og tilbøjelig til at raillere med andre; thi han var en farlig Fjende mod dem, han havde noget imod, eller som han vidste, ikke kunde lide ham. Da han i Aaret 1727 tog Afsked i Skive Kirke, og hans Eftermand *Jakob Lavridsen Hasse* samme Tid sad i Kirken, skal *Tychonius* blandt anden gal Snak, han indførte i sin Afskedsprædiken, ogsaa have haft det galne Indfald: „Nu har jeg prædiket for jer i saa mange Aar. Lige kloge er I, og lige rig er jeg; men nu skal en Æsel

tægt skulde nyde det faldende Offer, samt indeholdt 10 Rdlr. af Kapellanens Løn for hans og Hustrus Kopulation. Ved kgl. Resolution af 16de April 1707 fik *Tychonius* en drøj Irettesættelse herfor, Vederlaget for Kopulationen fastsattes til 6 Rdlr., og forøvrigt gaves der Kapellanen Medhold. — 1726 maatte Biskoppen mægle Forlig mellem Provst *Tychonius* og Rektor *Bertram Vinde* i Skive, hvorved *Tychonius* maatte forpligte sig til „ufortøvet inden 14 Dage at lade Skive Skolehus med Vinduer, Døre, Borde, Bænke etc. saaledes reparere, at Rektor der kan bekvemmelig holde Skole, saa ej derpaa skal være noget med Føje at klage; at assistere med al Flid, at Skolen med nye Disciple kan blive forsynet og dertil anvende sin Rekommodation og Officia, at Rektor, naar Skolen med Disciple bliver forsynet, dispenserer efterdags det Korn og de Beneficia, som Skolen er tillagt, at han det, som han finder til Skolens Bedste tjenlig, med den Consens, som erholdes for Distributionen, skal assignere og uddele til sine Disciple“, hvorpaa Rektor maatte forpligte sig til at røgte sin Gjerning med Flid osv. Hermed endte Sagen imidlertid ikke; thi efter at *Tychonius* var forflyttet til Viborg, indgav Rektor *Vinde* den 14de Marts 1728 en lang Klage til Biskop *Trellund* over *Tychonius*; han har ikke gjort Regnskab over det Korn, han af Degnene har annammet, „mig til blame, Skolen til Undergang og til ganske liden Respekt for hans Majestæts Lov“; *Tychonius* har en Kapital inde af Skolens Penge paa 100 Rdlr., „hvilken Kapital har nu indestaaet hos Mag. *Tychonius* uden Pant og Forsikring, og hvoraf Renterne ikke til den vedkommende Discipel i nogle Aar er bleven erlagt,“ osv. osv. — Af *Tychonius*' Svar herpaa fremgaar forøvrigt, at der var god Grund til ikke at lade Rektor *Vinde* faa Skolens Midler i Hænde: „Da *Lintrop*, det sidste Aar han var Biskop i Viborg, saa den miserable Tilstand, Skive Skole ved denne *Vindes* slette Conduite var ibragt, da han hverken af Naturen er skikket til slig Tjeneste formedelst sin Døvhed, eller har den Erudition og Læregave, som dertil udfordres, saa han da havde kuns 5 Disciple i hele Skolen (af hvilke den bedste ej kunde komme højere end i første Lektie i Viborg Skole, da han dog havde gaaet i Skive Skole i 7 à 8 Aar), da, at Beneficia, saa ringe de og ere, kunde dog midt i denne Skolens Ruin komme

præke mere for jer i mit Sted.“ Andre have eftersagt hans Ord saaledes: „Nu skal en Hase præke (osv.)“ Thi en Hase eller Bønhase er et Øgenavn om den, der er ikke vel grundet i sine Studeringer eller ikke dur til det, han tager sig for. — Det værste var, at naar han vilde drive Spot med nogen, kunde han ikke bare sig for at blande Guds Ord ind i hans Skjemt og Railleri, hvorpaa jeg har hørt dette latterlige Exempel: Stiftsprovsten i Viborg, Hr. *Absalon Finde*,

til nogen Nytte, befalede hans Hvdh. mig skriftlig, at jeg skulde modtage Pensionen af Døgnene . . . , hvilket jeg og har gjort, og det desto hellere, som jeg erfor, at dette (hans Malice undtagen) ynkværdige Menneske Bertram Vinde har forheftet og pantsat alt, hvad han er ejende, saa det var ej sikkert at betro ham noget af publicus . . . Denne Kornets Opbørsel continuerede jeg da et Par Aar, uddelte noget deraf til de faa fattige Børn, der var, og beholdt Resten til en liden Kapital at samle eller til at have i Forraad, i Fald Skolen en Gang under en dulig Lærer kunde faa nogen Frækvens (osv.)“ Hvad Kapitalen paa de 100 Rdlr. angaar, svarer Tychonius, at han har dog over to Gange den Kapital i Gaarde, Huse og Ejendomme i Skive, „hvilke Bertram Vinde kan slaa Arrest paa, om han dertil har Courage.“ „Renten angaaende, da som der Anno 1726 var kun en eneste lille Dreng i Skolens begge Lektier, og B. Vinde, for at beholde denne sin eneste, gav ham tilstrækkelig af Skolekorn, saa beregner jeg mig samme til Beholdning og gjør Rede derfor til min Successor, den nuværende Sognepræst og Skolens Inspektor“ (osv.) Det er just ikke noget lysteligt Billede, man af denne Skildring faar af Skive Latinskolet paa dens sidste Dage; ifølge sin Bestemmelse skulde den være en Planteskolet til Viborg Domskolens højere Lektier, og havde i den Anledning en Rektor og én Hører. — Familien Vinde var Tychonius gram i Hu; thi ved Brev fra Biskop Trelund af 27de Septbr. 1729 indsatte Præsten ved Graabrødrekirke i Viborg, Ernst Samuel, efter Tychonius' Forlangende til Sætteprovst i en Proces mellem Tychonius og Søren Vindes Arvinger i Skive, „for nogen Gjæld, deres salig Fader var ham skyldig“. Kontraparten havde da ved Skive Byting fremdraget „endog med præjudicerlige Expressioner en Hoben Snak, som skulde være passeret mellem S. Vinde og Stiftsprovsten, hvorom han ej alene til sin retfærdige Fordrings, men ogsaa sin Honneurs Frelse finder sig forbunden at gjøre sin edelige Forklaring.“ — Værre var det, at man endnu i Aaret 1736 ikke havde formaaget Tychonius til at aflægge ordentlig Regnskab for Skive Kirkes Midler; ogsaa i denne Sag viste han stor juridisk Kløgt og Stivsind; thi nogen som helst Uredelighed er der ikke Spor af (sm!gn. nedenfor).

Med sine Kaldsfæller i Viborg stod Tychonius ikke altid paa den

og Lektor *Thomas Bie* rejste en Gang af By med hinanden; men tidlig næste Morgen, medens Thomas Bie laa i sin tryggeste Søvn, rejste Provsten sin Vej, saa Mester Thomas ene maatte betale deres Logement og desforuden leje en Vogn at kjøre sig hjem. Da Mester Thomas nogen Tid derefter med stor Vemodighed og Taarer i Øjnene fortalte Mag. Tychonius det hæslelige Puds, den slemme Hr. Absolon havde gjort ham, sad Tychonius med stille Andagt og hørte

bedste Fod. 20de Septbr, 1730 klagede han for Biskop Trellund over, at Hr. Ernst Samuel, Sognepræst ved Graabrødrekirke i Viborg, havde gjort Indgreb i Provsteembedet ved selv at introducere sin Hustru i Kirken efter hendes Barselseng, medens Tychonius var fraværende paa en Rejse; han beder da Biskoppen at kalde E. Samuel for sig og bevæge ham til i Mindelighed at erlægge en Mulkt af 4 Rdlr. til fattige Præsteenker og 4 Rdlr. til Tychonius som Salair; ellers „aarsages“ han til at udbede sig en Sætteprovst til at dømme dem imellem. 7de Marts 1731 klager han over, at E. Samuel har døbt Mag. Gjessings uægte Barn som ægte (om denne Persons Skjæbne henvises til Tillæg 4), og andrager paa en Mulkt. 23de Juli 1732 er det atter galt; E. Samuel har taget to Præstedøtre til Alters, uagtet de hørte til Domkirke's Menighed; da Tychonius havde anmodet ham „om sliig Egenraadighed at ville ændre og ham ej tiere at fornærme“, saa fik han intet andet Svar, „end at han agtede stedse derudi at fremture“; Tychonius beder da Biskoppen at afgjøre Sagen, „saa som jeg meget nødigt saa, at sliigt til en Proces skulde geraade, som drager Fortrydelse og Forargelse efter sig“; vilde Trellund ikke skjelne dem imellem, udbeder han sig at faa Mag. Albret Buck i Vammen, som den ældste Præst i Provstiet, beskikket til Sætteprovst, „thi jeg kan ej begjære Hr. Kristian Sadolin (Sognepræsten ved Søndresogns Kirke) dertil, saa som han har i et og andet Tilfælde mig ligeledes beegnet; dog jeg har endnu det Haab, at han sig paa en bedre Maade med mig affinder.“ Til mindelig Forlig med E. Samuel kom det dog ikke; thi ved Brev fra Trellund af 14de Aug. s. A. indsattes Mag. Buck til Sætteprovst dels i denne Sag, dels i andre Sager mod E. Samuel, „1) om resterende Auktionspenge for en Del af Hr. Ernst Samuel paa den efter Hr. Jesse Holmer, hans forrige Kapellan, holdne Auktion kjøbte Sager, som skal beløbe omtrent 30Rdlr., 2) om en KapitalBørnepenge, salig Hr. Kristian Sindings Datter i Vorde tilhørende, hvorfor Hr. Ernst Samuel til Formynder skal være sat og efter Stiftsprovstens Foregivende ej i Mindelighed skal være at formaa enten Forsikring for Kapitalen at sætte eller Regnskab for Renterne efter Loven at gjøre, med videre.“ Af senere Oplysninger fremgaar det imidlertid, at Mag. Tychonius med fuld Ret har gjort Indsigelse herimod; thi ved Ernst Samuels kort efter følgende Død viste det sig, at Boet var fallit, og

paa hans Klagemaal, indtil han med en stor Skoggerlatter udbrod; „Ha! Ha! Det var min Sæl artig; det var tværtimod det, jeg læser i Biblen; thi der løb Æslet fra Absalon (2 Sam. 18), men her løb Absalon fra Æslet!“ Da den stakkels Mester Thomas hørte det, drev han fra ham som

den fattige Præstedatter led derved et ikke ringe Tab, da Boet ikke forlods kunde udrede Summen, 157 Rdlr. (Tychonius' satiriske Gravkrift over E. Samuel anføres ved Graabrødre Sogns Præster). I det hele faar man det Indtryk, at Tychonius som oftest har haft den formelle Ret paa sin Side, men at han ved et mindre strids-sygt Sind kunde have undgaaet at lade de fleste Sager komme saa vidt, som han gjorde. Dette gik imidlertid kun til en Tid. Med Wældikes Udnævnelse til Biskop og „Generalkirkeinspektionskollegiets“ strænge Tilsyn er Tychonius' Glanstid forbi. Den 28de Marts 1738 fik Tychonius, fordi han som Provst havde optaget en Trolovelsessag af skandaløs Beskaffenhed til Doms, uden i Forvejen ved Formaninger at søge at bringe Synderne til Omdendelse, gjennem Wældike en drøj Irettesættelse af Kollegiet: „. . . Fornemmelig gjør det os ondt at se af Akterne, at denne hele Sag fra første Begyndelse af . . . kunde og burde uden videre Lovmaal været afgjort med at foretage disse tvende Mennesker, skærpe deres Samvittighed (osv.) . . . Vi formene, at ingen Provst bør gjøre sig til ordentlig Dommer eller tilstede formelig Rettergang i de Sager, som angaar Samvittighedens fortrolige og hemmelige Pleje, saa længe han som Provst kan ved indtrængende og hjertelige Forestillinger faa Sandheden oplyst . . . Det Provsterne betroede Dommerembede, som en i sig selv civil Forretning, er en mere fremmed Ting og blot et accessorium . . . Deres Højærværdighed beordres for sig og i Enrum at vise Stiftsprovsten, hvad hans Embede i denne Sag havde været, førend han samme til formelig Rettergang lod nyde Fremgang, hvad Forargelse han derved har foranlediget, hvormeget disse usle Sjæle ere styrket i deres Synd, og hvor store Omkostninger han har foraarsaget Sognepræsten for at bevise, at han heri havde handlet retsindigen.“ Denne Tilrettevisning fik den juridiske Stiftsprovst paa sine gamle Dage. Men da han tillige, efter at Sagen var optagen til Doms, „uden ringeste Anledning af det kgl. Patent, som om General-Kirke-Inspektionen den 1ste Oktbr er udstedt, har understaaet sig, af egen Myndighed fra sin Ret til dette Collegio at henvise en Sag, som allerede til Doms var optagen og af General-Kirke-Inspektionen ej var evoceret, og efterdi det kgl. Patents rene Ord byder, at dette Kollegium med ingen Judicialibus maa bemøjes, med mindre det selv finder nogen Sag saa anstødelig og af saa farlige Konsekvenser for Kirkens Ro og Opbyggelse, at den kan fortjene at vorde hans kongl. Majestæt allerunderdanigst forestillet“, saa finder Kollegiet sig forpligtet til at tilbagesende Akterne til Stiftsøvrigheden, „med tjenstlig Begjæring om at fore-

en vaad Hund og fik ingen anden Trøst¹⁾. — Da en anden Landsbypræst en Gang raadede Tychonius til at forlige sig med sin Modstander, da de dog begge skulde møde hinanden for Guds Dom, gav Tychonius dette spotske og letsindige Svar: „En Skjælm, der møder ikke!“ Hvad skal man dømme om saadan højlærd og fremfor mange andre berømt Prælat, der uden Sky og Skam tør drive sin Spot og Skjæmt med Gud og de allerhøjeste Ting? — Derfor var der og en Del, som baade troede og sagde om ham, at han var en Ateist. Vist nok er det, at hvis han ikke var en Gudsfor nægter i Ord, saa kunde han dog ofte ikke fritages for at være det i Gjærningen²⁾.

holde Stiftsprovsten hans ulovskikkede Forhold i denne Sag, samt tilstille ham Akterne igjen med Erindring deri retsindigen at dømme.“ Hertil svarede Tychonius under 28de Marts i et Brev til Wøldike temlig spidst: „Jeg skal i samme Sag dømme, om ikke saaledes retsindig, som samme højbydende Herrer kunde forestillet sig, thi muligt jeg ikke er enten saa heldig eller vittig, saa dog det retsindigste, jeg forstaar.“

- 1) Absalon Finde, Stiftsprovst 1717—26, da han forflyttedes til Nakskov. — Absalon Finde søgte, efter hvad Thjørring et andet Sted fortæller, efter Branden 1726 stærkt i Kancelliet om, at Søndresognskirke maatte nedlægges og Menigheden lægges til Domsognet; men dette hindredes af Søndresogns Menighed. „Dette fortrød Hr. Absalon Finde saa meget, at han strax søgte et andet Kald“. Smlgn. Ursin, S. 185. Dette bekræftes ved Kopibogen fra 1731 Pag. 156, hvoraf ses, at Forretningerne ved Søndresogns Kald midlertidig overdroges Absalon Finde, indtil han blev forflyttet. — Thomas Bie, Mag. og Lektor 1701—34, † 1739, var en gammel forgjældet Mand, som tilsidst maatte afstaa Lektoratet og ikke kunde gjøre Rede for de offentlige Midler, der vare ham betroede.
- 2) En bitter Skjæbnens Ironi mod den Mand, der har kaldt Fritænkere: „hine Esprits forts og Spottere, der hverken skjætter Gud eller Religion og paa Saducæisk tror hverken Gud eller Djævel, Opstandelse eller Evighed“, eller taler om „den indifferentistiske Libertinage og Fripostighed, at det [passer lige vis, hvad for Bekjendelse man er af, naar man kun ej just lader sig omskære som en Jøde, tager Turban paa som en Tyrk, knæler i en Pagode for en Afgud som en Hedning, og at de Forskjel, som ere imellem Bekjendelserne i Kristenheden, bestaar kun i nogle opiniatre og egen-sindige Gejstliges Hovmod, Griller og Ordkrig“. (Tychonius, den hellige Augsburgske Bekjendelses Historie, Indledningen til Kristian 6, N. M. Petersøn 4, 172. — Ogsaa i Ligtalen over Trelund forekommer flere heftige Udfald mod „Ateister“.)

Tychonius var ellers i sin Omgang meget skjemtssom og holdt nok af at spille Folk et eller andet Puds, naar han kunde komme til med det. Medens han var i Skive, boede paa Skivehus en Herremand ved Navn *Pasberg*, der skal have været meget dum, som intet havde lært og fast intet vidste om vor Herre. Man fortæller derfor om ham, at han en Gang skal have sagt til sin Tjener, at han havde hørt Tale om en Bog, som kaldtes Biblen, den skulde han bringe ham og læse deri for ham (thi han kunde ikke selv læse), han vilde dog høre, hvad den Bog indeholdt. Da nu Tjeneren fik Biblen og læste deri fra Begyndelsen og fremdeles, hørte Pasberg til i al Stilhed og Tavshed, indtil han kom hen i Dommernes Bog og læste den Historie om Samsons 300 Ræve; da blev Pasberg vred, bandte grulig og udbrød: „Nu har jeg saa og saa meget Jordegods, og skulde jeg saa fange saa mange Ræve i min hele Levetid, det var umuligt! Nej, kast den Løgner-Bog Pokker i Vold! Der kommer en i Ladegaarden, som vil kjøbe Stude, ham skal jeg ned til og snakke med!“ Denne Pasberg vilde Provst Tychonius saa gjerne have til Nar for hans Dumheds Skyld. En Gang vare de rejste med hinanden til en Herregaard i Salling. Tychonius fik da en af Gaardens Karle til at lukke en gammel Mads Gedebuk og en Jagtmynde ind i det Kammer, hvor Pasberg laa og sov. Da nu Gedebukken lugtede det skønne friske Halm, som Tychonius havde faaet Karlen til at lægge i Pasbergs Seng, sprang den op i Sengen til ham, rylter og ryster med ham for at faa noget af Halmen at æde. Pasberg vaagner op ved den Bevægelse, og da han mærkede, at det var noget, der var loddent, sprang han op af Sengen, raabte og skreg og vilde ud af Døren, men kunde ikke finde den i Mørket, og da nu Bukken og Hunden begyndte at rumstere omkring med hinanden, tænkte den arme Parsberg, at hans Liv var til Ende. Om Morgenen derpaa, saa snart Dagen frembrød, forføjede han sig ud af Kammeret, det snarest han kunde, uden at se sig for, hvad det var, der havde forskrækket ham. Og da han var kommen ind i Stuen, hilser Provst Tychonius ham meget venligt og spørger, om han havde sovet godt i Nat. Pasberg svarede, at han aldrig havde haft saadan en elendig og bedrøvelig Nat; der var noget, som vakte ham og gjente ham af Sengen og holdt saadan en Tu-

mult, saa han troede, at den Onde selv gik skinbarlig derinde, og tilsidst blev der saadan en Stank, at den nær havde forgivet ham. Tychonius spurgte ham da, hvad han da sagde i den store Nød og Angst, han var bestedt udi, om han da ikke læste noget og bad Gud om Naade. Pasberg svarede Jo. Tychonius spurgte igjen, hvad han da læste, han vilde endelig vide det. „O! jeg læste: Vor Disk og Dug er alt beredt etc.“. Det var just det, Tychonius ledte efter; thi han vidste, at Pasberg ikke kunde flere Bønner end den samme, som han havde lært af sine Folk, naar han hørte dem læse til Bords. . . .¹⁾

Da *Tychonius* i Aaret 1727 kom til Viborg som Stiftsprovst, blev han ret for Alvor renomeret for hans lærde, galante og alomodske Prædikener; thi her havde han lutter adelige og gejstlige Folk at prædike for, som kunde ret sætte Pris paa hans store Lærdom og rare Prædikegaver. I Snapstingstiden, da der kom langt flere adelige og fornemme Familier til Viborg end nu om Stunder, kunde han have saadan en Mængde af slige Tilhørere i Domkirken om Søndagen, at Kareterne ikke uden den største Møje kunde komme hverandre forbi for at bringe den fra Kirken igjen. Saadan en Trængsel var der for at høre Provst Tychonius! Det hindrede ikke, at han prædikede længe; thi enten han var 1 eller 2 Timer paa Prædikestolen, det kunde være ham lige meget, og hans begjærlige Tilhørere ligesaa²⁾. Vor Kirkeritual befaler vel, at der skal ringes sammen til Højmesse i Kjøbstæderne Kl. 8, men Provst Tychonius befalede, at der skulde ringes sammen før Kl. 8, at der kunde være af-ringet og Tjenesten begynde, naar den slog fuldt Slag. Han kjærte sig intet efter, om Folk sagde, at det var for tidligt; thi han plejede at sige: Hvem der ikke vil komme ind, han kan blive udenfor; han skulde nok faa Tilhørere, det havde ingen Fare. — De skyede ham heller ikke, fordi han undertiden prædikede noget strængt og skarpt; thi naar det vildede

1) Oberst Werner Parsberg til Eskjær købte ved Aar 1700 Skivehus af Kronen; han laa 1702 i Proces med Kirkeværgerne i Skive om Afgifterne af et Engstykke, skjænkede 1706 50 Rdlr til et Orgel i Kirken. Om det er ham eller en Descendent, hvorom Talen er hos Thjerring, er mig ukjendt.

2) Først ved Reskript af 23de Juni 1740 forbødes det Præsterne i Kjøbstæderne at prædike over én Time.

ham, kunde han skjælde og smælde saa forfærdelig, som om Kirken skulde falde; men det var kun paa de udvortes grove Synder, som gik i Svang; thi den gamle Adam eller det indvortes Menneske gjorde han ingen stor Uro; men vidste han ellers noget ondt med nogen enten i eller udenfor hans Menighed, da skulde han ikke glemme det, naar han kom op at prædike. Han afskaffede ganske ved sine Skjæld-Prædikener Helligdagsarbejde, som tilforn var saa meget sædvanligt i Viborg, og holdte det saa længe med Magistraten, at de endelig maatte holde nøje over Kongens Lov og Forordninger om Sabatens Helligholdelse. Fru *Lange* paa *Asmild Kloster* havde og tilforn for Skik at besvære hendes Bønder med Hoveriarbejde om Søndagen; men Provst Tychonius tordnede saa længe derover i Viborg Domkirke, at hun omsider lod det være.

Bemeldte Fru Lange blev og en Gang nysgjerrig efter at høre denne Mand, hvis rare Prædikener der gik saa megen Ordstand af. Hun sendte derfor sin Tjener over Søen til ham med tjenstærbedigst Hilsen og Begjæring, at han vilde bevise hende den Tjeneste og Godhed at prædike for hende udi hendes Kirke paa næstkommende Søndag. Provsten lod formelde sin ydmyge Respekt for Fruen og lovede at være til Tjeneste. Paa bestemt Dag, da han var bragt over Viborg Sø til Færgehuset, lod Fruen ham tilbyde sin Karet at age udi til Asmild Klosterkirke; men han betaktede sig for den Godhed, sigende, at han kunde gjerne gaa den korte Vej op til Kirken, han skjøttede ikke om at age. Da han nu havde forrettet sin Tjeneste i Kirken med at prædike over sin Text paa saadan en galant og spillende Maade, som han ellers plejede, og som man paa dette Sted aldrig havde hørt Mage til, saa begyndte han at lyne og tordne op med Skjælden og Smælden, og det saa forfærdeligt, at man ikke kunde skjønne, der var flere Horer og Skjøger i Landet, end han der sigtede paa i denne Skjældprædiken. Enhver forstod ellers vel, hvad han mente. Da Fru Lange hørte dette, sneg hun sig ud af Kirken det snarreste, hun kunde, og forlangte aldrig enten at se eller høre Provst Tychonius mere. — Saadan som han fornøjede Fru Lange, saadan fornøjede han ofte sine Tilhørere i Domkirken, hvilket og gjorde adskillige desmere begjærlige efter at høre ham; thi naar han havde udspillet sit Stykke eller den

Materie, han havde før, saa kunde han spille op i en anden Tone og tordne forskrækkeligt over et eller andet Onde, som gik i Svang. Dette kildrer somme Folks Ørne

Hvad ellers Provst Tychonii Levned og Omgængelse i Viborg angaar, da skal han have været ligesom tilforn i Skive, lystig og skjæmtsom, fripostig og fritalende i Selskaber. Endog paa Prædikestolen var han undertiden ikke sparsom med at komme med hans galne Indfald at komme Folk til at le af, saasom da han en Gang sagde: „Da kom Herrens Engel ned af Himmelen og raabte: Abraham! Abraham! est du gal! vil du slagte dit uskyldige Barn?“ Men ogsaa i hans Samtaler med hvem han ret vilde udlade sig for, kunde man faa Galskab nok at høre af ham. Han skal og have været noget træsk og underfundig og en stor Mester i at spille et Puds, hyorpaa tilforn ere anførte et Par Exempler. Han kunde vel selv undertiden blive narret og fixeret, men dersom han kom efter det, saa var han i Stand til at hævnne sig ret eftertrykkeligt¹⁾

Tychonius var Præst i 5 Viborg-Bispers Tid. Hos de tre første var han i stor Estime og Højagtelse, nemlig *B. Deichmann*, som var hans store Patron og Befordrer . . .²⁾ Hos *Vilthagen* og *Lintrup* skal han ogsaa have været særdeles højagtet, især hos Lintrup, som selv var en meget lærd Mand og desaarsag en stor Elsker af lærde Folk. Men imellem Biskop *Trellund* og Provst Tychonius stod Sagen ikkun maadelig. Der var lige saa stor Forskjel imellem disse to som imellem Nat og Dag, imellem Lys og Mørke. Biskop *Trellund* var en Mand af exemplarisk Guds frygt og derhos meget stille og sagtmodig i al hans Væsen og Omgængelse, kort sagt, en Mand, der baade lærte og levede vel. Tychonius derimod var med al hans store Lærdom bekjendt af adskillige slette Egenskaber; derfor var der aldrig god Forstaaelse imellem dem, da de havde lært at kjende hinanden. Dog turde Tychonius aldrig paa grove Maader ytre noget fjendtligt mod *Trellund*; thi han var ham for voxen og besad langt rarere Egenskaber end han. Trel-

¹⁾ Et Exempel herpaa, hvorledes Tychonius trakterede en af sine Bønder, der havde fixeret ham, med Rævesteg, forbignas.

²⁾ Smlgn. ovenfor ved *Deichmann*. Om hans Tale (*Idea episcopi consummati*) siger T. paa dette Sted, at „den var saa fuld af Løgn, at Tychonius hørte ilde derfor i lang Tid.“

lund var lige saa lærd, og maaske lærdere, men anvendte sin Lærdom langt bedre. Han stod i største Estime og Højagtelse hos den højeste Øvrighed, ikke alene for hans Lærdoms, men og især for hans retsindige og ustraffelige Levnedes Skyld . . . Dog siden Tychonius, som han dog havde Ord for, var fuld af Ondskab, kunde han ikke bare sig for en Gang imellem at drille Biskop Trellund, sær ved Skrivelser med stiklende Ord og Talemaader, i hvilken Henseende Trellund, ihvor stille han skrev, blev ham dog intet skyldig; sær ogsaa paa Prædikestolen med Gloser og Streger, hvortil han var en stor Mester, som ovenfor er vist. Især var Provst Tychonius en af de største og grummeste Larmblæsere mod de Hellige eller saa kaldede Pietister. Han betraadte nok sjælden eller aldrig sin Prædikestol uden at skjælde og smælde paa dem, hvilke han uden Forskjel gav Navn af Hyklere, og det mest for at drille Biskop Trellund, som han ansaa for baade selv at være en Hykler og tillige at holde med andre Hyklere. Han klager et Sted i et af sine Vers: „At præke imod Hyklere, jeg nep har Sands og Nemme“; men jeg tror nok, han havde Sands og Nemme, naar det skulde ondt være, og han vilde gaa efter sin naturlige Kjøds Sands. — Men som jeg sagde før, han turde ellers aldrig ytre noget Fjendskab mod Biskop Trellund, men maatte endog, lad være han foragtede ham i sit Hjerte, vise al udvortes Respekt og Ærbødighed imod ham, naar de vare nogensteds tilhobe. Især véd man, at han lagde største Ære og Berømmelse paa ham, da han var død; thi paa hans Begravelsesdag (5te Juli 1735) stod han paa Altergulvet i Viborg Domkirke og i mangfoldige Adeliges, Gejstliges og andre fornemme Personers Overværelse parenterede over ham i 14 Kvarter eller halvfjerde Time, og det saa mægtig og prægtig, som han efter hans rare Gaver aller bedst kunde, saa at han, da denne forfærdelig lange Parentation var til Ende, var saa træt og afmægtig, at han begyndte at slingre, da han vilde gaa af Stedet, og havde ikke Klokkeren *Niels Nors* i samme Øjeblik modtaget ham i Favnen, saa var han falden omkring paa den haarde Stengulv og slaet sin Hjerne ud. Saa nær havde han, efter udvortes Anseelse, taget sig det for Biskop Trellund.¹⁾

¹⁾ Tychonii Ligtaale over Trellund udkom i Decbr. 1737 i et Pragtexemplar i Folio, trykt i Viborg i hans kgl. Majestæts pri-

Men Folk kunde ikke noksom sige, hvor slem han var imod Trellunds Eftermand, Biskop *Andreas Wøldike*. Aarsagen dertil var fornemmelig, som man let kan gjette, Avind og Misundelse, som ellers har foraarsaget saa mange Ulykker i Verden. Da Trellund var død, saa forment Provst Tychonius sig ufejlbarlig at være nærmest til at komme paa Viborg Bispestol, saadan en højlærd, navnkundig og berømmelig Maad, som han var, den ældste Præst i Viborg og den ældste Provst i Viborg Stift, skulde han ikke have været Biskop? Nej, Gud staar de Hoffærdige imod. Han var be-

viligerede Bogtrykkeri af Andreas Madsen Møller og Daniel Paulli, under følgende ægte tychonianske Titel: „Registrering Over Et Guds Herrens Hellige Ønsker Af Nehemiæ Cap. XIII., v. 31 Og Vurdering Over En Guds Herrens Herlige Gaver Af Matthæi Cap. XXV., v. 20, Foredragen efter Begjæring Og Andragen efter høy Fortjeneste udi den høyædle og Høyærværdige Herre, sal. Hr. Johannes Trellund, forhen høyfortjente Biscop over Viborg Stift, med Kongl. Etats-Raads Værdighed og Distinction, hans sørgelige Liig-Begjængelses Parentation og Liig-Tale; Samt til hans forleente Høye Gavers Amindelse valte Præfation og Fortale, den 5. Julii 1735 i Wiborg Dom-Kirke af Christen Lassøn Tychonio, Stifts-Propst (osv.)“ — Den er dediceret til Trellunds Børn, Landsdommer Edvard Trellund og Anna Katrine Trellund, tilligemed hendes Ægtefælle, velædle og velbyrdige Kristian Moth til Kvistrup, hans kgl. Majestæts Kancelliraad. — Fortalen, der udgjør 92 Foliosider, varierer Texten: „Da kom han (den Tjener) frem, som havde annammet de 5 Pund“ (Matth. 25. 20.), med sprænglærde Undersøgelser om det fejlagtige i at gjengive Talenter med „Pund“, med dertil knyttede Udsigter over de gamle Folks Møntvæsen, og sligt. — Ligtalen udgjør 320 Foliosider!! Af Texten, der efter Trellunds egen Begjæring var taget af Nehemias 13, 31: „Min Gud, tænk paa mig til det bedste“, tager Tychonius først Anledning til at give en Skildring, ikke af Trellund, men af Nehemias, med sprænglærde Undersøgelser om Betydningen af Benævnelsen „Hattirsatha“, om Nehemiæ Alder, spækket med en Uendelighed af Citater, ikke blot af Biblen, men ogsaa af Josefus osv., med sproglige orientalske Undersøgelser, med Polemik mod „Ateisten“ Spinozas urimelige, ubillige, ja ugudelige Mening, at Nehemias ikke selv er Forfatter til Skriftet, der tillægges ham, osv. Trods alt det kan man ikke nægte, at der kan spores en glimrende ydre Veltalenhed, som gjør det forstaaeligt, at den store Mængde Tilhørere ikke alle til Hobe faldt i Søvn over den halvfjerde Times sprænglærde Tale. Enkelte Steder kan han hæve sig op til et højt Sving. — Ligtalen indeholder desuden meget udførlige biografiske Notitser, ikke blot om Trellund, men ogsaa om hans Samtidige.

kjendt af alt for stort Fjendskab imod den Tids Hellighed, at en saa stor Værdighed skulde blive ham tiltænkt. Men da nu Hr. Andreas Wøldike, en Mand, der var baade yngre Menneske og yngre Embedsmand end han, en enfoldig Mand, som ikke nær kunde hamle op med ham i nogen Ting, var bleven sat til at være hans Biskop, saa stak Misundelsen og Ondskaben ham tillige, han foragtede ham, saa ham over Skulderen og ved alle Lejligheder gjorde ham alle de Chikaner, han kunde optænke. Han undsaa sig ikke alene ved i privatOmgang, endog i andresPaahør, at begegne ham med uanstændige Ord og Gloser, ja endog med Skjælden og Smælden. Da Stiftamtmand *Kristian Gyldenkrone*, som var en stor Ven af Biskop Wøldike, men især af Tychonius, en Gang var kommen fra Vilhelmsborg til Viborg og logerede i sin Gaard i St. Mogens Gade, lod han en Dag indbyde baade Bispen og Provsten til Bords. Som de sad aller bedst til Bords, opkom der Uenighed mellem dem. Provsten sprang op fra Bordet som en gal Mand, skjældte og bandte gruelig, ja blev saa galen, at han rev Pibekraven af sin Hals, kastede den paa Gulvet og sagde: „Fy mig an for al Verdens Ulykker, den Dag jeg skulde tage den om min Hals og lade mig offentlig tortere og beskæmme af en Dosmer, en Doggerhoved, en Pedant! (etc.)“ Derpaa ilede han hjem; men Pibekraven blev optaget af Gulvet og hængt paa en Stang i Vinduet indtil videre. Næste Dag beordrede han Søndersogns Kapellar, Hr. *Jakob Graa*, og Nørresogns Kapellan, Hr. *Hans Sadolin*, i hans Navn at gaa hen at stævne Bispen for en gejstlig Ret for at svare til de Ord, han havde sagt om ham og til ham i Stiftamtmandens Hus. Bispens Frue ilede da i Hast hen til Stiftamtmanden og bad ham med grædende Taarer ydmygeligst og underdanigst, at han for Guds Skyld vilde stille dette Uvejr. Dagen efter lod han derfor atter Bispen og Provsten gjestbyde; han bragte og endelig et Forlig saa vidt, at de bleve Mundvenner, men de blev dog aldrig Grundvenner og troede fra den Tid af aldrig mere hinanden¹⁾.

¹⁾ Da Graa først blev Kapellan Juni 1736 og Sadolin allerede 1739 kaldtes til et andet Kald, maa denne Scene altsaa falde imellem disse Aar. 15. Novbr. 1736 fik Tychonius et meget strengt Brev fra Stiftsøvrigheden, fordi han endnu ikke havde aflagt behørigt Regnskab for Skive Kirkes Midler fra den Tid, han var Præst der,

Provsten kunde heller ikke lade Biskoppen være i Ro i Domkirken, at han jo der i sine Prædikener skulde glose og stræge ham, og det saa tydeligt, at enhver kunde forstaa, hvem han mente. En Gang skal han saaledes i Fasten have sagt de Ord: „Vi have en ypperste Præst, en Dux, en Dox, et Doggerhoved, som hedder *Andre . . . Anders*, hvad skulde jeg sige, *Annas*“. Dette gik saa vidt, at Bispem om Søndagen tillige med sin Frue gik i en af de andre Kirker. Da Provsten mærkede dette, glemte han ikke, hvad han vilde sige derom i Domkirken; men ligesom han en Gang tilforn i en Prædiken skal have lignet Biskop *Trellund* ved et skabet Faar, efter Ordsproget: „Et skabet Faar kan fordærve en hel Hjord“, saa sagde han og nu om Biskop *Wøldike*: „Jeg har mistet et fortabt Faar af min Menighed.“ Nogen Tid efter lod Bispem og hans Frue sig melde til Altergang. Da han tren ind i Skriftestolen, tog Provsten imod ham med denne grove Hilsen: „Naa Hille mænd! er Doktor *Faustus* kommen i Kirke i Dag?“ Bispem søgte derpaa kgl. Dispensation til at søge Altergang i Nørresogns Kirke hos Hr. *Niels Hertzberg*, og det varede ved længe efter Provst *Tychonii* Tid, indtil Hr. *Hertzberg* i Aaret 1744 blev forflyttet til Norge . . .

I sine sidste Leveaar blev *Tychonius* meget svag og elendig. En Dag, som han sad aller bedst oppe paa sin Studerestue blandt sine Bøger, kom der en forfærdelig Hvirvelvind, som trængte ind gennem hans Gadedør og op ad Trappen til hans Studerestue, slog Døren op og kastede ham omkuld paa Gulvet med Stolen, som han sad paa. Da hans Kone og Folk kom til, fandt de ham liggende paa Gulvet mere død end levende og overmaade altereret over denne besynderlige Hændelse. Der var dem, som troede, at Djævelen efter Guds Tilladelse havde oprejst dette Uvejr over Provstens Hus, men hvem kan dømme eller sige noget vist om slikt? . . . Hvor om alting er, saa er det vist, at Provst *Tychonius* af dette ulykkelige Tilfælde blev lige som knust

og stadig søgte Udflugter for at gjøre Rede for en Sum, han fra den Tid antoges at skyldte Kirken. At Brevets hvasse Form skyldes *Wøldike*, kan ikke betvivles; først i *Wøldikes* Tid antage Stiftsøvrighedens Skrivelser i saadanne Tilfælde en strengere Skikkelse.

eller rørt paa sine Lemmer, saa at han ikke uden med Vold kunde gaa eller røre sig. Derfor kom han fra den Dag af aldrig mere paa sin Prædikestol; men naar han kunde komme i Kirken, maatte han sidde paa en Stol paa Kirkegulvet at prædike, og ellers holdt han sig en, som prædikede for ham. Dette varede nok et Aars Tid, og maaske længere. Tilsidst kom han ikke ud mere, men sad bestandig paa en Stol eller var sengeliggende. Han blev desuden og rørt paa sin Mæle, saa at ingen kunde forstaa et Ord af ham. Dette varede et helt Aar om. Imidlertid forsynede (∴ besørgede) Biskop Wøldike alle hans Prædikener i Domkirken, til Bevis paa hans Forsonlighed imod ham. Endelig døde han Julcaften 1740, 60 Aar og 4 Maaneder gammel.

Sin Enke, *Bolette Sofie Holmer*,¹⁾ havde han indsat Penge for i alle Enkekasser i Nørrejylland, hvoraf hun efter hans Død fik anselige Indkomster. Han havde og ved sin Tiltrædelse til Domkirkens Kald efter Ansøgning faaet samme forbedret med et Tillæg af det Landsby-Sognekald Sønderbæk, Nørbæk og Læsten, saa at hans Enke kunde faa en god aarlig Pension deraf og leve ret fruemæssig. — Hans overmaade store og rare Bibliothek, bestaaende af nogle 1000 Bøger, som største Delen vare blevne ham forærede af de store og hvem han kunde snakke godt for i hans Velmagtsdage, solgte han en stor Hoben af, da han var bleven svag, da han lod føre nogle Vognlæs af de rareste til Holland og lige saa mange til Kjøbenhavn, og endda blev der solgt paa Auktionen efter hans Død Bøger for mangfoldige Penge.²⁾

1) Tychonius var to Gange gift, først med Cæcilia Birgithe Breth, som han ægtede Aug. 1701; hun var Datter af hans Formand i Skive, Provst Lavrids Breht, og døde d. 1. Maj 1731; 4 April 1732 ægtede han Bolette Sofie Amalia Holmer, Datter af Borgmester i Randers, Krigsraad Holmer; hun blev senere gift med Tychonius' Eftermand i Skive og senere i Viborg Jakob Lavridsen Hasse. — Ogsaa med Enkekasserne havde Tychonius en Del Stridigheder, som da i det hele i Pengesager. — Med sin første Hustru havde han 5 Børn, af hvilke de 3 døde i spæd Alder; hans „dejlige“ Datter Else Tychonia (!) døde 2 Aar før Moderen; Sønnen Johan Amelius Tychonius var Mag. phil., tog theolog. og jurid. Examen, men døde allerede 1747.

2) Om Bibliotheka Tychoniana findes udførlige Efterretninger i Gjes-

Thjørrings Haandskrift ender med en Fortegnelse over hans Skrifter, i hvilken Henseende henvises til de almindelige Litteraturlexica, og et meget langt „Æreminde“, forfattet af hans Søn Johan Amelius Tychonius, som ogsaa findes aftrykt i Gjessings Tychoniana.

Henrik Kristoffer Bytzow (født i Kolding 5. Marts 1693; 1719 Feltpræst; 1720 Sognepræst for Øls, Døstrup og Hørby i Hindsted Herred, Viborg Stift; 1733 Provst; 1741 Stiftsprovst i Viborg, 1747 i Aalborg og 1754 i Sjællands Stift; 1761 Magister; † 9. Juli 1763. Smlgn. Vorms og Nyrups Litteraturlexica; *Gjessings Jubellærere* 2. Dels 2 B. S. 126—32).

„Siden jeg i mine første Skoleaaringer har kjendt Provst *Bützow* meget vel, saa vil jeg efter min vedtagne Maade melde noget mere om ham.

Det var langt fra, at han var saa højlärd eller saa vel begavet, følgelig heller ikke kunde gjøre saa store Figurer som hans Formand, men han gik stille til Værks. Han var vistnok en duelig og dygtig Præstemand, som affekterede ogsaa en Slags Lærdom i sine Prædikener og Skrifter, men det var uden Væsen og Opsigt. Han var ellers noget egensindig i Lærdomssager; han vilde gjerne stikle paa andres Meninger og Forklaringer, navnlig Hernhutternes, som jeg hørte adskillige Gange, da jeg gik til ham for at undervises til Konfirmationen, men han kunde ganske vist heller ikke selv fritages for særegne Meninger og Forklaringer over Guds Ord. Saaledes sagde han en Gang: „De siger, at Djævelen skyder onde Tanker i Folk; det er Løgn.“ Jeg kan endnu huske, at jeg allerede den Gang forundrede og tillige stødte mig over dette Udtryk Men fordi Provst Bytzow saaledes var noget kritisk og egensindig i sine Meninger og Forklaringer over Guds Ord, saa var han ikke meget behagelig eller opbyggelig at høre. Imidlertid gjaldt han dog i sin Tid efter nogles Tanker for en lærd Mand og en god Skriftfortolker, og den Pris og Berømmelse for Verden kan man sagt lade ham beholde¹.)

sings Tychon. II. 21 fd. — Forøvrigt havde han haft den Vanskabne, at hans Bibliothek tilligemed hans Hus to Gange var brændt i Skive, 1703 og 1715 —

¹) Foruden nogle latinske Disputatser af filologisk-kritisk Art har Bytzow udgivet Fredags Prædikener over St. Judæ almindelige Epistel.

Han var ellers en alvorlig Mand i sit Embede, dog uden at lade sig sætte i Affekt, saa at man aldrig skulde høre, at han enten skjældte eller smældte fra Prædikestolen, men hans Bebrejdelser og Irettesættelser gik i én Tone med Resten, uden Allarm eller Opsigt. Han vilde gjerne, ligesom en Del andre af hans Ligemænd, præke imod den Tids Hellighed, men det skete dog med Forsigtighed, at han ikke skulde paadrage sig nogen Ulejlighed eller alt for slem Eftertale derfor.

Han var og en myndig Mand i hans Kirke. Saasnart han gik paa Prædikestolen og havde læst Dagens Text, skulde Graveren strax lukke Kirkedørene i Laas, saa at ingen hverken kunde komme ud eller ind. Alt skulde være saa stille i Kirken under Prædiken, som om han alene var derinde og ingen anden. — Han førte ogsaa et stærkt Tilsyn med Skolens Disciples Opførsel i Kirken foruden den Opsigt, som deres Lærere havde med dem. Til den Ende havde han ladet bore et lidet Hul paa Studerekammerdøren, hvorigjennem han kunde se til de smaa af første Lektie, som skulde staa paa den nederste Trappe af Altergulvet at synge, og skete da noget urigtigt, fik de en skarp Irettesættelse . . . En Gang gav han en Discipel, som lo under Katekisationen, en god Munddask, sigende: „Jeg skal lære din Hundsfot at staa stille i Kirken!“ Ogsaa udenfor Kir-

„Samme Prædikener, 62 i Tallet, hørte jeg ham af i Viborg Domkirke i mine første Skoleaar.“ Desuden Fredagsprædikener over St. Johannis 1ste Epistel. „Disse Prædikener begyndte han med i Viborg, men kom ikke til Ende dermed før nogle Aar efter at han var kommen til Kjøbenhavn;“ m. m. — Gjessing siger om ham: „En stor Dømmekraft udmærkede sig i alle hans Skrifter; han vidste med faa Ord at sige meget. Han var en stor Exeget og lige saa stor Disputator. Medens han var i Viborg, fik han ved Klosteret eller det den Tid saakaldede Kongens Bord indrettet Exercitia disputatoria, hvor Disciplene, som havde fri Kost, bleve lægt daglig at disputere. Rektor og Konrektor foreskrev Theses hver i sine 3 Dage, og Stiftsprovst Bützow foreskrev Theses til hver Søndag, da han selv var tilstede som Præses og havde stor Fornøjelse af disse Øvelser . . . Han var en grundærlig Mand, og man kunde lide paa hans Ord og Løfte som paa den sikreste Obligation.“ — „Hans Legeme var før, og han besad store Kræfter; thi han har altid levet ordentlig og tarvelig; men hans Sjæls Kræfter vare større.“

ken var han stræng mod de Disciple, som førte sig uskikkelig op paa Gaden; kunde han faa fat paa dem, kunde de være visse paa at faa et Par af Clausis

Han var uden Tvivl kun en maadelig Sjælesørger. Det slutter jeg af en vis Omstændighed: I det første, han var kommen til Viborg, var der et Fruentimmer i Domkirken Menighed, *Apollone Stistrup*, Søster af den bekjendte *Lavrids Stistrup* i Hobro, som af sine Midler gav det store Legatum af Bøger til Kirkerne og til fattige Sognefolk her i Riget; hun var bleven opvakt og med det samme geraaden i en forskrækkelig stor Sindsuro over hendes forrige onde Levned, saa at hun til sidst kæmpede med Fortvivlelse. Provst Bytzow blev da kaldt til hende, og da han efter hendes Udsigende fornam, at det virkelig var Syndens og Djævlens Baand, som laa paa hende, raadede han hende til ved en betimelig Bekjendelse at fri sig fra sit Tryk, og om hun undsaa sig for at bekjende for ham, maatte hun gjerne aabne sig for en anden god Ven, som hun kunde have Fortrolighed til. Men hun sagde immer, at hun intet kunde bekjende, det var hende ikke muligt. Efter alle givne Erindringer om Syndsbekjendelse blev Provsten til sidst utaalmodig, og da der laa en stor Sten, hvor de stod og talede sammen, sagde han til hende, at siden hun intet kunde bekjende for ham, saa skulde hun gaa hen og bekjende for den Sten, der laa. Dette var nu efter min ringe Skjønsmhed en meget daarlig og slet Undervisning Hans Samtale med ovenmeldte Kvinde var desværre ganske forgyæves; thi i sin ulyksalige Tilstand druknede hun sig selv i en Brønd. Men siden hun efterlod sig anselige Midler, saa kan man let tænke, at de dumme Fortolkere, som ellers kan udrette saa meget i Verden, ogsaa har kunnet hjælpe hendes jordiske Del til en hæderlig Begravelse i Viborg Domkirke, siden det skulde hedde, at hun havde ombragt sig i Raseri; men hvad Snak og Ræsonnement derover er gaaet i Byen, giver jeg andre at betænke.

I Væsen var Provst Bytzow noget but, grov og plump, hvilket man ikke maa regne ham saa meget til Onde, siden det ikke alene var en naturlig Fejl hos ham, men han havde og desuden boet paa Landet i saa mange Aar og lært en Hoben af Bøndernes grove Sæder, især haft at drages med de galne saa kaldede *Døstrup Grander*, saa man kunde sige

om ham, at han var en god Bondepræst, men naar han kom iblandt Folk af finere Art, gav han dem undertiden Anledning til adskillige Tanker og Domme om ham¹⁾. Efter en Del gamle Præsters Maade kom han undertiden med en eller anden grov og bondeagtig Talemaade endog paa Prædikestolen. Rigtignok var han ikke slet saa grov som en anden vis Landsbyprovst, som jeg en Gang hørte prædike til Landemode i Viborg Domkirke i Fasten over det Stykke i Lidelsens Historie, som handler om Pilati Forslag for Jøderne om Frelserens Løsladelse. Da iblandt mange andre galne Talemaader, hvorved han fik næsten alle hans Tilhørere til at le, kan jeg endnu huske, at han sagde disse Ord: „Pilatus den Skidthund, han var værd, at alle Fugle skulde have skidt paa ham“. Lystige Hoveder gave denne Provst i lang Tid derefter samme Navn: „Pilatus den Sk . . .“. Jeg har hørt fortælle om samme Provst, at han en Gang paa første Søndag efter Helligtrekonger skal have prædiket om Frelserens Savnelse af sine Forældre paa Hjemvejen fra Jerusalem; da vilde han fortælle Bønderne, hvorledes de fandt ham igjen: „De gik i hele tre Dage og ledte efter ham i hvert Musehul, men fandt ham ikke. Endelig fandt de paa at lede efter ham i Jerusalems Tempel. Der sad Guds Død Knøsen.“ — En anden Gang vilde han sige dem, hvorledes vor Herre ogsaa fandt Behag i Lystighed; thi det var, sagde han, dog artig og lysteligt at se, hvorledes Bryllupsfolkene i Kanæ dansede, Disciplene i deres store Fiskerstøvler, det gik, Slumpe til Slump etc., Marie og de øvrige Fruentimmer i deres pæne Tøfler, Sippe til Sip. — Samme Provst indsatte en Gang en Præst i sine Kirker; da han nu til sidst i sin Indtrædelsestale vilde anbefale Præsten til Sognefolkene, saa sagde han til dem: „I skal give ham, hvad han skal have, hans vedbørlige Rettigheder og Indkomster; ellers gaar I Fanden i Vold ad Helvede til etc.“ — Det kalder man at tale paa bred Dansk.

¹⁾ Gjessing siger om ham, „at han i Øls havde saaledes forelsket sig i sin Landsby-Bo og Ro, at han der vilde have endt sine Dage, men blev kaldet til Stiftsprovst i Viborg, hvor ham ikke var saa fornøjet som i Øls.“ — Som Præst i Øls og Provst i Hindsted Herred indlagde han sig forøvrigt store Fortjenester af Skolevæsenet (Smlgn. Gjessing, a. St. og Hofmans Fundatser III, 499-511; ogsaa Viborg Stiftsarkivs Kopibøger vidne om det samme).

Nej, saa grov var Provst Bytzow langt fra ikke i hans offentlige Taler, men dog kunde han undertiden lade et eller andet gement Ord falde. Paa 3die Pinsedag 1744 prædikede han over de Ord: „Han kalder sine egne Faar ved Navn og fører dem ud.“ Da erindrer jeg endnu, at han iblandt andet sagde: „Naar en Hyrde driver ud med sin Fæ- og Faarchjord, saa siger han: „Kom Bos! Kom Bø!““, af hvilke Ord vi smaa i Skolen længe havde vores Løjer og kaldte paa hinanden med samme Udtryk.

Ogsaa sine Overmænd kunde Bytzow give et groft og dumdrigt Svar. I Foraaret 1747 kom Stiftamtmand *With* første Gang til Viborg, og Dagen efter, som var den almindelige Bededag, gik han i Domkirken. Da han var en skarp Inspektør over de Gejstliges Adfærd og Forhold, stødte han sig stærkt over Klokkeren *Niels Nors*, som ganske vist var en velstuderet og ellers god og respektabel Mand, men som havde nogle underlige og sælsomme Grimacer og Gebærder paa sig. Naar han skulde læse Bønnen paa Kirkegulvet, stod han med den højre Haand i Barmen, og med den venstre flade Haand strøg han op og ned ad hans Side, ligesom han kunde have haft ondt af Miltsvaghed; dernæst drejede han Hovedet og Overkroppen hid og did, snart til den ene og snart til den anden Side, og læste noget lavt og sagte, saa man knap kunde høre ham. Denne Adfærd sidder Stiftamtmand *With* i sin Stol og betragter med lige stor Forundring og Forbitrelse. I de næstfølgende Dage komme alle Byens Adelige, Magistratspersoner samt hele Præsteskabet til ham for at gratulere hans Ankomst, og blandt disse ogsaa Provst Bytzow. Pludselig afbryder Stiftamtmanden Samtalen og siger til Provsten: „Hør nu, Hr. Provst, hvad den Ulykke og Pine er det for en Narifas og Abekat, I har til Degn her ved Domkirken? Han staaer jo og bærer sig ad ligesom en gal Fantast, naar han skal læse Bønnen. I skal sige mig til ham, at han skal staa stille og skikkelig i Guds Hus og betænke, at han ikke alene staaer for Menighedens, men og især for Guds Ansigt, naar han forretter sin Bøn etc.“ Bytzow, den højlerde og berømte, gammeldags Provst Bytzow, som i mange Aar havde været de uforstandiges Tugtemester og de enfoldiges Lærer, men ikke selv var vant til at tage mod Korrexer og Irettesættelser af nogen, han begyndte at ovre sig i Sædet og gav med en heroisk Mine Stiftamtmanden

dette stormodige og dumdristige Svar: „Deres Excellence! Min Degn er en brav Karl, og naar jeg er veltilfreds med ham, saa kan Deres Excellence sagt være tilfreds.“ Da Stiftamtmanden hørte dette, snurrede han sig omkring paa sine ene Hæl, som han altid plejede at gjøre, naar han blev vred, og sagde til Provsten: „Er jeres Degn en brav Karl, saa er I vistnok en grov Karl.“ Provsten lod sig endnu ikke kyse, men svarede i den forrige Tone: „Da tror jeg dog, at jeg er støbt af lige saa fin Malm som Deres Excellence.“ — Denne Fortælling viser, at de gamle ikke forstode at hegle hinanden igjennem med saa fine Talemaader som nuomstunder . . . Men det er vist, at denne Samtale forarsagede, at Provsten fra den Dag af med dobbelt Flid søgte at komme fra Viborg, da han ingenlunde vilde være hofmestereret af Stiftamtmanden. Til al Lykke blev Budolfi Kald i Aalborg samme Aar ledigt, hvilket han ogsaa fik ved sin store Patrons, Gehejmerraad *Johan Ludvig von Holsteins* Befordring.

Ogsaa i *Aalborg* vilde han gjerne vise sin Myndighed baade i og udenfor Kirken og blev der endnu mere end i Viborg udsat for ubillige Domme. Det er bekjendt, at Aalborg kaldes *Lille Kjøbenhavn*, fordi det ikke alene er en stor Handelsstad, men især fordi samme Stads Indvaanere i Almindelighed har et meget galant og fornemt Væsen paa sig fremfor andre Stæder, har ogsaa derhos Ord for, at de ere stolte og indbildske og ser andre over Skulderen, som ikke ere saa galante og fornemme som de selv. Iblandt saadant et Folk havde Provst Bytzow som en grov og barsk Mand uden Tvivl ondt ved at begaa sig. — Men ligesom han i Viborg plejede undertiden at divertere sig med de store — han fordrev mangan god Aften om Vintren hos Friherreinde *Holk* for at spille med hende — saa brugte han og den samme Maade i Aalborg, hvor han og undertiden besøgte Værtshusene, dels for at høre nyt, dels for derved at erhverve sig Folks Yndest, endskjønt jeg ikke véd, om han altid i den Henseende naaede sit Øjemærke, thi lystige Hoveder forventede af den Aarsag hans Navn til „By-soen“. Men hans fornemste Hensigt med hans Værtshusbesøg var uden Tvivl den, at han derved vilde forebygge, at Folk an-saa ham for en Grillenfænger, en Pietist eller ny Helgen. Samme Hensigt maa han og have haft med at danse ved

Brylluper, endog i Præstekjole; dette hørte jeg af troværdige Folk, at han gjorde en Gang i Viborg. Dette kaldes med Rette at søge Ære i Skjændsel. . . .

I Aaret 1754 blev Provst *Bytzow* kaldet til at være Sognepræst ved vor Frue Menighed i Kbhvn. samt Stiftsprovst i Sjælland; men herved mødte ham strax en meget slem Omstændighed. Stiftsprovsten i Sjælland havde alle Stiftets publique Penge under Forvaltning. Det er bekjendt, at Stiftsprovsten Hr. *Henrik Gerner*, som i Aaret 1747 kvitterede vor Frue Kald og rejste til Hernhut, før Afrejsen maatte aflægge Regnskab for og udtælle en Kapital paa nogle og 5000 Rdlr., før hvis præsterede Rigtighed de af Kongen beskikkede Kommissærer ogsaa gave ham vedbørlig Kvittering. Men hans Eftermand, Hr. Professor *Søren Bloch*, var ikke saa lykkelig i den Henseende; thi ved hans Død sidst i Aaret 1753 befandtes der en publique Gjæld efter ham paa 6000 Rdlr., som hans efterladte Bo ingenlunde kunde betale. Da dømte Kong Frederik 5, at siden Provst Bloch havde været en lærd og brav Mand, saa maatte han ikke beskæmmes i hans Grav, men hans Gjæld skulde betales af vor Frue Kalds Indkomster med Afdrag af 300 Rdlr. aarlig. Da Provst Bytzow i Aalborg fik dette at vide, havde han nær gaet i sin Grav af Sorg over denne nedrige Omstændighed, ja han faldt derover i en stor Sygdom, hvoraf han laa i lang Tid¹⁾. — I Kbhvn. begik han sig, som han kunde, da han nu var gammel og skrøbelig og for sit bondeagtige Væsen ikke stort agtet af de fleste. Hans Landemode Prædiken i Roskilde Domkirke noget efter hans Ankomst blev noget kriticeret af de lærde; men Aarsagen dertil véd jeg ikke egentlig. Maaske har han modsagt de hernyttiske Principer med nogen Heflighed, endskjønt

¹⁾ Hos Gjessing fremstilles Sagen paa følgende Maade: „I Aalborg fandt Bytzow (i Modsætning til i Viborg) sine Ønskers Opfyldelse; her ventede han endog med Vished at hvile sine Ben og derfor lod sit Gravsted indrette; men Forsynet førte ham i sit 63de Aar til Kbhvn. Dette Kald kom ham ganske uventet, og han vidste slet intet deraf, før Grev Holstein sendte ham Kaldsbrev. Han tog sig det saa nær, at han skulde forlade sit kjære Aalborg, at han derover gik til Sengs, og der var Fare for hans Liv.“ Han gjorde da strax allerunderdanigst Ansøgning om at blive, hvor han var; men det blev ham nægtet.

han ellers, saa vidt jeg véd, ikke befattede sig med de Hernhuttiske i Kjøbenhavn, hvilket ogsaa var ham det raadeligste, da de vare ham overlegne. Til sidst blev han saa lavmælende, at han ikke kunde høres i den store Kirke, hvorfor han af Spot blev kaldet „den uhørlige Præst“¹⁾.

Nu vil jeg ikke melde mere om Provst Bytzow uden dette alene, at da jeg og flere af mine jævnlige i Begyndelsen af Aaret 1746 gik til Konfirmation hos ham, var han, ligesom flere af Præsteskabet, en hemmelig Fjende af *Pontoppidans* Forklaring, endskjønt han ikke lod sig mærke dermed, og derfor lod han os bare gjøre Rede for Luthers lille Kathekismus, hvilken han sad og forklarede efter sit eget Hoved. Hvad han sagde, var for en Del noget elendigt trivial Tøj og kjedsommelig Snak, som der kun var saare liden Lærdom og Opbyggelse ved; thi han sad og snakkede os iblandt andet noget for om Hernhutternes og andres, efter hans Tanker vildfarendes, Meninger. Hvad behøver unge Mennesker at vide sligt? Det var ikke alene intet nytteligt, men endog skadeligt; det kaldes med Rette: Hæreses nominando seminare, ɔ: at saa Kjætterier ved at nævne dem. — Derpaa foreskrev Bytzow os nogle Spørgsmaal, som vi skulde lære udenad og gjøre Rede for paa Konfirmationsdagen . . .²⁾“

Dr. Peder Rosenstand Goische (født 1 Maj 1704; dimitteret fra Aalborg Skole 1722; 1726 Hører ved Aalborg Skole; 1733 Konrektor i Viborg; 1734 Lektor sammesteds og Magister; 1742 Dr. theolog.; 1747—49 Stiftsprovst, derpaa Professor Theologiæ ved Kbhvns. Universitet, død pludselig 13 Juni 1769; berømt som Theolog; om hans Skrift mod Fritænkeriet smlgn. N. M. Petersen, Va 225 ff.).

„Om Dr. *Rosenstand* har jeg hørt fortælle, at han skal have været saa maadelig studeret, da han kom til Universi-

1) Til sidst blev Forretningerne ved Frue Kirke ved Resolution af 21de Januar 1768 overdragne Kapellanen ved Holmens Kirke, Hans Tybring; den 9de Juli s. A. „døde Bytzow, efterat han i Kjøbenhavn havde tilsat, hvad han havde, i Fattigdom.“ (Gjessing).

2) De 93 Spørgsmaal og Svar forbigaas her. — Bytzow har senere (1750 i Aalborg) udgivet: „En enfoldig Kristens Mening og Trosbekjendelse.“

tetet, at han blev Conditionalis, hvilket ventelig og kan være foraarsaget af Frygt Men med Tiden blev han en af de lærdeste Mænd, som nogensinde har været, ikke alene i Danmark, men endog i hele Norden. Grundvolden til den store Lærdom, som han blev saa bekjendt og berømmelig af, lagde han i Viborg i Mag. *Kr. Lassen Tychonii* Hus, hvor han havde Adgang til hans store og rare Bibliothek og deraf samlede sig stor Indsigt, ikke alene i de hellige, men og i de østerlandske Sprog, Kaldæisk, Syrisk, Arabisk etc.; thi Provst Tychonius vilde gjerne tjene de Studerende med sine Bøger, naar han mærkede, at de havde Lyst og vare i Stand til at betjene sig deraf. — Rosenstand var desaarsag en meget habil og fortræffelig Skolelærer, som særdeles grundig og vel underviste Disciplene baade i Filosofien og Teologien. Ja, man kunde sige med Sandhed, at han var langt bedre skikket til at være Skolelærer end til Prædikeembedet, da han blev Sognepræst ved Domkirken. Aarsagen dertil var, at han tilforn havde ikkun liden Øvelse paa Prædikestolen, thi som Lektor og Konrektor ved Skolen havde han kun 4 Prædikedage om Aaret, som han frivillig havde paataget sig, nemlig Skjærtorsdag og de 3 anden Helligdage paa de store Højtider, hvorover det siden faldt ham, især i Begyndelsen, noget tungt og ubekvemt at prædike hver Helligdag. Hertil kom ogsaa dette, at han ikke saa vel kunde udtrykke sig i det danske som i fremmede Sprog. Dersom han skulde have prædiket paa Latin, Græsk eller Hebraisk, havde det faldet ham let, men at prædike paa Dansk faldt ham noget tvungen. Dog gik det ret godt for ham, da han kom ret i dermed, og han var ret fornøjelig at høre. — Han var en meget alvorlig Kristen af exemplarisk Guds frygt, samt en retsindig og tillige behagelig Omgængelse. Han var især en meget ivrig og andægtig Beder, ikke alene i Guds Hus, hvor jeg og andre saa og hørte ham det af mange Gange, men ogsaa i sit eget Hus, hvor han ofte fandtes liggende paa sit Studerekammergulv anraabende Gud hjertelig om Naade og Hjælp baade for sig selv og andre. Han var desuden villig og redebon til at raadføre og hjælpe enhver til Rette saa vidt muligt, barmhjertig og godgjørende mod fattige og trængende, øm og medlidende mod de fejlende og vildfarende. Kort sagt, han viste sig i alle Ting som en sand Guds Tjener og en god Menneskeven.

Man kan derfor og med Sandhed sige, at saa længe han var i Viborg, var han særdeles højt elsket og æret af alle baade af gejstlig og verdslig Stand. Af alle Gejstlige, ikke alene i Viborg, men endog i hele Stiftet var der ingen, som sal. Biskop Wøldike holdt saa meget af som af ham“ (En Fortegnelse af hans Skrifter og Fortællinger om en fritænkerisk Student, han omvendte, forbigaas her, da der intet nyt findes heri. Om hans hastige Død, idet han kort efter at have holdt Forelæsning fandtes siddende død i sin Studerestue, tilføjer Thjørring: „Dette var en Guds besynderlig Direktion, for at fri ham fra en overmaade stor Hjertesorg; thi kort efter hans Død var en af hans Sønner saa ulykkelig, da han en Dag vilde kjøre udenfor Kjøbenhavn, at han faldt af Vognen og brækkede sin Hals“).

Om den næste Stiftsprovst (1749—65) **Jakob Lavridsen Hasse**, Tychonius' Eftermand i Skive og som Ægtefælle, har Thjørring ingen yderligere Efterretninger. — Om **Vilhelm Adolf Worsøe**, Hasses Efterfølger baade i Skive og i Viborg (1765—81), fortæller han blot, at han døde pludselig 5te Søndag i Fasten Aar 1781 paa Gaden i Viborg, just som han var kaldet hen „at døbe to Soldaterbørn“, og tilføjer: „Han var ellers en redelig Guds Tjener, som mente baade Gud og Menneskene det vel.“

„**Frederik Astrup**, født den 27. Oktbr. 1727 i Astrup ved Herregaarden Villestrup i Viborg Stift, blev først undervist af sin Fader, som var Degn, men efter hans Død sat i Viborg Skole, hvorfra han blev dimitteret 1746. Efter 8 Aars Forløb, i hvilken Tid han dels sustinerede sine Examina ved Universitetet, dels informerede som Præceptor, blev han 22. Marts 1754 kaldet som den første Præst ved Tugthuset i Viborg, derfra til Sognepræst for Graabrødre eller Nørresogns Kirke i Viborg d. 16. Novbr 1759, derefter til Sognepræst for Sortebrødre eller Søndersogns Kirke i Viborg d. 19. Maj 1774, og endelig Stiftsprovst og Sognepræst ved Domkirken 1781. Var først gift med *Margrethe Uthilia Sadolin*, Datter af sal. Provst Sadolin i Vagaard, nu anden Gang med *Sofie Elisabeth Bräem*, Datter af Hr. *Kaj Braem*, Præst i Øsløs. — Dette Exempel er aldrig nogensinde givet i Viborg, at en Præst saaledes er

bleven flyttet omkring til alle Byens Kirker; men det er og ganske vist, at dette store og vigtige Kald, som han nu har, ikke kunde beklædes af en dygtigere og værdigere Mand. Hans store Meriter og Fortjenester ere saa bekjendte, at jeg ikke tør ved her at melde noget derom. Jeg har givet en udførlig Efterretning om ham i et af mine andre Skrifter, som jeg her ikke vil igjentage¹⁾."

III.

Sognepræster til Nørresogns eller Graabrødre Kirke.

Mag. Morten Rhodius (født i Roskilde 1643; først Feltpræst; 1681—1717 Præst i Viborg; 1682 Mag. — Uddrag af hans kuriøse Skrift: „Kristi Kirke, det er: den stridende Kristen Kirke under et Menneskes Gestalt“, 1699 4, tilegnet Frederik 4, findes hos N. M. Petersen 3, 168—69; ogsaa Poët).

„Om Mag. *Morten Rhodius* har jeg i min Ungdom hørt adskilligt fortælle, saasom hans Samtale med Kong *Frederik 4*, da han søgte Succession for sin Svigersøn, Mag. *Klavs Krebs*, da Kapellan pro persona i Kaldet. Da han var kommen ind i Gemakket til Kongen og havde efter hans Maade aflagt sin allerunderdanigste Kompliment, begyndte han at se sig om efter en Stol og sagde til Kongen: „Om Forladelse, Deres Majestæt! at jeg sætter mig ned, jeg er en gammel Mand etc.“ — Ja vær saa god, svarede Kongen og smilede ad ham. Derpaa vilde Mester Morten fortælle noget om den svenske Krig, hvor han havde været Feltpræst, og siger til Kongen: „Deres salig Far og jeg, Deres salig Far og jeg, vi har endda udstaaet noget ondt, da vi vare i Felten sammen, ja har vi saa, ja har vi saa!“ — Kongen smilede og spurgte: „Naa, hvordan løb det af der?“

¹⁾ Astrup entledigedes 1812 med Titel af Biskop, døde 1817. Udgav Luthers liden Katekismus med Omskrivning og Forklaring, Viborg 1779, senere flere Prædikensamlinger; 1807 Tale i Anledning af Kbhvns Belejring.

— Mester Morten svarede: „O, Deres Majestæt, det løb af, hvordan det kunde, det gik op og ned, affentog, op og ned, affentog, Deres Majestæt!“ — Endelig kom han til at andrage sit Anliggende for Kongen, hvortil denne svarede: „Nu, vi vil se til, hvad vi kan gjøre i den Henseende“. — Mester Morten gjorde strax en Indvending: „Ja, Deres Majestæt: Viben (o: den daværende højeste kgl. Minister og Gehejmeraad *Ditlev Wibe*) er mig ikke god. Viben er mig ikke god!“ — Da imidlertid Gehejmeraad Wibe selv var tilstede og hørte dette galne Indfald (hvilket Mester Morten ikke vidste; thi han kjendte ham ikke), saa er der ventelig bleven en stor Latter deraf; men Kongen svarede sær naadig: „Ja, ja, vi skal nok se til, at denne Sag faar sin Rigtighed, saa at hverken Viben eller nogen anden Fugl skal kunne gjøre nogen Hinder derudi.“ — Mester Morten rejser sig da strax af Stolen og aflægger sin allerunderdanigste Taksigelse, løber derpaa til Gemakdøren og kalder paa sin Svigersøn Mag. *Klavs Krebs*, som var fulgt med ham, at han skulde komme ind, thi Kongen havde skjænket ham Nørresogns Kald. Mag. Krebs, som var en ganske anden Mand til at komportere og tale for sig end den gamle, kom da strax ind for Kongen og i dybeste Soumission aflagde sin allerunderdanigste Taksigelse, og efter mange Velsignelsers Ønske over Kongen og det kgl. Hus rejste de hjem igjen med velforrettet Sag¹).

Mag. Morten Rhodius roses i Hr. Krogs Beretning for Føjelighed og Eftergivenesshed, men at han derfor ogsaa undertiden blev narret, viser følgende Exempel: En vis fornem Kone af hans Menighed var kommen i Proces. Hun søgte da Mester Morten som en lovkyndig Mand og lovede, at hvis han vilde hjælpe hende ud af denne Sag, skulde han for sin Umage faa to gode Bukke, hvoraf hun havde en anselig Del. Mester Morten hjalp hende da til Rette

¹) Mag. *Klavs Henriksen Krebs*, Kandidat 1697, senere Hører ved Viborg Skole, 1708 personel Kapellan hos Svigerfaderen, blev dennes Eftermand ved Kongebrev, dat. Koldinghus 9. Marts 1712, underskrevet af Wibe, døde 7. April 1726, 48 Aar gl. — „Han har haft gode Studeringer, ført sit Embede vel og bliver rost for Fromhed og Retsindighed i sit Embede“ (Krog). Ogsaa Vidnesbyrdeue fra Universitetet lyde meget gunstigt.

det bedste han kunde; men Betalingen blev borte. En lang Tid derefter gaar M. Morten til samme Kone og erindrer hende om hendes Løfte om Bukkene, men hun lod, som om hun forstod ham ikke, bukkede sig to Gange dybt for ham, sigende, at hun nu efter hendes Løfte givet ham to Bukke, han kunde saa sige dertil, hvad han vilde. — Flere latterlige Ting kunde jeg anføre om ham, men vil ikke.“

Ernst Samuel (født i Nykjøbing paa Falster, Kand. 16. Oktbr. 1713 (Non contemnendus), homil. Prøve 21. Oktbr. s. A. (Haud. illaud.), 15. Dec. s. A. af Klavs Krebs kaldet til Kapellan ved Nørresogns Kald i Viborg og tillige Kantor ved Latinskolen; 1716 residerende Kapellan i Randers; 1726 til sin Død Decbr. 1733 Sognepræst ved Nørresogns Kirke i Viborg; gift med Morten Rhodius' Datter Eva Maria).

„Denne Hr. *Ernst* skal have haft stor Lyst til Jagtvæsenet. Naar han om Søndagen rejste til Annexkirkerne, havde han gjerne sine Jagtmynder med for at jage med dem i Marken, naar Kirketjenesten var forbi. . . . I Anledning af denne Hr. Ernsts Jagtlyst gjorde Provst *Tychonius*, som dog selv ikke var bedre end andre Folk, et Skandskrift om ham, da han var død, hvis Indhold han foregav at have fundet i en Bøg, som, efter en vis lærd Mands Sigende, ikke engang er til. Skriftet, som en god Ven har communiceret mig, lyder paa Latin saaledes:

In Lucæ Dacherii specilegio S. S. Patrum Tom: XIV pag. 789 legitur festivum Epigramma in obitum Ernesti cujusdam Curati ad templum Franciscanorum Burgivi in Normandia venationibus dediti. (Carmen vero est illusio Domini Ernesti, pastoris Viburgensis, venationibus dediti, a domino Christiano Tychonio factum).

Defuncto Ernesto gaudent lætamine festo

Jam leporum turbæ, quos olim in campo et in urbe

Is venabatur, quoties fortuna dabatur.

Vulpes et gaudent, gallinas jam rapere audent,

Gaudent et pisces, nam multo maxime lis est,

Numnam venator melior foret an piscator.

Ast lugent grossi, jam rauca voce molossi

Atque canes ululant, et tristi murmure latrant.

O sanctum exemplum! quoties est linquere templum

Visus, ut in campos venatum curreret amplus.

Maxime venator! deflet tua busta viator.

Sed non deflessit, si trux modo mors lepus esset.

Occidit heu Hector Venaticus! Optime Lector,

Fle jam! Rotundi sic transit gloria mundi!

Dette Latin har jeg oversat paa Dansk i min Versamlings første Tome, og derfor ikke skjætter om at oversætte det. — Provst Tychonius prædikede over Hr. Ernst i Nørresogns Kirke, men man kan let tænke, at denne Ligprædiken har været af samme Surdejg som ovenstaaende Pasqvil. — Imidlertid bliver Hr. Ernstes Navn dog udødeligt for hans store Flid med at redde sin Sognekirke fra Ilden . . .¹⁾.

Niels Hertzberg (født i Hjørring, først Kapellan i Bergens Stift, derpaa Skibspræst, 1733 Sognepræst til Nørre Sogn i Viborg; 1744 forflyttet til Findaasen i Bergens Stift).

„Hr. N. Hertzberg havde ikkun maadelige Prædikegaver, men var dog sær vel yndet af sin Menighed for hans sagtomdige og stille Væsens Skyld. — Han var og meget yndet af sal. Biskop *Wøldike*; thi da den store Uenighed var opkommen mellem ham og Provst Tychonius (hvorum ovenfor), gik han til Alters hos ham, saa længe han var i Viborg. — Han var ellers i meget fattige Omstændigheder, da han i Aaret 1744 skulde flytte til Norge; men da han var saa blødhjertet og undselig, at han selv ikke kunde tage Afsked fra sin Menighed, mindre turde begjære nogen Hjælp til hans lange Rejse, formaaede han Sognepræsten ved Søndresogn, Hr. *Kristian Sadolin*, dertil, som ved sine uforlignelige Talegaver tog saadan en Afsked paa Nørresogns Prædikestol paa Hr. N. Hertzbergs Vegne og talede saaledes hans Bedste, at han fik anselige Gaver og Rejsepenge ikke alene i, men ogsaa udenfor Menigheden. — Han levede i Norge indtil høj Alderdom, og havde den Glæde før sin Død at se sin Søn, Hr. *Peder Hertzberg*, i Kaldet efter sig²⁾).

. . . Det var tidligere Skik i Nørre Sogns Kirke, at Natmandens Familie, som den Gang boede ved Nedergadens Port, skulde gaa til Alters for dem selv a parte efter de andre Kommunikanter. Mag. *Morten Rhodius* havde og

1) Ved Ildebranden 1726; se nærmere Ursin, S. 19. — Om Tychonius' Forhold til Ernst Samuel findes nærmere Oplysninger ovenfor S. 325 Anm.

2) Peder Harbo Hertzberg, født 4de Juli 1728 i Eids Præstegjæld i Bergens Stift, hvor Faderen den Gang var Kapellan, blev 1764 Faderens Efterfølger i Findaas, døde som Provst 1802. (Nyerups Forf. Lex.)

ladet gjøre en aparte Kalk og Disk af Tin at betjene dem med. Men disse Ting afskaffede Hr. *Niels Hertzberg* og befalede tillige, at naar han selv kommunicerede, og Natmanden gik i Kirke samme Dag, skulde han komme op og sidde ved hans Side for Altret, medens de kommunicerede, og vilde ved dette Exempel vise, at lige som der ingen Personsanseelse er hos Gud, saa bør den ej heller være i hans Naademidlers Delagtighed.“

Mag. Jørgen Harbo (en Nordmand, først Præst til Mo Præstegjæld i Norge, 1744 indtil sin Død 1752 (72 Aar gl.) Præst ved Nørre Sogn i Viborg).

„Ovenmeldte Mag. *Jørgen Harbo* vandt noget Markjord paa Viborg Mark fra Domkirken, som han med gl. Dokumenter beviste at have ligget i forrige Tider til Nørresogns Kald. Domkirkens Patroner, With og Wøldike, satte sig med Hænder og Fødder derimod; men Kancelliet gav Præsten Medhold¹⁾. Forresten var han ikke berømmelig af nogen Ting.“

Om de øvrige findes intet nyt hos Thjørring.

IV.

Sognepræster ved Sortebrødre eller Søndresogns Kirke.

Mag. Kristen Eriksen (født 26de Septbr. 1639²⁾ i Viborg, hvor hans Fader, *Erik Nielsen Hollønder*, var Kjøbmand,

¹⁾ Mag. Harbo førte i Følge Kopibøgerne Proces med Domkirken om Tiendepligten af Domkirkens Jorder i Nørre-Sogn. Wøldike skriver meget skarpt mod ham i denne Sag og skildrer ham som en strids- og processyg Mand. Flere Gange maatte han give Mag. Harbo skarpe Tilrettevisninger for egenraadig Adfærd eller Indgreb i de andre Præsters Rettigheder; under 28de Marts 1752 maatte han saaledes give ham en drøj Irettesættelse for Brud paa kgl. Forordninger, fordi han havde ladet en Discipel af Mesterlexien prædike i sit Sted i Asmild og Tapdrup Kirker.

²⁾ Hos Krog og i de almindelige Litteraturlexika angives Fødselsaaret til 1646; men i hans eget Udtog af Viborg Beskrivelse angives Aaret 1639.

Sognepræst 1670; 1677 Magister; 1679 Provst over Fjends Herred; døde 29de Juni 1711. Bekjendt for sine Samlinger til Viborgs Historie).

„Det gode Vidnesbyrd, som gives Mag. *Kristen Eriksen* hos Hr. Krog¹⁾, har jeg lige saadan hørt af adskillige brave Folk i Viborg, som har kjendt ham, især af min gamle Vært *Niels Simonsen Dalsgaard*, som i sin Ungdom havde tjent ham i nogle Aar og imidlertid havde lært Snedkerhaandværket af ham og agerede siden Mester derudi i 50 Aar²⁾; thi Mag. Kristen Eriksen var kyndig ikke alene i Murmesterprofessionen, hvorfor han selv var Hovedmanden for Bygningen og Forhøjelsen af Søndresogns Kirketaarn; men desforuden forstod han og Snedker- og Bildhuggerhaandværket.

Mag. Kristen Eriksen var ellers noget gammeldags og enfoldig, især udi sine Prædikener, hvorom jeg af troværdige Folk har hørt dette artige Exempel. Han skal en Gang i Fasten have prædiket over det Stykke af Passionshistorien om Peders Omvendelse: Og Herren vendte sig og saa paa Peder . . . og Peder gik ud og græd bitterlig. Da skal han iblandt andet have haft dette nedrige Indfald: „Ja dersom Peder havde ikke gaet ud den Gang og grædt, saa havde han faaet en ævig Ulykke.“ Det var omtrent, ligesom jeg hørte en Gang i Viborg, da en af de forrige Stiftsprovster indsatte en Kapellan i Domkirken; da sagde han iblandt andet: „Dersom en kongelig Minister misbrugte Kongens Segl til Upligt eller til det, som det ikke burde bruges til, saa fik han en Ulykke, og han havde ogsaa fortjent den“,

1) „Han var en lærd og gavmild Mand, især mod hans egen Sognekirke, hvorpaa han paa egen Bekostning lod Taarnet forhøje, beprydede samme med et Spir, tækket med Bly, indelukkede Altergulvet med store Messingpiller og lod Kirken overalt meget smukt staffere. Han var venlig mod alle, oprigtig mod enhver, og hjalp alle til Rette, som søgte ham.“

2) Om denne Mand fortæller Thjørring et andet Sted i sit Manuskript (p. 614): „Skriftestolen, Kordøren og Gitterværket, samt Prædikestolen (i Søndresogns Kirke), er altsammen forfærdiget af den berømte Mester-Snedker Niels Simonsen Dalsgaard i Viborg, som og i Aaret 1743 byggede Foden til Orgelværket, som i næstfølgende Aar blev foretaget af den samme, som nogle Aar før havde bygget Domkirkens Orgelværk, nemlig Orgelbygger Carstensen fra Aarhus, der dog døde, inden det var fuldt færdigt, saa at en af hans Svende maatte fuldføre det.“

hvilke Ord opvakte en Latter i Kirken. — Dette kalder Latinerne at tale „ex plano et simplici“, ɔ: bredt og bart, saa at enhver kan forstaa det, tvertimod den højflyvende Prædikemaade, som nu skal gjælde, da Prædikanterne ofte fremføre det, som de selv knap og Tilhørerne slet ikke forstaa.

. . . . Siden han var Provst til Fjends Herred, saa har han ogsaa til *Dommerby* Kirke i samme Herred foræret et Par store og høje Messinglysestager, hvorpaa findes udgravet hans Navn med Aarstallet 1710“.

Om Hr. **Ole Albertsen Sadolin** (født d. 3die November 1663 i Nestelsø ved Næstved, hvor Faderen Albert Kristensen var Sognepræst; dimitteret fra Herlufsholm 1682; Kandidat Decbr. 1684; tog homiletisk Prøve 10. Febr. 1685, med meget rosende Vidnesbyrd; udgav 1688 en Disputats „de cometarum ortu etc.“; 1689 Hører ved Viborg Skole, 1694—6 Oktober 1727 Kapellan ved Domkirken efter Niels Vinther, derpaa Sognepræst ved Søndre Sogns Kirke efter Mag. *Johan Feddersen Højer* (1711—26); død 28. Marts 1731) bemærkes kun, „at han var en enfoldig men dog redelig og sand Guds Tjener.“

Kristian Albert Sadolin (Søn af foregaaende; født i Viborg 2. Juni 1700; Student 1718; Kand. Juni 1720, homiletisk Prøve s. A., for begge: „Haud illaudabilis“; udgav 1722 Dissertat. de actis Pilati; Hører i Viborg 1723; 1724¹⁾ Medhjælper hos Faderen; 1731 hans Eftermand; † 4. Marts 1774).

¹⁾ Hos Krog angives 1724, men Thjørring fortæller, „efter hvad han ofte havde hørt af sal Hr. Sadolins egen Mund“, at han tillige med Hr. Jakob Lavridsen Hasse, Tychonius' Eftermand i Skive, og Hr. Niels Schive, Kapellan til Domkirken, blev „ordineret“ af Biskop Trelund i Nørresogns Kirke (den eneste, som stod efter Branden 1726 paa én Dag, nemlig Onsdag før Advent 1727, da den gamle Ole Albertsen Sadolin, som i 33 Aar havde været Kapellan ved Domkirken, paa Grund af Alder og Svagelighed behøvede en Kapellan i sit nye Embede. — Af Kaldsbrevprotokollen fremgaar, at de nævnte tre Mænd bleve indsatte paa den nævnte Dag. Kristian Sadolin var ved Kongebrev af 1. Decbr. 1724 blevet adjungeret sin Fader ved Domkirken med Ret til at succedere ham som residerende Kapellan. Men da Tychonius 6. Oktober 1727 kaldedes til Stiftsprovst, ndvirkede han — formodentlig gennem sin gode Ven Oversekretær Møinichen, som har parafæret Kaldsbrevet — Tilladelse til at nyde alle det residerende

„Hr. *Kristian Sadolin* har jeg i de mange Aar, jeg var i Viborg, kjendt nøje og hørt mange Prædikener af hans Mund. I sin Ungdom skal han have været meget vild og ryggesløs; ja selv efter at han var kommen i Præsteembede, skal hans Vandel have været temlig uordentlig. . . . Men da Hr. Kristian i Aaret 1735 fik Hr. *Jakob Graah* til Kapellan, saa brugte Gud denne dyrebare Mand som et Middel til hans Omvendelse, saa han blev ikke alene en sand omvendt og benaadet Kristen, men ogsaa et Guds Redskab til mange Synderes Omvendelse. — I de første Aar var han ikkun maadelig til at prædike, men siden lagde han sig efter gode Bøgers Læsning og studerede saa flittig, at han med Tiden blev en fortræffelig Prædikant, saa at han for sine uforlignelige Talegaver blev lige saa berømmelig som Provst *Tychonius*, og i visse Maader mere; thi han drev mere paa Naadens Lærdom og de evangeliske Sandheder end den anden. Det var aldrig at sige af, saa hjertelig og eftertrykkelig som han fremlagde Guds Raad og Villie for sine Tilhørere baade i Henseende til Troens og Levnedes Lærdom. Derfor var han saa bekjendt og saa derømt baade fjern og nær. Vel var han noget skarp i sine Prædikener; han smeldede og skjældede vel undertiden paa de Laster og Uordener, som gik i Svang, dog ingenlunde paa en saadan stikkende og bidende Maade med Gloser og Streger, som Provst *Tychonius*, men han taledes Sandhed lige frem, bredt og bart, og det med stor Frimodighed, uden Persons Anseelse. Han straffede heller ikke blot de udvortes grove Synder og Laster, men gik fornemmelig løs paa det indvortes Menneſke og Hjertets dybe Vanart og Fordærvelse, saa at enhver, som hørte ham med alvorlig Eftertanke og uden Fordom, kunde finde sig overbevist, rørt og slagen i sin Samvittighed. Man kunde ikke blive kjed af at høre ham, om han

Kapellans Indtægter mod at holde en personel Kapellan! Den residerende Kapellan Ole Albertsen Sadolin blev da samme Dag udnævnt til Sognepræst ved Søndre Sogn, hvis Besidder Mag. Johan Højer blev udnævnt til Sognepræst ved Budolphi Kirke i Aalborg, og Kristian Sadolin blev da samme Dag ogsaa adjungeret sin Fader som Kapellan ved Søndre Sogn med Ret til at succedere ham, „uden nogen videre Kaldsbrev derpaa at søge“. — Universitetets Vidnesbyrd ere først udstedte 1727, saa han formodentlig først er bleven ordineret dette Aar.

end havde prædiket fra Morgen til Aften. Derfor var der og mestendels flere Tilhørere om Søndagen i Søndersogns Kirke end i Byens andre Kirker. Endog af de store og de lærde kom undertiden en og anden i samme Kirke for at høre den kjære Mand, som de fandt en saa særdeles Behag i og sær meget opbyggedes af

Det var Skik tilforn i Viborg, at der holdtes Prædiken i Domkirken hver Søgnedag i de 6 Uger, Fasten varede, hvilke Prædikener Biskoppen tillige med alle Byens Præster samt Hørerne ved Skolen skiftevis besørgede. Naar Hr. Sadolin prædikede, var der en saadan Mængde Mennesker i Domkirken, især i de første Aar, jeg var i Viborg, at det var ret forunderligt; thi der kom ogsaa undertiden adelige Herskaber fra Landet for at høre ham. Haandværksburserne og andre letsindige Mennesker havde da altid det Mundheld: „I Dag skal vi hen i Domkirken at høre, hvordan Hr. Kristian kan skjælde Adelen ud“. Det er vist nok, at Adelen fik deres Del. Han kunde blandt andet sige til dem: „Man skal kalde jer naadige Herrer. O, I elendige Herrer, hvordan omgaas I i saa og saa Maade etc.“ Men Folk af andre Stænder gik heller ikke Ram forbi; thi han prædikede baade Loven og Evangelium med stor Eftertryk, og ingen kunde med Sandhed gjøre Tilegnelse af hans Prædiken, enten paa den ene eller den anden, og fritage sig selv . . .

Den store Ordstand, som gik af Hr. Sadolins Prædikener, foraarsagede, at han, da Kong *Kristian 6* i Aaret 1740 var i Viborg, fik Ordre at holde Kabinetprædiken for det kgl. Hus til Aftensang sjette Søndag efter Paaske, hvilken Prædiken behagede hans Majestæt saa vel, at han gav Hr. Sadolin Ordre til at rejse til Kbhvn. for at lade sig høre i Kristiansborg Slotskirke. Da Pinsehøjtiden var forbi, tog Hr. Sadolin paa en Maade Afsked med sin Menighed i Søndersogns Kirke og rejste til Kbhvn.; men det er mærkeligt, at da han den Gang skulde prædikede for det kgl. Hus, havde han ikke nær den Frimodighed og Dristighed, som han plejede. Den sal. Mand har selv fortalt mig, at da han skulde gaa paa Prædikestolen, overfaldt ham saadan en forfærdelig Frygt og Angst, at alle hans Lemmer bævede, og det var med Nød, at han kunde talc. Han var desuden et meget blødt Gemyt, som lettelig kunde lade sig sætte i Skræk. Det var dog Kongens fulde Alvor at ville have

Hr. Sadolin til Hofprædikant, men han bad sig allerunderdanigst forskaanet, hvilket ogsaa blev ham bevilget, hvorpaa han fornøjet rejste tilbage til Viborg¹⁾.

Det var tre Gange paa Tale, at Hr. Sadolin skulde være Stiftsprovst i Viborg, første Gang efter Provst *Tychonius*, som døde Juleaften 1740, samme Aar, som Kong Kristian 6 havde været i Viborg om Foraaret, da Provst Tychonius laa paa det yderste i stor Elendighed; men Provst *Bytzow* i Øls blev ved sin store Patron, Gehejmeraad *Holsteins* Befordring hjulpet dertil. Den anden Gang efter Dr. *Peder Rosenstand Goische*, som 1749 blev kaldet til Professor Theologiæ ved Universitætet. Ved samme Tid var højsalig Kong *Frederik 5* i Skanderborg, hvor Biskop *Wøldike* fra Viborg med flere andre indfandt sig for at gjøre deres Opvartning. Ved denne Lejlighed skal Kongen, efter hvad jeg har hørt fortælle, have gjort Biskoppen det Spørgsmaal, hvem af Stiftets Gejstlige han ansaa for bedst skikket til at blive Rosenstands Eftermand. Dertil skal Biskoppen have svaret, at han ikke vidste nogen bedre skikket dertil end Provsten i Skive, Hr. *Jacob Hasse*. Kongen, som forundrede sig over disse Ord, sagde da: „Nej, Wøldike, efter dine egne Ord i Provst Tychonii Tid er ingen bedre skikket dertil end Hr. *Kr. Sadolin* i Viborg“, hvortil Bispen svarede: „Deres kgl. Majestæt! Hr. Kristian Sadolin er en umistelig Mand for den Menighed, han er ved“, hvortil Kongen tav stille og lod det blive derved. — Efter Provst Hasses Død blev der søgt med stor Flid for Hr. *Kr. Sadolin* af hans Børn og Svigerson, Kommerceraad *Rafn*, om Domprovstiet, men forgjæves, og ventelig har Hr. Sadolin den Gang selv ikke skjøttet om at paatage sig dette besværlige Embede i hans gamle Alder.

. Stiftamtmand *With*, som ellers var en vanskelig Mand at prædike for, var saa forliebt i Hr. Sadolins Prædikener, at han ingen hørte saa gjerne som ham; han lod ham ofte kalde til sig for at discurre med ham. Ikke mindre var han afholdt af *Withs* Svigerson, Hr. Konferensraad *Braem*, som, hvor slet han end var til Fods, dog ofte

¹⁾ 14de April 1741 beskikkedes Hr. Hans Jørgen Bang, Præst paa Vallø, til Slotsprædikant paa Kristiansborg Slot (Zwergius, det sjællandske Kleresi, S. 851).

gik hen i Søndersogns Kirke for at høre ham, og da Hr. Sadolin var bleven Enkemand efter sin første Kone, sendte Braem ham af Medynk over ham og hans mange kjære smaa Børn en Foræring af 20 Speciedukater til Bevis paa hans store Kjærlighed og Højagtelse for ham¹⁾. — Han var ikke blot elsket af de store, men i Almindelighed af alle. Der kommer knap nogen Præst i Viborg mere, som faar den Kjærlighed og Højagtelse, som han havde²⁾.

Udi Aaret 1746 blev han anfaldet af en stor dødelig Sygdom, saa at ingen ventede, at han skulde have levet, til stor Sorg for hans Menighed. Sygdommen varede næsten et Fjerdingaar, fra Begyndelsen af Maj til henimod Høsten; imidlertid skete der Forbøn for ham hver Prædikedag i alle Byens Kirker. Efter denne Sygdom var han ikke nær saa ivrig og hæftig paa Prædikestolen som forhen; han gav sig ikke saa meget af med at skjælde og smelde, men derimod prædikede han meré evangelisk og drev Naadens Lærdom med stor Fynd og Eftertryk, saa han i den Henseende var mere behagelig at høre end forhen.

. . . . Jeg kan erindre, at han har haft adskillige Materier af Bibelen at afhandle til Indgangstaler. Da jeg kom til Viborg, havde han en Del for af Prædikerens Bog. Dernæst prædikede han til Indgang udi nogle Aar paa Rad over

¹⁾ Sadolin var første Gang gift med Ellen Kathrine Hiersing, med hvem han havde 16 Børn († Juli 1750), anden Gang (21. Septbr. 1753) med Mette Marie Fogh, med hvem han havde en Datter († 11. Aug. 1755).

²⁾ Dette synes dog, som Thjørring ogsaa ovenfor antyder, ikke at have været Tilfældet i de første Aar, da Hr. Sadolin havde flere Stridigheder med Menigheden. Saaledes beklagede han sig 19de Septbr. 1732 over, at Magistraten egenmægtigt, tvert imod Lovens Bydende, uden Præstens Medviden, afgjorde alle Sager angaaende Søndre Sogns Kirke, hvorfor han androg paa, at alle saadanne Transaktioner maatte anses for ugyldige. Dette gav Anledning til et uforskammet Svar fra Magistraten, der begynder saaledes: „Hvad det er for en Lov, som kan give Hr. Kristian Sadolin saa høje Tanker om sig selv, at fire eller fleres Forretning skulde passere for ugyldig, fordi han, den uvedkommende, intet har haft dermed at bestille, det véd vi ikke (osv.)“ Stiftsøvrigheden gav selvfølgelig Sadolin Medhold. Senere, i Aaret 1733, bestred en Del af Menigheden hans Ret til selv at vælge sin Kapellan og androg om at faa Mag. Gjessing til Kapellan; men denne Sag er et saa interessant Indlæg i Præstekaldelsens Historie, at den meddeles som Tillæg 4.

det gamle Testamentes Historier, samt en Del af de ceremonialske Love udi Mose Bøger. Siden efter foretog han sig det nye Testamentes Historier og nogle af Frelserens Lignelser, nemlig de, som ikke indeholdes i de aarlige Helligdags Evangelier. Endelig foretog han sig i nogle Aar at forklare Profeternes Spaadømme, endskjønt han kom ikke nær til Ende dermed. Der vare mange, som troede, at han vilde lade disse mangfoldige Indgangstaler trykke. eller dog i det mindste nogle af dem, men der blev intet af. Jeg har endog set nogle af hans Ligprædikener, som han virkelig havde afskrevet til Trykken, nemlig 1) den Ligprædiken, han holdt 10de April 1736 over Byfoged *Johan Herman Barlach*. Denne Ligprædiken smager noget af Kunsten i Henseende til de mange Delinger og Underdelinger, som findes i den. Derfor sagde Provst *Tychonius*, da han havde hørt denne Prædiken: „Han er min Sæl min Mester!“ Om han mente, hvad han sagde den Gang, véd jeg ikke; thi han var ellers ingen stor Ven enten af Hr. Kristian eller hans Familie¹). — 2) Ligprædiken, holdt i Taarup Kirke 6te Aug. 1745 over Forpagter *Thomas Michelsen* paa Taarupgaard. Den smager ikke slet saa meget af Kunsten som den forrige, men er mere opbyggelig. — 3) Ligtale over Kong *Kristian 6*, 4de Oktbr. 1746. I denne Prædiken har Hr. Kristian vist al sin Styrke i at prædike, saa hvis den var bleven trykt, havde den været en af de rareste i sin Slags, som nogen havde set. Men der blev intet trykt af den, da Bogtrykkeren, som jeg har hørt, forlangte for meget derfor.

. . . . Han var og en Hjertens Mand og en sand Guds Tjener i alle hans øvrige Embedsdele. Han var en dygtig Sjælesørger og gjorde flittig Husbesøg efter vor Landslovs Bydende, en oprigtig og exemplarisk Kristen og de fattiges og trængendes gode Ven. — Paa den sidste Tid blev han noget skrøbelig og affældig, havde dog den Glæde at se fire af sine Sønner i Præstedragten, som alle træder i deres gode Faders Fodspor²).

1) Herpaa tyder ogsaa den Ytring af *Tychonius*, som findes ovenfor S. 325, Anm.

2) En af Sønnenne, Hans Henrik Sadolin, blev af Faderen kaldt til Kapellan i Rødding, Pederstrup og Løvel Decbr. 1772; 28de Novbr. 1781 Præst i Oddense i Salling, hvorpaa Rødding med Annexer oprettedes til et Kald for sig selv. Ole Sadolin var Præst i Torning, Albert Sadolin i Hinge og Vinderslev, Aarhus Stift.

V. Kapellaner ved Domkirken.¹⁾

Ole Albertsen Sadolin, residerende Kapellan fra 1694 til 6te Oktbr. 1727, smlgn. ovenfor S. 353.

Niels Schive, født 1694 i Skive; 1713 Student fra Viborg Skole; 1727 Kand. (Haud. ill. og Laud.); 1727—31 personel Kapellan ved Domkirken (se ovenfor); 1731 Hospitalspræst i Randers; 1732 Sognepræst i Ringe i Fyen; 1733 til Voldum og Rude i Aarhus Stift og Kabinettspræst hos Enkedronning Anna Sofie paa Klavsholm; død 1764. Har blandt andet udgivet: *Ligprædiken over Dronning Anna Sofie*, Kbhvn. 1734, 4. (Smlgn. Nyerups Litteraturlex. og Jydsk top. Selsk. Saml. 3, 381, hvor den pietistiske Biskop Peder Hygum i Aarhus roser ham stærkt.)

Henrik Steuner. Han skal have været en retsindig Guds Tjener, men derhos tillige meget ivrig og nidkjær i Embedet, hvorover han og ofte blev chikaneret af Provst *Tychonius*, og somme andre kunde ikke heller lide ham²⁾ . . . Udi Aaret 1741 blev han forflyttet til et Landsbykald (Sunds Præstegjæld) i Bergens Stift. Der kunde han heller ikke vel begaa sig; thi de norske Bønder vilde ikke taale hans Strenghed og Nidkjærhed. — Endelig (30. Aug. 1748) blev han forflyttet til Bergen, hvor han kort efter døde som 1ste Kapellan ved Nykirken.

Andreas Kønig, født i Helsingør 10 Septbr. 1716, hvor hans Fader *Kønig Andersen* var Borger og Handelsmand; hans Moder *Sofie Stuve*. I hans Opvæxt gik han i Sommersted Skole i det slesvigske, hvorfra han i Aaret 1735 blev dimitteret

¹⁾ En Fortegnelse over Kapellanerne ved Domkirken findes hverken hos Krog eller Ursin. I Mag. Kr. Eriksens Samlinger findes, efter Thjørrings Uddrag deraf, en Fortegnelse over de ældre Kapellaner indtil 1660; men da den ikke synes fuldstændig, forbigaaes den her. I sin egen Samling omtaler Thjørring kun dem, der have levet i hans Aarhundrede.

²⁾ Stud. fra Odense 1722, Kand. Aug. 1727 (Haud. ill.), homiletisk Prøve Septbr. s. A. (Laudabilis); i Vidnesbyrdene fra Universitetet, hvor han havde Hans Gram til Præceptor, hvis Yndest han i særlig Grad havde erhvervet sig, roses han for sine grundige Studier (nucleos non putamina, soliditatem non superficiem, veritatem non pompam in studiis qvæsitiv),

til Akademiet af Hr. *Peder Wøldike*; han blev ved Akademiet, indtil han i Aaret 1741 blev kaldet til at være residerende Kapellan ved Domkirken¹⁾. Her kjendte jeg ham besynderlig, hvorfor jeg maa beskrive ham noget nøjere. Da han skulde ordineres i Domkirken og af Klokkeren var iført sine Præsteklæder, skal han have sagt til denne: „Nu, den Dragt, jeg staar her iført i Dag, havde jeg aldrig mine Dage faaet paa, hvis jeg ikke i mine Drengenaar saa tit havde faaet af min Faders Pisk.“ Formodentlig har han været tungnem og uvillig til at lære. Da han var bleven Præst, faldt Prædikeembedet ham ogsaa overmaade tungt og besværligt, især i de første Aar. Han maatte sidde en hel Uge at arbejde paa sin Prædiken, de tre første Dage til at sammenskrive den, de tre øvrige til at lære den udenad ligesom en Discipel sin Lektie, og undertiden knap kunde blive færdig dermed. Prædikenen skulde være saa pyntelig og net skreven, at alle Delinger og Hovedord skulde skrives og understreges med rødt Blæk, og dersom der blev nogen Fejl derved, skrev han den om saa længe, indtil han fik den efter sit Hoved. Men han polerede ikke alene paa Stilen, men ogsaa fornemmelig paa Materien. I de første Aaringer lagde han sig efter den galante og alomodiske Prædikemaade. Derfor var det, at Provst *Bytzow*, som ikke kunde lide det, der smagte af Kunsten, sagde om ham: „Jeg har en Kapellan, som gjør Kunstprædikener.“ Paa Grund af al den Møje og Besvær, han havde med sine Prædikener, hændte det og en og anden Gang, at han, naar han hørte Klokken slaa 12 om Middagen og kom paa Tanke om, at han om et Par Timer skulde prædike til Aftensang, blev saa angst og bange derfor, at han strax maatte have Bud hen til Hr. *Kristians* Student, Monsr. *Johan Fach*, som var hel færdig og expedit til at prædike, at han skulde hjælpe ham. Han bestilte ogsaa ofte samme Person nogle Dage forud til at prædike for sig næste Søndag, og saa var han i den Uge saa glad som Fuglen ved den lyse Dag. Naar han derimod selv skulde prædike, saa var han saa henrykt og tillige saa arrig og vred som en Vibe.

¹⁾ A. Kønig tog theol. Examen 8. Aug. 1740 og homiletisk Prøve 10. Debr. s. A., begge med Laud. I Universitetets Vidnesbyrd roses han for sin grundige Indsigt saa vel i de filosofiske som theol. Videnskaber.

Hr. Kønig satte ogsaa en Kunst i at kunne harangvere eller sige en Hoben over faa, ja vel et eneste Ord, som endog undertiden var af liden Betydning. Saaledes kan jeg for Exempel huske, at han til Aftensang 2den Juledag 1746 prædikede bare over det ene *Navn* Libertiner, som findes i Texten i Apostl. Gjærninger 6, 9¹⁾ Dermed vilde han ventelig vise, at han besad en Slags Lærdom, ligesom han ogsaa havde en stor og prægtig Bibliothek, som han selv skattede paa 3000 Rdr. At han ogsaa var bange, naar han kom op paa Prædikestolen, mærkede man deraf, at hans Øjne ikke vare aabne, fra han gik op og til han gik ned igjen, at han ikke skulde af nogen Ting blive forvirret. Ellers prædikede han helt vel og opbyggelig; han stødte ikke ved et eneste Ord i sin Prædiken, saa at man kunde sige med Sandhed, at han havde lært sin Lektie til Gavns.

Han var og en fortræffelig Mand til at katekisere; han kunde med en særdeles Mildhed og Venlighed bibringe og forklare Børnelærdommen for Ungdommen, saa det ret var en Lyst at høre det. — Ellers var han meget andægtig og alvorlig i alle hans Embedsforretninger og forresten en meget kristelig og retsindig, fin og smuk Mand i al Omgængelse, sær artig, høflig, mild og venlig mod alle og enhver, lystig og jovialsk, naar han var i godt Humør, og hvad han især maa roses for, var hans særdeles Godgjørenhed imod fattige og trængende, hvorpaa jeg, saa vel som andre fattige Skoledisciple havde mange store Prøver; thi han var paa de Tider en bemidlet Mand, og havde altsaa baade Evne og Villie til at gjøre godt — Men saa from og god, som denne kjære Mand ellers var, saa særindeligt var han tillige. Han kunde forarge sig over et Halmstraa eller en Flue paa Væggen; han kunde indbilde sig det, som aldrig var eller kunde være. Derfor kaldte Bytzow ham ogsaa en Grillenfænger. Der var en stor Forskjel mellem disse to gode Mænds Sind og Sæder, Tænkemaade og Opførsel; derfor var der og ingen god Forstaaelse imellem dem, endskjønt de ellers holdt udvortes Fred med hinanden.

Ellers var Hr. Kønig vel yndet og lidt af alle brave Folk; især var han meget elsket og æret af sal. Biskop *Wøldike*, og det dels fordi han var født i Helsingør i den

¹⁾ „Da opstode nogle af den Synagoge, som kaldes de Frigivnes . . .

Menighed, hvor Hr. W. havde været Præst, og han havde døbt ham, med hans eget Navn, dels havde han været en Discipel af Hr. Wöldikes Broder i Sommersted, som ovenfor er meldt, men fornemmelig, fordi han havde ordineret ham til Præst. Af disse Aarsager holdt Bispen meget af ham og understøttede af al Magt hans Ansøgning om andet Kald,

. ¹⁾ Han blev derpaa (som Følge af Skrækken over Jordrystelsen) angrebet af saa heftig en indvortes Sygdom, at der var Fare for hans Liv, og samme varede over 5 Fjerdingaar. Imidlertid blev ikke alene de Medici, som vare i Viborg, konsulerede, men og især den vidtberømte Doktor *Anchersen* i Ribe²⁾, som næst Gud hjalp ham saaledes, at han omsider blev restitueret. Men han havde dog siden den Skrøbelighed, at han ikke kunde taale at staa, men maatte sidde paa en Stol, naar han skulde prædike eller katekisere, og dette vedblev han bestandig, saa længe han levede.

Udi Aaret 1748 kan jeg huske, at han tog Afsked i Viborg paa 2den Søndag i Fasten i Viborg Domkirke, hvorfra han blev forflyttet til at være først nederst og siden øverst residerende Kapellan ved St. Mortens Kirke i *Randers*, samt Compastor til de to Sogne Gimming og Lem i samme Herred. — I Aaret 1749 blev han Magister; 28. Febr. 1755 Sognepræst for Asferg og Faarup Menigheder i Nørrehald Herred ved Randers; men da han den Tid ikke kunde finde sig udi at være Landsbypræst, saa mageskiftede han Aaret derefter med Hospitalspræsten i Randers, Hr. *Mogens Lassen*, og har saa været Præst der indtil d. 7. Maj 1771, da han af Hr. Gehejmeraad og Stiftamtmand *Rosenørn* i Aarhus blev kaldet til Sognepræst for Aalsø i Sønderherred, hvor han døde 14. Marts 1776.

Hr. Niels Gjelstrup, født 1721; Student fra Aalborg Skole, rejste derpaa udenlands, og siden han havde Lyst til noget synderligt, saa var han ved den Lejlighed

¹⁾ Her forbigaas det Stykke om Jordskjælvet 7. Febr. 1745, som Hr. Adj. Feddersen har meddelt i Jydske hist. top. Saml. III, 316.

²⁾ Ancher Anchersen, Dr. med., Provincialmedikus i Ribe 1730 —60, bekjendt som Læge og medicinsk Forfatter.

uden Tvivl i Hernhut, lad være han ikke siden turde lade sig mærke dermed; thi højsalig Kong Kristian 6 havde udgivet en Forordning, at ingen Student, som havde været i Hernhut, maatte nyde Præstekald her i disse Riger. Efter hans Udenlandsrejse blev han, om jeg husker ret, Kateket ved St. Nikolai Kirke i Kbhvn. og imidlertid gift med en fornemme Jomfru, som havde tjent et vist højadeligt Herskab, der hjalp ham til Domkirkens Kapellani i Viborg¹⁾. Da han end var allernaadigst beskikket dertil, kom der Skrivelse fra Kbhvn. til en vis Embedsmand i Viborg med Beretning, at den Person, der var kaldet til at være Kapellan ved Domkirken, var en Hernhutter, som havde galne Religionsprinciper, men man vilde haabe, at Hr. Biskop *Wøldike* og Hr. Provst *Rosenstand* nok passede paa ham. — Da han nu var kommen til Viborg, blev han i Forvejen af Biskoppen og Provsten tilspurgt, om han havde været i Hernhut, men han nægtede det ganske, og for at vælte den Mistanke fra sig, som man i saa Maade havde kastet paa ham, holdt han første Gang saadan en ypperlig Prædiken i Domkirken, som baade Stiftamtmanden og Biskoppen og andre fandt megen Behag udi og berømmede ham storlig for.

Men Piben fik snart en anden Lyd. Den gode Hr. Gjelstrup havde ikke prædiket ret mange Gange i Domkirken, førend alle hans Prædikener og Katekisationer begyndte at smage af lutter hernhuttiske Ord og Talemaader om Frelseren, om Lammet, om Blod og Vunder og at komme til Jesum som arme Syndere etc., hvilket alt kunde være godt, naar det blev forklaret ret og anbragt betimelig og i sin rette Orden. Men Hr. Gjelstrup satte sin Sag udi at fremføre deslige Ord og Talemaader uden Diskretion, uden Orden og Sammenhæng og uden at vise, hvad Grund det

¹⁾ Niels Gjelstrup, Søn af Niels Nielsen Weggerby i Hallum i Aarhus Stift, senere i Gjelstrup ved Nibe, kom omtrent 1733 i Aalborg Skole, dimitteret 1743, gjorde derpaa en Rejse til Tyskland for at lære de mähriske Brødres Indretning at kjende i Marienborg og Seminariet paa Lindheim ved Frankfurt, vendte tilbage 1744 til Kbhvn., tog theol. Examen 1. Maj 1747 (Non contemn.) homiletisk Prøve 4. Oktbr. s. A. (Haud); kaldet til Viborg 2. Febr. 1748, ægtede 28. Febr. s. A. i Kbhvn. Else Kristine Langsted, Datter af da afdøde Ole Langsted, Sognepræst til Fanefjord paa Møen (Jesper Lund, Jydske Cleresie, Haandskr.).

havde i Guds Ord og hvad Indflydelse i Troens og Levnedes Lærdomme. . . . Man kunde sige med Sandhed om Hr. Gjelstrup, især i Begyndelsen, at han vel prædikede Kristum den korsfæstede, men paa saadan Maade, som St. Paulus og hans Med-Apostle aldrig har prædiket ham, med at staa og væve en Hoben sammen om det samme og det samme, at repetere det Navn Frelseren og hans Forsoning, Blod og Vunder femten og tyve Gange uden Orden og uden Hensigt til nogen Opbyggelse, og derover blev han viderlig og kjedsommelig at høre for alle forstandige. Derfor blev han ogsaa især afskyelig for Stiftamtmand *With*, som altid havde et skarpt Øje paa de Gejstlige, og da der en Gang blev anstillet en Ulvejagt i Viborg Egnen, fik *With* dette besynderlige Indfald, at det var bedst, at der og blev holdt Jagt efter Gejstligheden, thi han mærkede, at der ogsaa var Ulve iblandt dem. Hvem han mente, er let at gjette.

Sal. Biskop Wöldike lod vel en og anden Gang Hr. Gjelstrup kalde for sig for at sætte ham i Rette derfor. Men slig Irettesættelse var mestendels forgjæves; thi Hr. Gjelstrup kiegledede igjen mod Bispen og mente, at han gjorde ham Uret, hvorved han ikkun desmere opirrede ham, saa at Bispen en Gang, da han spurgte Bispen ad, om han ansaa ham for en Kætter, blev saa forbitret, at han sagde: „Nej, jeg skal ikke anse jer for en Kætter, men for en Meneder, der har, førend I traadte i Præsteembedet, gjort den hellige Ed, at I vilde prædike Guds hellige Ord rent og uforfalsket, og I gjør det dog ikke, men snarere det, som er tvertimod“. Ved slig skarp Irettesættelse, hvortil han endog lagde Trusler, udvirkede han vel saa meget, at Hr. Gjelstrup lovede Forbedring; men det varede ikke længe, førend han stemmede op i sin gamle Tonart, saa at Bispen omsider blev kjed af at tale mere til ham om den Sag; han blev en gammel svag Mand, som ikke kunde taale at have nogen Udstand med fortrædelige Folk, og han blev hellere hjemme af Aftensang, end han vilde høre hans Ærgernis. — Det samme gjorde og adskillige andre Standspersoner, saa at Hr. Gjelstrup, især i de sidste Aarjinger, havde mestendels ingen andre Tilhørere end gemene Folk.

Stiftsprovsten, Dr. *Rosenstand*, havde og undertiden Udstand med ham i samme Henseende; thi *Rosenstand* var en ivrig og nidkjær Mand i Religionssager, og naar han

hørte, at Hr. Gjelstrup kom med hans hernhuttiske Griller og Indfald, kunde han blive særdeles forbitret derover og straffe ham skarpelig derfor; men Hr. Gjelstrup agtede det føje. Rosenstand kom ogsaa snart (1749) til Kbhvn. som Professor.

Man kan ellers med Sandhed sige om Hr. Gjelstrup, at han vist kunde prædike godt, naar han vilde; thi han var skikkelig vel studeret, havde og gode Prædikegaver, hvorfor og gemene Folk hørte ham gjerne og roste hans Prædikener. Men han var saadant et forunderligt og sælsomt Hoved og var af et meget ustadigt og foranderligt Gemyt, saa han vidste undertiden ikke selv, hvad han vilde. Snart var han af ét Sind, snart af et andet. Saadan var han gemenlig i den daglige Omgængelse. Undertiden var han hel fornøjelig at omgaas med, kunde snakke og ræsonnere ganske viselig og fornuftig om alle Ting, ja endog skjemte og skjertse, saa at han kunde komme Folk til at hjertele af hans løjerlige og pudserlige Indfald. Men naar Galskaben stak ham, var han færdig at dræbe Folk med hans galne og urimelige Snak, ja man kunde undertiden høre saadanne Ord af ham, at man snart skulde slutte, at han havde Skruer løse i Hovedet (hvilket jeg véd af Erfarenhed, da jeg i nogle Aar omgikkes ham). Saaledes sagde han en Gang til en af hans Embedsbrødre, nemlig Hr. *Jesper Lund*: „Til Rakkeren med de 10 Guds Bud!“ Det var jo ret nogle skamløse, ublu og gudsbespottelige Ord af en Præst, der skulde forklare Guds Bud for andre. Det er akkurat, ligesom jeg har læst de Ord i en Bog, som de hernhuttiske Brødre i Kbhvn. har sammenflikket: „Til Galgen med Moses!“ Thi det er Hernhutternes Mening, at Loven ikke bør prædikes i Guds Menighed, men alene Evangelium. . . . Saadan snakkede Hr. Gjelstrup, naar han var hos Folk, som han turde udtale sig for dermed. Han paastod, at de Psalmer, som handler om Guds Bud, burde udelukkes af Psalmebogen, saasom den: „Gud Fader udi Himmerig etc.“ . . .

Ogsaa paa Prædikestolen kunde man høre de allergal-neste og urimeligste Ting af ham, naar han vilde skeje, saasom, at Frelseren ikke kaldes Guds Søn efter hans guddommelige Natur; at det er Fejl og Uret at bede til Faderen, man skal ikkun bede til Frelseren; at Paulus var et naturligt og uomvendt Menneske, fordi han havde en Pæl i

Kjødet og en Satans Engel, der slog ham; at den Strid mellem Aanden og Kjødet, som Paulus taler om (Gal. 5), findes ikkun hos naturlige Mennesker og ikke hos Guds Børn etc. Ja det er langt fra, at jeg kan huske alle hans galne Indfald, ikke at tale om hans „Blod-Straaler“ og „Synder-Hjerter“ og andre flere nygjorte Ord og Talemaader efter den hernhuttiske Smag. — Men for saadan hans underlige Snaks Skyld véd jeg en vis adelig Familie i Domkirkens Menighed, som ellers vare flittige Kirkegængere, de forsvor at ville gaa i Aftensang. Jeg véd og Exempel paa de Folk udenfor Menigheden, som havde Børn i den latinske Skole, at de ikke vilde have dem konfirmerede af ham af Frygt for, at de skulde blive forført.

Han var baade vel og ilde lidt af adskillige Folk i Viborg paa 13de Aar, indtil han sidst i Aaret 1760 blev forflyttet til *Sønder Felding* og *Assing* Menigheder i Hammerum Herred Ribe Stift.

Hr. Matthias Mohr. Han havde tilforn været Sogne-
degn for *Hobro* og *Skjellerup* Menigheder i Onsild Herred¹⁾,
1761 Kapellan ved Viborg Domkirke, 1764 forflyttet til *Vol-*
dum og *Rud* Menigheder i Galten Herred²⁾.

Hr. Ludvig Munch, født 1733 i Viborg, hvor hans Fa-
der, Kommerceraad Munch, var Borgemester; dimitteret 1751
fra Viborg Skole³⁾; conditionerede adskillige Aar paa for-
forskjellige Steder, 1764 Kapellan ved Domkirken; 1769 Sog-
nepræst til *Kobberup* og *Feldingberg*, Fjends Herred, Vi-
borg Stift⁴⁾.

Hr. Poul Rogert, født i Nakskov 20de Juli 1729; Stu-

1) Blev Student 1738, theol. Kand. 1743 med Haud. illaud., homile-
tisk Prøve 5. Oktbr. s. A. med Laudabilis, derpaa „Kordegne og
Aftensangsprædikant“ i Hobro.

2) Han var meget vel set af Bisk Wöldike, paa hvis varme Anbefal-
ing den fattige Kapellan, der havde stor Familie blev befordret
af Stiftamtmanden i Viborg, Gehejmerraad Huitfeldt til Klavsholm

3) Kand. 20. Marts 1757 med Non contemn., homiletisk Prøve Juni
59 med Laud.

4) Et gunstigt Vidnesbyrd om hans Virksomhed i Kobberup findes i
Rottbølls Brev, som er meddelt i Indledningen S. 282.

dent 1749; Kand. med Laud. 1755; 1769 Kapellan ved Domkirken; 20de Juli 1774 Sognepræst ved Graabrødrekirke (smlgn. nærmere Krogs Samlinger).

Mag. Kristian Nissen¹⁾. 1771 Kapellan ved Nørresogn; 1774 Kapellan ved Domkirken. Senere [16de April 1777] Præst til *Laastrup* og *Skals*, Rinds Herred, Viborg Stift.

Hr. Matthias Gunderman Sabro, først en kort Tid [fra 1775] Sogndegn for Blære og Ejdrup i Aars Herred; derpaa [1776-77] Kapellan ved Søndre Sogn, tilsidst ved Domkirken, † 1781²⁾.

Hr. Fersløv, tidligere Kapellan ved Nørre Sogn, nu ved Domkirken³⁾.

VI. Kapellanerne ved Nørre Sogn.

Af disse har Mag. Kr. Eriksen opregnet nogle i hans Manuskript. Jeg har ogsaa hørt sige, at en Kapellan ved Nørre Sogns Kirke ved Navn Hr. *Jes Holmer* skal være rømt bort fra Kaldet⁴⁾. Men de, som jeg i senere Tider véd med Vished, ere følgende:

-
- 1) Født i Kbhvn., opdragen hos Præsten Ambders i Lygum; Student 1761; Kand. med Laud. Marts 1764; homiletisk Prøve 1771 med Laud, tog Magistergraden 1778.
 - 2) Student fra Aarhus 1767; theol. Examen 1. Juni 1769 med Non contemn.; homil. Prøve 16 Juni s. A. med Haud. ill.
 - 3) Kristoffer Fersløv, dim. fra Aalborg 1764, Kand. 29. Juni 68 med Non. c., hom. Prøve Juli 1774 med Haud. ill., 8 Septbr. 1779 Kap. ved Nørre Sogn, 18. Juni 1781 ved Domkirken, 27. Oktbr. 1786 Præst i Rold.
 - 4) Eriksen nævner: 1) Erik Jensen Breum, døde i Embedet [1686]; 2) Kristen Knudsen Bruun [Student 1674, havde Ole Borck til Præceptor, Kand. (Non contemnendus, 20. Juni 1680; 4 Juli 1686 kaldet til Kapellan af Sognepræsten Morten Rhodius]; 1688 kaldet til Præst i Ørum. 3) Valdemar Pedersen Hessel [Student 1688, theol. Examen 9. Marts 1687 og homil. Prøve Juni 1688 med stor Berømmelse, Juli 1688 kaldet af Magister Rhodius, 1691 Præst i Gjød- vad]. 4) Kristen Nielsen Lundsgaard [Kand, Juni 1682,

Mag. **Klavs Krebs**. Se ovenfor ved Nørre Sogns Præster¹⁾).

Hr. **Hans Sadolin**, Søn af Hr. *Ole Albertsen Sadolin* i Viborg; han var i nogle Aar Kapellan ved Nørre Sogn, indtil han blev Sognepræst til *Strandby, Bjørnsholm* og *Malle Menigheder* i Slet Herred²⁾).

Hr. **Ditlev Mehl**, omtales nærmere ved 5te Lekties-Hørere [1739--43].

Hr. **Just Hasse**, en Søn af *Peter Hasse*, Kjøbmand i Viborg, og *Maren Arctander*³⁾. — Siden jeg i min Skoletid har kjendt ham, maa jeg beskrive ham omstændelig. — I hans Opvæxt holdt hans Forældre ham til Bogen og lod ham privat informere; men han var meget slet skikket og begavet til Studeringer. Endelig blev han Student og fik sine Examina academica⁴⁾; blev saa derefter udi Aaret 1743 Kapellan ved Nørre Sogn. Præsteembedet faldt ham sær-

kaldet af Mag Rhodius Febr. 1691; afstod frivillig 1695]. 5) Niels Mortensen Rhodius [daarlig begavet, men flittig, Kand. April 1695 (haud indignand.), forflyttet 1708.

- 1) Herefter: Ernst Samuel 1713—16, s. ovenfor ved Præsterne. Mads Nielsen Rafn, kaldet 5. Oktbr. 1716; Jes Severin Holmer, meddelt Kollats 6. Aug. 1728; men allerede 29. August 1729 kaldede Præsten Ernst Samuel Henrik Herman Roeder til Kapellan, „da den forrige Kapellan Hr. Jesse Severin Holmer selv haver forladt Embedet og derfra er bortrejst, saa vel som desforuden er dømt fra Embedet.“ (Kaldsprotokollen). Roeder blev Student 1715, Kand 1717 (Laudabilis), homil. Prøve 1718 (Laudabilis). 1731 kaldet til et andet Kald.
- 2) Hans Kristian Sadolin blev Kandidat 19. Novbr. 1727 (Laudabilis), tog homiletisk Prøve 5. Marts 1731 (H. ill.), Kapellan 31. Januar 1731, Kollats 10. Oktbr. s. A.
- 3) Om Peter Hasse og den, som det synes, falske Beskyldning for Toldsvig, han sigtedes for i Forening med Byens andre Kjøbmænd, findes interessante Oplysninger hos Bruun, Rostgaards Levned, S. 232—39; 372.
- 4) Just Hasse tog theol. Examen 23. Febr. 1793 med Non contemn., homiletisk Prøve i April s. A. med Haud. illaud. — Just Hasse fik umiddelbart Udnævnelse af Kongen, ikke, som de tidligere, af Sognepræsten, da Kapellaniet ved D. Mehls Afgang blev residerende. Forskjellen i Indtægt bestod i, at „han herefter skal nyde Højtidsoffer som residerende Kapellan, ikke Offerdag som personel Kapellan“. [Kaldsbrevet].

deles tungt og besværligt; han skulde have en farlig Slid med sine Prædikener, dels med at sammenskrive dem, thi han vilde ligesom Hr. *König* have dem saa pyntelig og net skrevne, dels med at binde dem til Hukommelsen, og naar han endda havde gjort sig allermest Flid og Umage, saa var det dog mestendels kun Stymperi og Japværk, ligesom han ellers i hans Snak og øvrige Væsen var noget japvurn og ligesom halv taabelig Saa slet og ringe en Præst som han end var, saa at han for den Aarsag var saa godt som Byens Ordsprog — thi han var lige som halvt forstyrret, naar han skulde prædike eller forrette andre Ting — saa var han dog sær forliebt i sine Prædikener og andre Forretninger, at han undertiden for at roses spurgte sine gode Venner ad, hvordan de yndte hans Prædikener osv., hvorfor han og undertiden imod sin Tanke maatte høre ilde. Derpaa vil jeg anføre et artigt og ret latterligt Exempel: For mange Aar siden boede en Kjøbmand i St. Mogens Gade ved Nørre Sogns Kirke ved Navn *Jørgen Skaltz*. Denne Mand var en flittig Kirkegænger og gav nøje Agt paa, hvad han hørte i Kirken. Nu hændte sig en Gang, at da Hr. Just Hasse gik fra Nørre Sogns Kirke og gik forbi *Jørgen Skaltzes* Dør, blev han af ham indbudet, ligesom oftere tilforn, paa en Glas Vin. Af denne jævnlige Indbydelse blev den stakkels Hr. Just saa fornøjet, at han mente, *Jørgen Skaltz* maatte være hans besynderlige gode Ven og Patron, og derfor drister sig til at gjøre ham dette taabelige Spørgsmaal: „O, gode Hr. Skaltz! Hvordan ynder De min Prædiken?“ *Jørgen Skaltz*, som den Tid var en gammel, alvorlig Mand og haard i Udtalen, naar han hørte noget, som ikke klingede vel i hans Ører, slog Krøller paa Næsen og sagde: „Hæ! Jer Præken? Hva Fanden skøtter a om jer Præken? Haas hier I, og Haas er I, og skit præker I, mi Sæl. Vor Herre har gyven os jer te en Synd-Straf etc.“ Ligesom man raaber i Skoven, saa faar man Svar. Den elendige Hr. Just spurgte vist aldrig mere *Jørgen Skaltz* om, hvordan han yndte hans Prædiken.

Ellers var Hr. Just Hasse en god, ærlig og retsindig Mand i al hans Omgængelse, som mente baade Gud og Mennesker det vel og var tro i hans Del, gjorde og i hans Embede, hvad han kunde efter hans fattige Evner og det lidet Pund, ham var betroet. Vor Herre kræver ikke mere, end

han giver, siger det bekjendte Ordsprog. — Endelig, efter at han paa sjette Aar havde været Kapellan, tænkte Gud i Naade paa ham og spændte ham af Aaget, da han ved Døden hjemkaldte ham til sig ved Pinsetider 1749.

Hr. **Jesper Lund**, født i Haasum Præstegaard i Salling 1721; udi hans Opvæxt gik han først i Skive og siden i Viborg Skole, hvorfra han blev dimitteret til Akademiet¹⁾. 1747 blev han personel Kapellan til Hem med Annexer i Salling; 1749 residerende Kapellan til Nørre Sogn. — Han var en af de dueligste og dygtigste Præstemænd, som jeg nogen sinde enten har hørt eller kjendt; thi han var meget velstuderet, havde ypperlige Embedsgaver og røgtede alle hans Embeds Dele med stor Flid og Troskab. Han var en fortræffelig Prædikant og ligeledes Kateket, saa at man i begge Henseende kunde lære meget af ham. Derfor havde han og jævnlig Tilhørere af de andre Byens Menigheder i Nørre Sogns Kirke.

Han havde saa stor Lyst til at prædike, at han ikke alene prædikede til Højmesse, naar han var hjemme i Byen om Søndagen — thi Nørre Sogns Præster prædike vekselsvis i Nørre Sogn og Annexkirkerne Asmild og Tapdrup — men da der ingen Aftensang er i Nørre Sogn saasom i de andre Byens Kirker men alene Katekisation, saa holdte Hr. Jesper Lund først en Prædiken i Kordøren og derefter katekiserede. Materien til disse Katekisationsprædikener tog han i de første Aar af Lutheri Catechismo og da han havde igjennemgaet og forklaret denne liden Bibel, saa tog han fat paa den store og prædikede over de bibelske Historier fra Begyndelsen af Skabelsens Bog og saa fort; men med dette Arbejde kom han ikke videre, saa længe han var i Viborg, end til det 24de Kapitel i 2den Mose Bog. Men jeg, som ofte tilligemed mange flere andre var Tilhører ved slige Lejligheder, kan vidne med Sandhed, at disse hans Eftermiddagsprædikener og Katekisationer vare sær fornøjelige og opbyggelige at høre. Ikke mindre fornøjelige og opbyggelige vare hans Fredagsprædikener i de første Aaringer over St. Johannis første Epistel og siden over St. Petri første Epistel,

¹⁾ Jesper Kristensen Lund tog theol. Examen i Jan. 1744 med Non contemn; homiletisk Prøve Febr. s. A. med Laud.

af hvilken sidste han dog ikke fik mere forklaret end de tre første Kapitler. — Han prædikede mangen Gang for de andre Byens Præster; thi han var særdeles villig og redbon til at tjene enhver i Prædikeembedet, saa vidt det var ham muligt. Han prædikede i Almindelighed meget stærkt og gjennemtrængende og taledede Sandhed bart ud uden Personsanseelse, hvorover han og fik adskillige Uvenner baade iblandt fornemme og gemene Folk; men alle veltænkende og retsindige Mennesker kunde godt lide ham, baade for hans store Flid og Troskab i hans Omgængelse, saa og fordi han var velvillig og tjenstagtig imod enhver, saa vidt han kunde. — I Foraaret 1761 blev han Sognepræst til *Støvring* og *Møllerup* Menigheder i Støvring Herred, Aarhus Stift, og efter at han i 29 Aar paa 3 Steder havde været en tro Tjener og Arbejder i Herrens Vingård, gik han ved Døden ind til sin Herres Glæde 1776¹⁾.

Hr. Ole Hansen Sadolin, en Søn af Hr. *Hans Sadolin* (se ovenfor ved Nørre Sogns Kapellaner), født i Viborg 1735. I sin Barndom blev han i en 3 Aars Tid informeret i sine Forældres Hus af Hr. *Frederik Astrup*, den nuværende Stiftsprovst; 1753 dimitteret fra Viborg Skole; konditionerede efter overstandne Examina²⁾ som Hofmester, først hos sal. Etatsraad og Landsdommer *Dyssel* i Viborg og derefter hos Hr. Assessor *Hofman* paa Kaas i Salling; 1761 residerende Kapellan til Nørre Sogn i Viborg; efter nogle Aars Forløb

1) Han har efterladt i Haandskrift: „Det jydsk Clericie, eller Efterretning om Gejstligheden udi Nørre Jyllands fire Stifter fra Reformationen indtil vore Tider. 1ste Tome, om Gejstligheden i Viborg Stift“, et omhyggeligt og grundigt, men ufuldendt Arbejde (i privat Eje).

2) Tog theol. Examen 14de Juni 1756 med Haud. illaud., 5te Juli s. homiletisk Prøve med Laud. — 1749 fik han af 5te Lekties Hører, Mag. Holst (smlgn. nedenfor) følgende Vidnesbyrd: „Er under privat Undervisning vant til at være flittig og nøje, hvilket han ligeledes fortsætter her, har og temmelig godt men noget langsomt Begreb.“ Næste Aar ytrer samme, „at han altid har ladet se en saadan Flittighed, Lyst og Lydighed, som billig fortjener at roses, endskjønt hans naturlige Sendrægtighed og, som det synes, flegmatiske Konstitution for Resten ej har liden Influx i al hans Opførsel.“ Lignende Vidnesbyrd faar han af Konrektor Jessen i Mesterlektion 1751. Han var Thjørrings Klassekammerat.

[9. Juni 1771] kaldet til Sognepræst for *Rold og Vebbestrup* i Hindsted Herred, Viborg Stift.

Udi Begyndelsen faldt Prædikeembedet ham noget tungt formedelst hans besværlige Udmæle, men ved Øvelse blev han med Tiden en fortræffelig Prædikant; thi han var vel studeret, havde gode Embedsgaver og var ganske tro og redelig i hans Embedsførelse, ligesom han og ellers var en ejefrom og god Mand i al hans Omgængelse, hvorfor han var vel lidt og yndet af alle retsindige Folk.

Mag. Nissen, se ovenfor blandt Domkirkens Kapellaner.

Hr. Andreas Kristian Krog, [født ved Trondhjem 1747; Student fra Trondhjem 1766; Kand. med Non contemn. Juni 1771, hom. Prøve med Haud. illaud. Juli s. A. 1774—79 residerende Kapellan ved Nørre Sogn, derpaa Sognepræst til Drangedal i Aggershus Stift; 1787 til Graa, Næs etc. i samme St.; døde 1797; udgav 1779 Samlinger til Viborg By; senere forskellige andre Skrifter. Jfvr. Nyerups Litteraturrex. 1, 323].

Hr. Fersløv, s. ovenfor ved Domkirkens Kapellaner.

Hr. Kristian Kuhlmann er Kapellan for nærværende Tid. [Student 1769 fra en kbhvnsk. Skole; Kand. 23. Oktbr. 1776 med Haud. ill.; homil. Prøve 25. April 1778 med Laud.; kaldet til Kapellan ved Nørre Sogn 22. Aug. 1781; Præst i Aasted og Selde i Salling 17. Marts 1786.]

VII.

Kapellanerne ved Søndre Sogn.

Af disse vød jeg i dette Aarhundrede ingen med Vished førend Aar 1727¹⁾, da Hr. Kristian Albrecht Sadolin blev Kapellan hos sin Fader og efter Faderens Død 1731 Sognepræst til Søndre Sogn (s. ovenfor ved Sognepræsterne); men

¹⁾ Det residerende Kapellani oprettedes 1707; de første vare: Niels Rømer, Kand. Oktbr. 1705, roses i sine Vidnesbyrd for sine ualmindelige Talegaver, kaldet 7de Aug. 1707 af Sognepræsten, Mag. Kr. Eriksen; derefter Kort Bisted til 1727 (Ursins S. 175).

i hans lange Embedstid havde han mange Kapellaner, nemlig:

Hr. **Jeremias Sander**, 1731—33, derpaa Præst til *Farsø* og *Vognsild* i Gislum Herred, og levede indtil høj Alderdom¹⁾

Hr. **Niels Friberg** indtil 1734, da han blev forflyttet til Kapellaniet i *Skive*, hvor han var ikkun i nogle faa Uger²⁾; til sidst Sognepræst til *Herslev* og *Viuf* i Brusk Herred, Ribe Stift.

Hr. **Andreas Frost**, døde i Embedet 1736³⁾.

Hr. **Jakob Graa**, Kapellan 1736—44, da han blev Sognepræst til *Grundfør* og *Spørring*, Vester Lisbjerg Herred, Aarhus Stift, senere Provst, død 1760. — Han var en af de dygtigste og berømmeligste Præster, som nogensinde have været ved Søndre Sogn. Han var særdeles vel studeret og saa kyndig i det hebraiske Sprog, at han endog kunde læse i en hebraisk Bibel uden Punkter. Men foruden hans store Lærdom var han og en omhyggelig og tro Sjælesørger baade paa Prædikestolen, i Skriftestolen og ved Sygesengen, og havde saadan en hjertelig Omsorg baade for de gamles og de unges aandelige Velfærd, at det er aldrig at sige, hvor stor en Yndest og Kjærlighed alle i Menigheden bare for ham, og jeg er vis paa, at hans gode Navn og Rygte uddør

¹⁾ Jeremias Sander blev Kandidat 1718 (Laudabilis), var derpaa Hører ved Viborg Skole i adskillige Aar, roses i Universitetets Vidnesbyrd og af Biskop Trelund stærkt for sine gode Lærergaver, tog homiletisk Prøve 1731 med Laudabilis.

²⁾ Her har Thjørring dog taget Fejl; thi ifølge Kaldsprotokollen blev Niels Friberg, der tog theol. Examen April 1731 med Haud. illaud. og 3die Maj s. A. homiletisk Prøve med Laud., d. 23 Januar 1733 Kapellan i Skive, hvorpaa han 2den December s. A. af Kristian Sadolin blev kaldet til Kapellan ved Søndre Sogns Kirke (vgl. Konfirmation 8de Januar 1734), hvorfra han imidlertid endnu samme Aar kaldtes til Præst i Herslev.

³⁾ Andreas Frost var Student fra Aaret 1720, senere Hører ved Viborg Skole, kaldtes 20de Juni 1734 til Kapellan af Kristian Sadolin, tog derpaa theol. Examen d. 29de Juni s. A. (Non contentendus), homil. Prøve 11te Juli s. A. (Laud.) og fik derpaa kgl. Bekr. 23de Juli.

aldrig, saa længe nogen lever, der kan huske ham. — Især var han overmaade højt elsket og æret af hans Medbroder i Embedet, Hr. *Kristian Sadolin*, ikke alene fordi han havde hans Søster til Ægte, men og især, fordi han, det første de kom sammen i Embedet, var ved Guds Naade et Middel til Hr. Sadolins Opvækkelse og Omvendelse (se ovenfor). Af den Aarsag, saa vel som og for den gode Overensstemmelse, der havde været mellem dem i hans Embedsførelse, var det, at Hr. Sadolin, da Hr. Jakob Graa paa Alle Helgens Dag 1744 havde taget Afsked i Søndre Sogns Kirke, paa næste Søndag efter holdt sammesteds ham til Ære saadan en ypperlig Lykønskningstale¹⁾

Hr. **Jakob Klavsen Hornemann**, født 1719 i Aarhus, hvor hans Fader *Klavs Hornemann* var Kjøbmand; deponerede 1739 fra Aarhus Skole, blev efter overstandne Examina academica²⁾ antaget til 1ste Lekties Hører og tillige Kantor ved Viborg Skole; 1744 3die Lekties Hører; da han var en god Organist, betjente han og imidlertid om hellige Dage det i Søndre Sogns Kirke nys opbyggede Orgelværk, indtil *Jens Lütken* kom dertil. I Begyndelsen af Aaret 1745 blev han residerende Kapellan ved samme Kirke, 1761 residerende Kapellan til *Rise* og *Marstal* paa Ærø.

Siden han var min første Lærer i Viborg, kan jeg sandfærdelig vidne om ham, at han var vel studeret, en fortræffelig Musikus, en stor Poet, en brav Skolelærer og overalt af et meget fromt og kristeligsindet Gemyt. Han ikke alene anbragte sine Disciple vel til Studeringer, da han var vel begavet til at lære fra sig, men og især til Gudsfrygt og Skikkelighed, saa han var baade en omhyggelig og tillige opbyggelig Lærer³⁾. Derfor var han og særdeles elsket

¹⁾ Talen, som anføres helt, forbigaas her. — Jakob Graa tog theol. Examen Septbr. 1735 (Laud.), hom. Prøve April 1736, kaldet af Kr. Sadolin Juni 1736. Ogsaa i Universitetets Vidnesbyrd roses hans grundige theol. Lærdom. — Hans Enke, Anna Sofie Sadolin, levede senere i trange Kaar i Viborg.

²⁾ Jakob Hornemann tog theol. Examen d. 16de Juli 1742 med Høud. illaud., homiletisk Prøve 5te Aug. s. A. med Laud.

³⁾ Ogsaa i Universitetets Vidnesbyrd, der er udstedt 1744, hedder det om ham: „Cum Musis, ad quarum cultum bene natus et factus fuit, familiariter et assiduo vixit, cum æqualibus amabiliter, cum omnibus

og æret, ikke alene i Skolen baade af Lærere og Disciple, men og i Almindelighed af alle brave Folk i Byen, baade høje og lave, af hvilke nogle gjorde ham til Gode, saa at han fik sin Kost snart hist snart her i Byen, saa længe han var Hører. Han stod saa højt anskrevet hos Hr. *Kristian Sadolin*, at han valgte ham til Kapellan efter Hr. Graa. Til Bevis paa, at de store i Byen den Gang holdte af ham, kan jeg endnu huske, at den samme Dag, han var bleven ordineret, komponerede en vis adelig Frue, som paa den Tid var en af mine Velgjørere, i mit Navn og paa mine Vegne et Lykønskingsdigt, som jeg maatte bringe ham, af hvilket jeg ikke kan huske andet end Slutningen, der lyder saaledes:

Jeg aldrig skal glemme,
 Men stedse forfremme
 Min Hornemanns Ros,
 Og altid udsige:
 Jeg faar ej hans Lige,
 Ihvem jeg er hos.

Denne store Yndest, som Folk saaledes havde fattet for han i Begyndelsen, bevarede han vel i nogen Tid, efter at han var bleven Kapellan; thi han viste sig i Førstningen som et meget duelig og retskaffen Lærer, der gjorde sig megen Flid og Umage med sine Prædikener og var nidkjær og alvrlig i alle hans Embedsforretninger. Men da det første Aar næsten var forløbet, begyndte man at blive var, hvad den gode Hr. Hornemann gik frugtsommeligt med; thi da gav han sig af med at være Stifter af *pietistiske* Bevægelser, som bestod derudi, at han begyndte at holde Forsamlinger hos sig selv, og dermed gav Anledning til det samme adskillige andre Huse der i Byen. Til saadanne Forsamlinger hørte jeg siden, at han gjorde en Slags Invitation på Prædikestolen til Aftensang paa Helligtrekongers Dag 1744 tagende Anledning dertil af nogle Ord udi Aftensangstøtten: „Opløft dine Øjne trindt omkring, og se, alle disse have forsamlet sig og komme til dig. Dine Sønner skulle komme langt fra, og dine Døtre opfostres ved

innocent et officiose“; hans Vandel var ren, fremmed for Tidens Laster (a iniquitatis seculi aliena), ligesom ogsaa hans sjældne Gaver som Lærer ved Viborg Skole fremhæves, hvorved han havde vundet des Kjærlighed og Agtelse.

din Side (Es. 60, 4)^a, af hvilket Sprog, som alene handler om Hedningernes Komme og Forsamling til Guds Kirke i det nye Testaments Tid, Hr. Hornemann efter min Mening lige saa lidet kunde bevise sin Ret til at holde Forsamlinger, som Papisterne af Skriften kan bevise deres Skjærsild.

.¹⁾ Ventelig har Hr. Hornemann derudi villet efterfølge den i sin Tid berømmelige Doktor Spener, som ogsaa holdt private Andagtsøvelser og Forsamlinger i sit Hus. Ellers er det bekjendt, at i højsalig Kong Kristian 6's Tid adskillige Opvakte og for deres evige Frelse alvorlig bekjendte Mennesker i Kbhvn. holdte private Forsamlinger i deres Huse til Opbyggelse for dem selv og andre; men siden saadant skete uden vedkommende Lærers Opsyn, udirom en kgl. Forordning af 13. Jan. 1741, „at alle private Forsamlinger, som til desmere Opbyggelse bleve holdte, skulde holdes under de ordentlig kaldede Læreres Direktion og Opsigt i deres eget eller andres dertil bekvemme Huse, da derimod alle andre Forsamlinger, som ikke holdtes enten af vedkommende Lærere eller under deres Opsyn, blev erklærede for mistænkelige og forbudne.“ I Anledning af denne Forordning formenten nu Hr. Hornemann at være ganske berettiget til at holde Forsamlinger i sit Hus, hvortil ogsaa strax indfandt sig efter hans Indbydelse adskillig Slags Folk af begge Kjøen, baade gifte og ugifte, Tjenstefolk, Haandværksburser, Skriverkarle, ja endog Studenter og Skoledisciple, endskjønt de vel ikke alle kom i en god Hensigt, nej nogle kom vel af Nysgjerrighed for at se og høre, hvad der passerede, at de kunde have deres Løje og noget at fortælle, naar de kom til andre. Hvad der ellers blev talt og handlet om i disse Sammenkomster er mig ganske uvitterligt. Jeg var den Tid gal og uforsandig ligesom andre mine Lige og bekymrede mig om intet mindre end om noget alvorligt, allermindst om aandeligefing . . . Men ihvad der end passerede og blev handlet i disse Forsamlinger eller ikke, og ihvor godt den gode Hr. Hornemann end mente det dermed, saa er det vist, at de gjorde en slem Allarm og Opsigt i Byen, dels fordi at slikt aldri enten var set eller hørt i Viborg tilforn, og det altsaa var noget nyt

¹⁾ Flere af Thjørrings Indvendinger mod saadanne Forsamlinger forbigaas her og i det følgende.

og usædvanligt, dels og fordi at slige Forsamlinger skete mestendels om Aftenen i Tusmørket, ved den Tid, naar man tænder Lys ind, især om hellige Aftener. Desaaarsag var der adskillige nysgjerrige Folk, som løb og vilde kige ind af Vinduerne, og naar de forsamlede mærkede det, eller de hørte, at nogen bankede paa Døren, sagdes der, at de slukkede Lyset i Stuen og fløj ud af en Bagdør ligesom galne Folk, saa at det kunde ikke andet være, end at disse Forsamlinger maatte være mistænkelige og foraarsage en slem Ry i Byen Jeg vil ikke tale om, hvad onde og sladderagtige Mennesker kunde hitte paa at sige derom, saasom at de, som kom i Forsamlingen, gik nøgne eller sade med et hvidt Lagen over sig og gjorde usømmelige Ting etc.; thi saadant holder jeg ikkun for Løgn og Sladder; men ellers, naar Folk kom til Hobe enten i Huse eller paa Gader og Stræder, havde de nok at tale om; ja, jeg véd adskillige Exempler paa, at der var dem, som fik Ord for at gaa i Forsamlinger, som aldrig havde tænkt derpaa; men naar kun nogen saa, at den eller den gik enten der eller der, saa hedte det strax, at han gik i Forsamlinger. Ja denne Galskab gik saa vidt, at det ene Menneske snart ikke kunde se det andet uden Mistanke for sligt. Da havde Folk nok at snakke om de hellige, og da fik ofte de det Navn, som mindst fortjente det Hr. Hornemann blev ved sine Forsamlinger navnkundig ikke blot i Viborg, men langt udenfor og fast over hele Landet, ja endog i Kjøbenhavn

. Hr. Hornemann var meget fortrydelig over, at Folk sagde om ham, at han holdt „Forsamlinger“; thi man skal lægge Mærke til, at det Navn Forsamling, naar det tages i en ond Mening, betegner en Sammenrottelse, som naar en Røverbande eller onde Mennesker slaar sig sammen for at gjøre noget ondt eller stifte Oprør. Jeg kan endnu huske, hvor ivrig og heftig han protesterede imod den Beskyldning i en Prædiken i Domkirken paa 4de Mandag i Fasten 1746 over de Ord i Lidelsens Historie: „Men de holdt ved og sagde: Han har oprørt Folket (osv)“; saa gik det endnu, naar et eller andet for sin Salighed bekymret Menneske gik til sin Sjælesørger for at lade sig undervise om Vejen til Guds Rige, saa skulde det hedde Forsamling, ligesom der var noget ondt paa Færde, etc. Imidlertid var dog baade han og hans paaafundne Nyhed kommen i

ondt Udraab, og det vistnok ikke uden al Aarsag. Apostlen Paulus formaner de Kristne til at sky alt ondt Skin. Men dette tog den gode Hr. Hornemann og hans Tilhængere ikke i Agt.

Dette giver Anledning til at spørge: Hvad godt kom der ud af disse Forsamlinger? Ganske vist meget mindre, end man skulde forestille sig; thi en og anden løb kun nogle Gange derhen for deres Morskab, men blev siden borte, andre lærte perfekt at hykle og forstille sig, at sætte et alvorligt Ansigt og nogle fordægtige Miner op, og disse vare de rette for Hr. Hornemanns Øjne; thi jeg véd, at han kunde lade sig meget indtage af et forstilt Væsen, naar han vilde undersøge deres aandelige Tilstand og efter Sædvane spurgte: „Hvordan er det med jer Hjerter?“ Eller: „Hvad Vej gaar I paa?“ saa turde de ikke andet, om de vilde have hans Yndest, end sige, at alting var vel. — Man kunde fornemme hos dem en besynderlig Hellighed, som bestod i at skule og se ned i Jorden, at lukke Øjnene, naar de taledede med nogen, at forandre deres Røst og at tale lavt og sagtmodig, at bruge en og anden ny Talemaade, som de havde hørt af deres Læremester, at sukke og sygne og gjøre sig elendig og sligt andet mere affekteret Væsen; det var det meste, man fornemte hos dem, der gik i Forsamlinger; men for Resten mærkede man hos dem en Slags aandelig Hovmod og høje Tanker og Indbildninger om dem selv, samt dermed følgende Næstens Bagtalelse og Foragt, Lasten og Dadlen, vrang og ukjærlige Domme, ikke alene over de levende, men undertiden og over de døde Jeg véd ikke, at jeg kjendte uden to eller tre af Hr. Hornemanns Tilhængere, som der var noget sandt godt ved. Resten vare nogle elendige Kreaturer og ret store Erkehyklere, ja somme af dem forfaldt til aabenbar Ugudelighed og ret skammelige Gjeringer, som den bekjendte *Jakob Vestrups* og fleres Exempel har vist.

. . . . Men det mærkeligste var, at disse Forsamlinger bleve saa snart ophævede; dette kom dels deraf, at Hr. Hornemann mærkede, at han derved ikke alene havde paadraget sig Folks onde Paatale, men endog Had og Forfølgelse, hvorpaa jeg vil anføre et Exempel: Der var paa den Tid en Mand i Viborg ved Navn *Søren Glarmester*, som var Rytter, en slem liderlig og ugudelig Krabat. Denne fandt en

Gang sin Kone inde hos Hr. Hornemann, hvorover han blev, som man let kan tænke, over Maade forbitret, og ikke alene bad de Tilstedeværende at drages til Minde, at han fandt sin Kone hos Præsten, men endog skjældte og bandte Præsten i grueligste Maader. Dette blev ikke derved; men da han en Dag blev ham var paa Gaden, løb han efter ham med dragen Pallask og truede ham med en Ulykke, hvorover Hr. Hornemann maatte tage Flugten. Til al Lykke stod en af Domkirkens Døre aaben, hvorind han retirerede sig og skød Laasen op og saaledes kom i Sikkerhed. Men Søren Glarmester hævnede sig ved at løbe om i Byen og blamere Hr. Hornemann paa skammeligste Maade, hvorfor han og maatte sidde aabenbar Skrifte i Søndre Sogns Kirke og strax derefter blev forvist af Byen. — Men paa det nu, at Hr. Hornemann ikke skulde paadrage sig videre Ulejlighed med sine Forsamlinger, hørte de rent op om Sommeren næst efter at de vare begyndte, hvilket tildels ogsaa kom af den megen Stiklen, som Provst *Bytzow* i Domkirken og Mag. *Jørgen Harbo* i Nørre Sogns Kirke lod høre i deres Prædikener; men den fornemste Aarsag dertil var uden Tvivl høj-salig Kong Kristian 6tes Død den 6te August 1746; thi da gik der Ord af, at Tronfølgeren, Kong Frederik 5te. ikke vilde fordrage Pietister eller noget affekteret og sekterisk Væsen, hvorover Hr. Hornemann ikke mere lod nogen komme til sig i Flokketal i den Henseende, saa at der fra den Tid ikkun kom en eller anden enkelt Person til ham af egen Drift om Søndag Eftermiddag for at tale med ham om aandelige Ting, og dette gik af i Stilhed uden nogen Opsigt.

Hr. Hornemann var en meget fin og smuk Præstemand efter udvortes Anseelse. Han var af en middelmaadig Statur, havde en yndig Fysiognomi og saa godt ud. havde og en spæd og lav Røst og Udmæle, saa at gamle Folk, medmindre de sad ham des nærmere, ikkun vanskelig kunde høre ham, naar han prædikede. Han havde ellers gode Sindsgaver: en vid Hukommelse, en skarp Skjønsomhed, et stort Ingenium, desforuden gode Studeringer og Indsigt i hvad som dertil hørte. Men hvad som er det fornemmeste, han var i al hans Væsen og Omgængelse særdeles stille, ydmyg, sagtmødig og ingetogen, og førte et gudfrygtigt og kristeligt Liv og Levned, saa vidt nogen kunde skjønne. Men da ingen, end ikke det helligste Menneske paa Jorden,

er uden Fejl, saa kan den gode Hr. Hornemann heller ikke fritages derfor; thi han kunde blive saa meget forivret og forbitret, naar noget pirrede ham. Han var særdeles forelsket i sig selv og det gode, der fandtes hos ham. Han kunde i Grunden ikke lide eller fordrage uden hans Gemytsvenner og dem, som vare af lige Sind og Mening med ham. Han var selv meget for at udmærke sig med noget nyt og usædvanligt fremfor hans Ligemænd, da det almindelige var ham ikke godt nok, hvorpaa ikke alene hans Forsamlinger ere et Bevis, men jeg vil endog anføre et andet, som jeg har hørt fortælle, endskjønt jeg ikke kan garantere for Historiens Sandhed: Der skulde en Gang jordes et Barn af *Johannes Bysvends* paa Søndre Sogns Kirkegaard. Dette Lig skulde Hr. Hornemann kaste Jord paa; men til denne Forretning skal han ikke alene være gaaet med Bladkrave paa — nu, det var ingen Sag; thi jeg har set andre Præster i Viborg gjøre det samme — men ved Jordspaaastelsen skal han have taget Spaden i den venstre Haand og brugt disse besynderlige Ord, ved første Kast: „Af en syndig Sæd est du kommen.“ 2det Kast: „Til en jordisk Sæd skal du blive.“ 3die Kast: „Og som en himmelsk Plante skal du igjen opstaa.“ — Somme mente, at han gjorde dette af Foragt, fordi det var Bysvendens Barn, men det er ikke troligt. Om det ellers alt er Sandhed eller noget, som blev ham paadigtet af hans Fjender, det skal jeg ikke sige; men der maa dog have været noget om det; thi Bysvenden talede ham siden slemt til derfor, da han en Gang gik hans Dør forbi¹⁾.

Han holdt meget af, at Folk skulde komme til ham, at han kunde omvende dem efter hans Sind. . . . Han plejede da sædvanlig at spørge dem, der kom til ham og som han turde indlade sig med: „Hvordan er det med jer Hjerte? Hvordan staar det med jer Saligheds Sag?“ Eller: „Hvad Vej gaar I paa?“ — Forstod nu den, som fik Svaret, brav at hykle, saa var det godt; men undertiden gik det ham efter Ordsproget: Som man raaber i Skoven, faar man Svar. Derpaa vil jeg fortælle følgende Exempel: I min Skoletid var der en Discipel i Skolen ved Navn *Povl Henckel*.

¹⁾ Havde der været noget derom, maatte dog vistnok Stiftsarkivet have indeholdt Oplysninger derom.

Denne var en Gang hjemme hos sine Forældre i *Nøvling Præstegaard*, men fik paa Tilbagerejsen Bud med fra *Mads Lillelund* paa *Sindinggaard* til hans Svoger Hr. Hornemann i Viborg. Da han nu havde forrettet Buddet, spurgte Hr. Hornemann ham ad: „Hvad Vej gaar I paa, min Søn?“ hvortil Povl svarede: „Jeg gaar Gadelangs“. Hr. Hornemann sagde atter: „Nej, Nej, min Søn! Jeg mener ikke saa, men jeg mener: Hvad Vej gaar I paa aandelig Vis?“ P. Henckel, som ikke forstod dette Sprog, tav da stille, tog til Døren og løb sin Vej, men forglemte dog ikke at fortælle sine Kammerater, hvilken en Klemme han havde været udi hos Hr. Hornemann¹⁾. . . . (En Del Betragtninger om „utidig Bekehrsucht“ og om det formastelige i at være „Hjertekjender“, forbigaas her). Hr. Hornemann bildte sig ind at være Hjertekjender; derfor hørte jeg en Gang, at han sagde til en Person: „Jeg kjender jer Hjerte“. Men hvor meget han tog fejl i denne sin Indbildning, viste de store Hyklere, som kunde sidde hele Timer inde hos ham og bilde ham ind, at deres Hjerter vare saa varme af Frelserens Blod, og han troede dem rigtig og holdt dem for gode Guds Børn; men naar de saa vare komne fra ham, kunde de sværge og bande forskrækkelig, lyve og stjæle og gjøre andre usømmelige Ting.

I de sidste Aaringer, Hr. Hornemann var i Viborg, ytrede han sig med hernhuttiske Principiis ligesom hans gode Kammerat Hr. *Gjelstrup*, som ovenfor er omtalt, saa at alle hans Prædikener smagte af deres Lærdom og Læremaade om Frelseren, om Lammet, om Blod og Vunder osv. . . . Men fra den Tid af vare hans Prædikener i Almindelighed meget magre og tørre og desaarsag for skjønsumme

¹⁾ Povl Henckel var Søn af Hr. Anders Henckel i Nøvling i Ribe Stift, og Klassekammerat med Thjørring. — 1.5te Lektie kaldes han „begavet med godt Nemme, som han og har brugt med en mestendels upaaklagelig Flid.“ Men i Mesterlektionen giver Konrektor Jessen ham følgende Paategning i Aaret 1751: „Han har et godt Nemme, men meget magelig og ej griber sine studia an, som han burde og af Naturen har Kræfter til; ofte er han savnet af Kirken og Skolen, hvortil dels har været Aarsag de adskillige Rejser, han haver i afvigte Sommer gjort paa Landet og til hans Hjem; dog har han turdet uden Forlov absentere sig; forøvrigt opfører han sig skikkelig.“

og forstandige Folk ret kjedsommelige at høre; thi de gik mestendels ikkun ud paa, at man skulde komme til Jesum som arme Syndere og tage Naade og Forladelse for Synden i hans blodige Forsoning, se til ham, skjule sig i ham og hans Vunder, hvilket altsammen er ret nok, naar det ikkun bliver ret forklaret; men det gjorde Hr. Hornemann ikke Biskop *Wøldike*, som ved saa mange Lejligheder hørte ham, beskyldte ham for at være en Fjende af Studeringer, og sandt at sige tror jeg ikke, at han havde saa megen Uret deri Han agtede det ikke Umagen værd at sidde et Par Dage eller længere, som andre gjør, for at studere og skrive paa en Prædiken; det var efter hans Tanker noget, som tilkom naturlige og kjødelige Lærere at gjøre. Hans Kone sagde en Gang, at det var saa drengagtigt at studere til en Prædiken. Han kunde heller ikke lide, at andre gjorde sig Flid med deres Prædikener; derfor maatte især en af hans Embedsbrødre høre hans Korrexer, fordi han studerede og skrev saa meget; thi det var efter hans Tanker uforment, man skulde ikkun prædike af sit Hjerte, det var nok. Ligeledes kunde han heller ikke fordrage, at de andre Præster saa tit besøgte Skolerne for at undersøge Ungdommens Undervisning; det mente han vel og at være uforment, eller og maaske han bildte sig ind, at Aanden skulde komme og blæse Folk umiddelbar Oplysning ind uden deres egen Umage; thi han havde altid Lyst til det, som var sælsomt og overordentligt. Hernhutternes Talemaader, Prædikener og Skrifter gjaldt i visse Maader mere for ham end Guds Ord. Derfor kunde han støde sig over, naar nogen taledede bibelmæssig; men hvad der var hernhutmæssig, det smagte han ret. Naar der kom nogle af dette Broderskab til Viborg for at give ham og hans Medbrødre en Velsignelse, som de kaldte det, og tillige medbragte nogle af de offentlige Taler, som vare holdt iblandt dem, satte han største Pris paa dem og ansaa dem for himmelske Orakler.

Han var og i de sidste Aaringer noget doven og mæglig til at prædike, saa at han ofte, dog uden Nød, betjente sig af andre i den Henseende. Undertiden forskrev han endog Studenter langvejs fra for at prædike for sig. Derudi kunde han paa en Maade undskyldes i Betragtning af, at han som en Mand, der lakkede til Aarene, kunde trættes

ved at tjene i saa mange Aar som Kapellan for en ringe Løn og gjøre saa mange Ansøgninger om et andet Kald for-gjæves. — Endelig dagedes det op for ham, saa at han i Aaret 1761 blev forflyttet til Ærø som residerende Kapel-lan ved Rise og Marstal. Om han lever der endnu, er mig ubekjendt¹⁾.

I Aaret 1757 blev han gift med hans Sognepræstes, Hr. *Kristian Sadolins* ældste Datter, *Margrete Sadolin*. Af de-res Sønnen have tvende, nemlig *Kristian* og *Klavs Horne-mann*, for nogle faa Aar siden frekventeret Viborg latinske Skole i den Hensigt at blive beneficerede med de Julers Stipendio. Men da de vare komne fra Skolen til Akademiet, skal de, som jeg har hørt, have changeret deres Studia²⁾.

Hr. Ivar Dam Just (1761-71), derpaa Præst for Vam-men, Lindum og Bigum³⁾.

Hr. Hans Kristian From, døde 1773⁴⁾.

Hr. Mogens Halkjær, en Søn af sal. *Jens Halkjær*, Bogbinder i Viborg; blev i sin Barndom privat in-formeret, indtil han 1756 blev sat i Viborg Skole; Student 1759; var 1773—76 Kapellan ved Søndre Sogn og altsaa Hr. *Kristian Sadolins* sidste Medbroder i Embedet. 1776 Sog-nepræst for Ørslev Klosters Menighed i Fjends Herred. — Han er efter Davids Ord en af de stille i Landet og en brav og retsindig Guds Tjener⁵⁾.

¹⁾ Han døde der i Aaret 1787.

²⁾ Kristian Hornemann, født 1759 i Viborg, Student fra Viborg 1778; † 1798, „en ung elskværdig Mand og grundig Tænkere“, den første, der holdt offentlige Forelæsninger over Kants Filosofi (N. M. Petersen, 5 a, 185). — En tredie af Jakob Klavsens Horne-manns Sønnen var den bekjendte Botaniker, Prof. Jens Wilken Hornemann, født i Marstal 6te Marts 1770, † 7de Juli 1841, Fader til den nulevende bekjendte Læge, Prof. Dr. med. Klavs Jakob Emil Hornemann.

³⁾ J. D. Just blev Kand. 26de Juni 1751 med Non contemn, tog ho-miletisk Prøve 4de Aug. s. A.; var i nogle Aar Kæteket ved Møens Tugthus.

⁴⁾ Hans Kristian From blev Student fra Nykjøbing Skole 1758; Kand. 25de Septbr. 1760 med Non contemnendus, homiletisk Prøve 24de Oktbr. 1766 med Laud.

⁵⁾ Mogens Halkjær søgte 1775 det ledige Vorde og Fiskebæk

Hr. **Gundermann Sabro** 1776—77, se ovenfor ved Domkirkens Kapellaner.

Hr. **Peder Bladt** 1777—79, siden [16de April 1785] Præst for Øls med Annexer, i Hindsted Herred¹⁾.

VIII. Viborg Domskoles Rektorer.

Mag. **Jens Renberg** [Rektor 1687—1705; † 1732, 80 Aar gl. paa sin Herregaard Lynderupgaard].

„Ovenmeldte Mag. *Jens Renbergs* Farfader var Herredsfoged i Hammerum Herred, hvor han boede i Gjellerup By. Han blev ihjelstukken af en Bisværm 1616. Hans Søn *Klavs Kristensen* blev i sin Ungdomstid bortsnappet af de kejserslige og bragt til Tyskland, hvor han omsider kom til at tjene et adeligt Herskab, efter hvem han tiltog sig det Tilnavn Renberg. Efter mange Aars Forløb kom han her hjem til Landet igjen og blev bosat i Viborg, hvor han blev Borgemester og med sin Hustru *Mette Pedersdatter*, Datter

Kald. I den Anledning kalder Biskop Rottbøll ham „en ung Mand, som uden hans Vidende for 2 Aar siden af mig blev bragt i Forslag og som langt har overgaaet min Forventning og fattede gode Tanker siden den Tid, saa jeg turde vove ham i Hovedstaden selv, naar hans Bryst kun var stærkt nok, og derfor ønskede jeg helst at faa ham til et af Sognekaldene her i Byen med Tiden.“ Han beder derfor, at han maatte forskaanes for „dette maadelige Stykke Brød (Vorde Kald, naar han ved Lejlighed maatte ihukommes“. Efter Rottbølls Forslag fik han derfor senere Ørslev Kloster, hvortil Kongen ved den daværende Vakance havde Kaldsret, da Ejeren af Ørslev Kloster, Hans Henrik Jørgensen, var uprivilligeret. Hvorpaa Rottbølls stærke Ros over Halkjær grunder sig, fremgaar endnu mere af følgende Ytring i den af ham indsendte Konduiteliste i Januar 1776: „Af alle de Herrer Brødre, jeg hørte paa den ganske Visitatsrejse, forbandt ingen et saa veldyrket Sprog og yndigt Foredrag saa net og nøje med Grundighed og Opbyggelighed som den unge Hr. Peder Aabo til Ullitz og Fovlum, saa jeg vil vente i ham en anden Mogens Halkjær, dog med stærkere Bryst og Helbred.“ —

¹⁾ Bladt blev Student fra Roskilde 1761, Kand. 30te Novbr, 1763 med Haud, illaud.; død som Præst i Øls 1786.

af Mag. *Peder Pedersen*, Sognepræst til Sortebrødre Kirke i Viborg, avlede mange Sønner, af hvilke ovenmeldte Mag. Jens Renberg formedelst sin store Lærdom var den bekjendteste og berømmeligste¹). Han forestod Rektoratet ved Viborg Skole med stor Berømmelse i 18 Aar; men at han resignerede samme, foraarsagedes ved en Tvist, som opkom mellem ham og Biskop *Deichmann*. Aarsagen dertil véd jeg ikke, men dette véd jeg, at Mag. Jens Renberg havde som Konrektor ved Viborg Skole læst for Mag. *Niels Schive*, som siden blev hans Eftermand, og N. Schive havde siden været Deichmanns Informator i hans Forældres Hus i Kjøbenhavn. Nu var B. Deichmann faa Aar forhen, navnlig i Aaret 1700, bleven Biskop i Viborg, da han endnu ikke var 30 Aar gammel, hvilket var nogle anstødeligt, at han saa ung opnaaede denne store Værdighed. Men desforuden har han og ventelig efter hans Sinds og Gemyts Beskaffenhed vist hans biskoppelige Myndighed saa vel i Henseende til det, der var Uret, som til det, der var Ret. Dette kunde den gamle Rektor Jens Renberg ikke faa i Hovedet. Derfor sagdes der om ham, at han ikke vilde staa under eller være kommanderet af sin Discipels Discipel; det lod han haant om, hvorover han tog Afsked fra Skolen og flyttede til Lynderupgaard, hvor han informerede mange fornemme Folks Børn og døde i en høj Alderdom²).

1) Borgemester Klavs Kristensen havde 7 Sønner og 9 Døtre. Af Sønnerne ere de bekjendteste 1) Mag. Peder Klavsen Renberg, Konrektor ved Viborg Skole fra 1672—75 (en Tale, som Biskop Peder Villadsen holdt ved hans Indsættelse til Konrektor, og hvori han giver en interessant Udsigt over Viborg Skoles Historie fra Reformationen af, findes nu paa Kongens Bibliothek, Gl. kongl. Saml. 3006, 4); derpaa Stiftsprovst i Viborg indtil 1680, da han forflyttedes til Stiftsprovst i Aalborg, død 1705. 2) Den ovenmeldte Mag. Jens Renberg, født 1652, fulgte efter sin Broder som Konrektor; han var gift med Biskop Peder Villadsen (Slanges) Datter Anna Marie Slange; 3) Frans Renberg, født 1653, 24 Decbr., Student 1671, studerede Medicin, rejste i flere Aar udenlands, 1682 Dr. Medicinæ, senere Stiftsfysikus i Aalborg. 4) Tøger Renberg, født 1656, 10de Oktober; efter fuldendte Studeringer rejste han udenlands, Ejer af Ristrup ved Aarhus, 1703—42 Landsdommer i Jylland. „Var af en munter Gejst og en af sin Tids bedste danske Poeter“, smlgn. ovenfor ved Biskop Deichmann.

2) Smlgn. N. M. Petersen, Bidrag til d. dnsk. Litt. Hist. 4, 268 (1ste Udg.). — Til nærmere Oplysning om Sagen med Niels Schives Ud-

Mag. Niels Schive [født i Skive, deponerede fra Viborg Skole 1681; Konrektor 1687; Rektor 1705—1733]. „Han var i sin Tid en meget berømt og lærd Mand og havde ugemene Indsigter i alle Videnskaber, men især i den mathematiske.“ (Krog).

„Jeg har hørt fortælle om ovennævnte Mag. *Niels Schive*, at saa berømmelig og lærd Mand som han var, skal han dog en Gang have haft det Uheld, at hans Disciple, som han dimitterede til Akademiet, bleve alle rejcerede og ikke antagne iblandt Studenternes Tal, ventelig formedelst en Uvillie, som Professorerne, om ikke alle, saa dog nogle af dem, havde fattet til deres forrige Rektor. De stakkels unge Mennesker skreve derfor samtlig deres forrige Læremester til og bade ham, at han endelig for Guds Skyld vilde se til at redde dem ud af denne Betryk. Mag. Niels Schive, som vidste med sig selv, at han efter Sædvane havde sendt brave og dygtige Karle til Akademiet, og hvis gode Lejlighed det ikke var, efter de akademiske Love at betale 10 Rdlr. for hver Person, som blev rejceret, han rejste da strax over til Kjøbenhavn, hvor han adresserede sig til højlovlig Kong Frederik 4. og forestilte ham, hvorledes det var tilgaaet, allerunderdanigst bedende, at hans kgl. Majestæt allernaadigst vilde tillade ham udi hans Majestæts egen høje Nærværelse og Paahør at examinere sine Disciple. — Udi Kongens, ventelig og i nogle af hans Ministres høje Overværelse paa Akademiet examinerede han da sine Disciple, som overstod deres Examen med stor Berøimelse og bleve allesammen Studenter. Men de gode Professorer har ufejlbarligen nok maattet ikke alene betale ham hans Rejse, men endog desforuden gjøre ham fuldkommen og tilstrækkelig Restitution og Erstatning for den Tort og Skam, de havde gjort ham.

Han var ellers en stille og sagtmodig Mand i al hans Omgængelse, var lavmælende og taledede lidet, men hvad han taledede, havde stor Fynd og Eftertryk. Han var vidt og bredt bekjendt af hans store Lærdom og ypperlige Gaver til at

nævnelser til Rektor henvises til Tillæg 2, hvoraf fremgaar, at Deichman — og det med god Grund — satte stor Pris paa Niels Schive og allerede kort efter sin Ankomst til Viborg havde sikret ham Rektoratet, idet han ansaa den Blomstringstilstand, hvori Skolen stod, for hans og ikke for Jens Renbergs Fortjeneste.

lære fra sig, saa og af hans lemfældige Omgang med hans underhavende Disciple, hvilke han altid gav kjærlige Paa-mindelser og Advarsler, og var langsom til at straffe, men naar han endelig skulde dertil, straffede han exemplarisk. Han havde for Skik om Vinteraftener at gaa forklædt omkring paa Gaderne for hemmelig at efterforske Disciplenes Forhold, og hvis han da kom efter, at nogen enten spillede Kort eller gjorde anden Uskikkelighed, glemte han ikke om anden Dagen at erindre det til vedkommendes vedbørlige Afstraffelse.

Med faa Ord at sige: *Mag. Niels Schive* var en af de fortræffeligste og retsindigste Lærere, som Viborg Skole nogensinde har haft, hvilket man og især kan se af den rare og uforlignelige Gravskrift, som *Mag. Kristen Lassen Ty-chonius* har gjort over ham, og som findes i den trykte Samling af hans Vers og Indfald Pag. 178—181. Men at prædike duede *Mag. Niels Schive* intet til. — Da Biskop *Lintrup* en Gang fik det Indfald, at han vilde høre alle Skolens Lærere, hvorledes de kunde prædike, gik Turen først til *Mag. Niels Schive* som den fornemmeste, men han undslog sig derfor i kraftigste Maade og undskyldte sig med, at han havde aldrig prædiket og kunde ikke heller; thi han havde ingen Gave dertil, hvorfor han ydmygst bad sig forskaanet derfor, hvilket ham og blev bevilget . . .¹⁾

Mag. Jens Ostenfeld (født 1671, Søn af Viborg Beskriver *Mag. Kristen Eriksen*, Sognepræst ved Sortebrødrekirke, og *Anna Ostenfeld*, Datter af *Jens Ostenfeld*, Sognepræst samme Sted, var først 5te Lekties Hører i nogle Aar; 1705 Konrektor; Rektor 1733—44).

„Ovenmeldte *Mag. Jens Ostenfeld* antog mig i Viborg Skole 1743, som var det sidste Aar, han levede, saa at jeg har kjendt ham personlig; men da det nu alt er 40 Aar, siden han døde, kan jeg ikke anmærke noget synderligt om ham, uden hvad jeg kan huske at have hørt af andres Sigende. Han skal ikke have været meget kyndig i det græske og hebraiske Sprog, især i det sidste, thi dette Sprog

¹⁾ En lang Anekdote om, hvorledes nogle Skarns Disciple narrede en enfoldig Bondemand, der spurgte om „Mester Niels“ i Stedet for efter „Niels Mester“ (Mestermannen, Rakkeren) og fik Bonden til at bringe sit Øg, der skulde faaas, til Rektoren, forbigaaas her.

bløv kun saare lidet eller fast intet dyrket i Skolerne i forrige Tider Men i det latinske Sprog var Mag. Jens Ostenfeld saadan en Mester, at han kunde snart sættes i Ligning med de gamle Poéter af den gyldne Alder. Derfor sagde og Disciplene af Mesterlektien om ham, at naar han gik imellem dem i Skolen eller hjemme paa hans Kammer, saa kunde han spytte latinske Vers, fordi han ex tempore og uden Betænkning kunde producere et latinsk Poema rarere end et andet, til deres store Forundring Ellers havde han kun maadelig Indsigt i de andre Videnskaber. Han var af en enfoldig og nedrig Tænkemaade, og lige saadan var han og i al hans udvortes Væsen og Omgængelse, hvorfor han og mestendels var saa godt som til Nar baade for Folk i Byen og for Skolens Disciple, som af Spot kaldte ham en Tare, ☉: et halvtabeligt Menneske. Da Biskop Lintrup havde befalet, at Skolens Lærere skulde prædike for ham, og Rektor Niels Schive undskyldte sig derfor, kom Raden dernæst til Konrektoren, Mester Jens; han tog sig det endelig paa med den Betingning forud, at han maatte prædike i den samme Kirke, som hans salig Fader havde fordum prædiket udi, nemlig Søndre Sogns Kirke. Det gjorde Folk i Byen en stor Spot og Vidunder af og spurgte hinanden, om den Tare ogsaa kunde prædike noget. Men han prædikede i Søndre Sogns Kirke med saadan Berømmelse, at ingen af alle Byens Prædikanter kunde sættes i Ligning med ham; thi han var en stor Orator og havde en excellent Talegave, brugte Ord og Talemaader af det udsøgte og udvalgte Slags og havde en ugemen klar, stærk og høj Røst til at føre dem frem med, saa at, naar han holdte Oration paa Kathedra, kunde man høre langt uden for hvert Ord, han taledede¹⁾. — Han havde i sin Ungdoms Tid maaske bleven Kapellan i Skive, dersom ikke Mag. *Kr. Iychonius* havde spillet ham det hæslige Puds, som jeg har fortalt om i samme

1) Allerede fra Universitetet (navnlig fra hans Præceptor Ole Rømer) medbragte Jens Ostenfeld glimrende Vidnesbyrd, saa vel for sin naturlige Begavelse som for sine Studier og Flid. Især fremhævedes hans Dimisprædiken: „Præstantissimus et doctissimus juvenis insignem doctrinam et dicendi facultatem ad suggestum attulit; apparuit in pio ac modesto juvene oris facundia, eloqvii gratia decensque gestuum compositio, (osv.), hvorfor Censorerne (Vandal, Masius) ventede sig noget overordentlig af ham i Kirkens Tjeneste.

Mands Levned¹⁾. Siden den Tid forblev Mag. Jens Ostenfeld ved Skolevæsenet lige til sin Død.“

Mag. Peder Arff (født i Roskilde, 1744—64 Rektor efter sin Svigerfader Jens Ostenfeld).

„Mag. *Peder Arff* var 6te Lekties Hører, indtil han 1744 blev Rektor. Han havde gode Studeringer og var en ypperlig Mand til at lære fra sig. Han var i de første Aar noget barsk og stræng, men siden tabte han noget af sin Strængthed, og da var han hel fornøjelig at gaa i Skole hos. — Han fik sin Helsot af stor Hjertesorg over sin Søn Jens Arff, som var vild og uregjerlig, og efter Faderens Død, da han var kommen til Kjøbenhavn, tog den røde Kjole paa og blev Soldat, hvilket han var i mange Aar, indtil han endelig er bleven Løjtnant.“

Mag. Peter Jessen (1739 fjerde Lekties Hører; 1744 femte Lekties Hører; 1747 Konrektor i Dr. Rosenstands Sted; 1764—76 fungerende Rektor, da han fik Konrektoren Mag. *Jens Hjersing* til Medhjælper og Successor; han var gift med en Datter af Rektor Ostenfeld og Svoger til sin Formand Arff).

„Mag. *Peder Jessen* var først Skriverkarl, men gav sig siden til at studere under den berømmelige Mag. Peder Rosenstand Goiske, fra hvem han efter 3 Aars Information blev dimitteret til Akademiet og siden anbefalet til at være Hører ved Viborg Skole; men han var kun en maadelig Skolelærer, og desaarsag var han saa godt som til Nar for Disciplene ligesom hans Svigerfader, den gamle Mester Jens Ostenfeld. Derimod havde Jessen været bedre skikket til Præsteembedet; thi han var en god Theologus og en ypperlig Prædikant, hvorpaa han aflagde mangfoldige Prøver i Viborg. Men han vilde ikke være Præst, uden han kunde have faaet et af de bedste og største Kjøbstadkald, og da det ikke kunde lykkes, forblev han ved Skoleembedet i 37 Aar. Han døde 1780.“

¹⁾ Smlgn. ovenfor S. 318. — Om den store Fattigdom, hvori den ellers ret formuende Mand blev styrtet ved Branden 1726, og om hvor vanskeligt det i hine Tider var at faa Konrektoratets Indtægter, der bestod i Bøndergods, henvises til Tillæg 3, e.

At den Dom, som Thjørring fælder over Mag. Jessen, ikke er for stræng, fremgaar af flere Omstændigheder; thi han synes at have været en overordentlig slet Rektor. Allerede 1747, da Konrektoratet blev ledigt, søgte Wøldike at drage den senere bekendte filosofiske Forfatter, Fred. Kristian Eilskov, til Skolen som Konrektor, fordi Jessen endnu ikke havde taget Magistergraden, og anbefalede ham allerede den Gang til Præstekald, men Jessen skyndte sig at faa Graden og blev saa Konrektor. Med sin dygtige Svoger, Rektor Arff, laa han i stadig Strid, som ses af det følgende, og da Arff i Aaret 1764 paa Grund af Svagelighed trængte til Medhjælp, søgte han selv at faa en af sine dygtigste tidligere Disciple, Jens Hjersing, til sin Vikar, hvilket dog den Gang ikke kom i Stand, da Arff døde, inden Sagen var bragt i Orden, hvorpaa Jessen steg til Rektor. Under Jessens svage Styrelse og Wøldikes Affældighed kom Skolen i den sletteste Tilstand. Allerede i Aaret 1772 klager Biskop Rottbøll over den Mangel paa Disciplin, der er i Skolen, især med Hensyn til Kirketjenesten, da Disciplene gjerne ville „absentere sig“, og forbyder derfor, at Kirkebetjenten under nogetsomhelst Paaskud maa lukke en Discipel ud under Tjenesten, og han byder Rektoren at befale Hørerne selv at møde efter Tur i Kirken for at passe paa Disciplene, at alting kan gaa ordentlig til, „da det endog nylig hændte sig, at der ingen Sang blev efter Prædiken, saasom alle Disciplene imidlertid havde absenteret sig“. Jævnlig klager han til Jessen over den slette Moralitet, som findes i Skolen, og indskærper meget alvorligt, at Kundskabernes Bibringelse ikke er det eneste, som er en Rektors og en Lærers Pligt. Tilsidst maatte man jage adskillige Disciple ud af Skolen, og hvor slemt det i det hele saa ud, vil fremgaa af følgende Brev fra Rottbøll til Jessen:

„I Dag var ingen af Mesterlektionen i Domkirken uden Sr. Hjersing¹⁾, som gjorde Opvarning for Sr. Bartling¹⁾, ingen af Skolens Lærere til Opsyn — Forleden Dag saa jeg nogle faa Disciple gaa fra Skolen til Kirken, ligeledes uden Tilsyn af Lærere. — Paa Skolen skal det og gaa helt uordentlig til, idet nogle Lærere læse der, andre paa Kammeret efter eget Godtbefindende; imidlertid rende Disciplene ud og ind til Forstyrrelse for Resten, naar de nederste Lærere ere komne, og førend de ere komne, øve Modvilligheder, endog til at føre Pibe ind med sig paa Skolen og ryge Tobak m. v. — Kan dette ske i en Stiftsskole, lige under Bispens Øjne, hvad maa da ikke ske andensteds? Og skulde man vel tro, at der var enten Rektor eller Tilsyn, Frygt eller Straf, hvor saadant gaar i Svang? Videre saa jeg i Dag Hørerens Sr. Munch¹⁾ gaa for sig selv til Alters, nogle faa Disciple ligeledes — for kort Tid hørte jeg, at Hr. Rektor ligeledes kommunikerede, tvertimod den nye Skoleforordnings Bydende. Skulde man nu tro, at nogen turde vove dette eller andre lignende Skridt i det første Aar, efter at Forordningen er kommen ud? Men Vane skal nok her være Lov; i det mindste synes det saa af Regnskaberne, som efter 4 Aars Erindringer endnu ere stobte i den gamle forkerte Form. — Hvad hjælper

¹⁾ Om disse Mænd findes nærmere Oplysninger i det følgende.

min Nidkjærhed for Skolens Opkomst? min Velvillighed i at understøtte Deres egen Begjæring med at sætte Mulkt for Forsømmelse i Kirken eller Skolen, naar der er ingen Justits eller Orden, ingen rigtig Optegnelse af de forsømmelige?

Saa vidt Tilsidesættelsen af disse eller andre forhen givne, mundtlige eller skriftlige Erindringer er en aabenbar Overhørighed, kunde jeg være velbeføjet at mulkttere derfor; saa vidt Ordens og Disciplins Forfald er en Overtrædelse af Embeds Pligt, dobbelt lastværdig og skadelig hos den, som Bestyrelsen er betroet og som burde holde Maskinen i ordentlig Gang, var jeg det end mere; — men jeg krymper mig derved, da De efterhaanden bliver gammel, og Deres Anseelse, som De selv saaledes daglig svækker, ikke kan taale deslige Stød. Imidlertid vil jeg ikke meget længere være en ørkesløs Tilskuer af saadan Uorden, men for at tilfredsstille min Samvittighed andrage Sagen paa højere Steder, dersom dette sidste Forsøg med det gode ogsaa bliver frugtesløst. Gid jeg maatte forskaanes at gjøre dette Skridt, og dette vil ske, naar Hr. Rektor bedre end hidtil efterkommer, hvad Forordningen tilsiger, Embedsmyndighed medfører, og giver sine Befalinger den Eftertryk, at baade Underlærerne og Disciple kan have den tilbørlige Ærefrygt.

Viborg Bispegaard d. 17de Novbr. 1775.

Rottbøll.

P. S. Iblandt de Ting, som fornemlig maa rettes, er den Overhaand tagende Forsømmelse af Katekisation, som maa straffes baade med Hug og med Mulkt, siden denne Græn af Undervisning baade er vigtig og kunde lettes Skolens Lærere, som desuden har nok, naar Kirken flittig blev besøgt. — At Hørerne tør give Lov eller blive borte, naar Overlærerne, Rektor eller Konrektor, ere tilstede paa Skolen, og uden dertil at udbede Tilladelse, har jeg aldrig hørt førend i Viborg. — Tænk dog, hvor vidt det med Tiden kunde gaa — I Roskilde mødte alle Hørere Rektor eller Konrektor ved Indgangen til Skolen, gik ind efter dem i deres Orden, forblev til Skoletiden var ude og fulgte dem saa ud i samme Orden. — Naar en Hører var syg, gik hans Lektie, som maatte være ligefuldt tilstede ved preces, aldrig paa Kammeret, førend Dux først havde meldt det og udbedt Tilladelse af den, der læste i Mesterlektionen, Rektor eller Konrektor. —“

Under disse Forhold var den eneste, der kunde holde lidt sammen paa det hele, Konrektoren Mag. **Jens Hjersing**, om hvem Thjørring ikke har videre, end hvad der findes hos Krog, dog med Tilføjelse af hans Dødsdag. Der hidsættes derfor her et Par Smaatræk til en Skildring af hans Virken. Jens Hjersing var født i Sunds Præstegaard i Hammerum Herred 3 Juli 1738; senere forflyttedes Faderen Dines Hjersing til Ørslev Kloster (Hejlskov); Sønnen kom i Viborg Skole 1754, dimitteredes af Arff 1756 og blev derpaa 1762 af Peder Lassen til Bjørnsholm kaldet til Degn for Bjørnsholm med Annexer, men lod en anden „bekvem“ Student besørge Embedet, medens han selv studerede videre i Kjøbenhavn, hvor han tog theol. Examen 1763 og Magistergraden 1765, hvorpaa han blev Konrektor i Viborg, idet han allerede i Aaret 1764 var udset dertil efter Arffs Død og Jessens Forfremmelse til Rektor.

I de Konduitelister, som Rottbøll hvert Aar maatte indgive til Kanceliet, fremhævede han stadig Hjersing som den eneste, der fortjente Paa-skjønnelse. I Januar 1776 hedder det saaledes: „Hans Indsigter ville saa meget mere behøves nu, da den nye Skoleanordnings Methode skal følges, som han er den eneste, der forstaaer Indholdet af dens Bydende og har de fornødne Egenskaber til at sætte den med Nytte i Værk“; Rektor derimod var gammel og svagelig. Med stor Glæde modtog Rottbøll samme Aar den Meddelelse, at Jessen endelig frivillig havde besluttet at trække sig tilbage mod at faa Hjersing til Medhjælper og Successor, „da han finder sig saa svækket, at han ej uden Hjælp kan bestride Embedet, men dettes Indkomster ere saa maadelige, at de ej taale at lønne en Sekretær“. Rottbøll understøttede selvfølgelig stærkt Jessens Ansøgning, idet han lod forstaa, at han ellers havde set sig nødt til med det første at indstille ham til Afsked. Hjersing blev nu den styrende Rektor, men fik ført ved Jessens Død 1780 Rektoratets Indtægter. Mere bekjendt end ved sin Skolevirksomhed er Jessen bleven ved de jessenske Legater, som hans i Aaret 1798 afdøde Enke skjænkede til forskellige Øjemed. Hjersing døde allerede 1783, 7de Juni; hans anstrængende Gjerning havde tidlig nedbrudt hans Helbred, og han led i sine sidste Aar af en stærk Nervesvækkelse. Hans litterære Virksomhed og Forhold til Thjørring er tidligere omtalt i Indledningen.

IX. Hørere ved Viborg Skole.

„Mag. Kristen Eriksen her i sit store Udtog anført en Fortegnelse over Hørerne ved Viborg Skole fra forrige Aarhundredes Begyndelse og saa længe han levede, hvilken Fortegnelse Hr. Krog i sine „Samlede Efterretninger,“ har gaaet rent forbi. Derfor vil jeg her gjøre en liden Fortegnelse paa dem, saa vidt nemlig, som jeg enten selv har kjendt dem eller nogenledes véd af dem at sige.“

Hørere i 5te Lektie.

„Den sidste 5te Lekties Hører paa Mag. Kristen Eriksens Register er Lukas Stenstrup. Det var ham, som for sin Strængheds Skyld blev afbildet paa Viborg Kag med et Knippe Ris ved Siden. — Han blev siden Sognepræst for *Vridsted* og *Fly* i Fjends Herred, hvor Folk havde mange letsindige Ting at fortælle om hans Prædikener saa vel som hans øvrige Opførsel, saasom iblandt andet, at han en Gang

nægtede en Kone at kaste Jord paa hendes afdøde Barn, fordi hun i sin Enfoldighed kaldte det en Guds Engel, sigende, at han var langt fra værdig til at kaste Jord paa en Guds Engel, det turde han ingenlunde understaa sig at gjøre. Liget blev staaende i aaben Grav i lang Tid, indtil Øvrigheden maatte tvinge ham til at gjøre sin Pligt. — Man har ogsaa hørt fortælle dette latterlige om ham, at han nogle Aar før sin Død 'skal have slængt Buxerne til sin Kone *Birthe Lavridsdatter [Muhle]*, og drog fra den Tid af aldrig Buxer paa mere¹⁾.

Johan Andreas Jepsen, tillige Famulus, først hos Biskop Lintrup, siden hos Trelund, senere Præst til Tavlov i Elbo Herred, Ribe Stift.

Ditlev Mehl, tillige Kantor ved Skolen, senere Kapellan ved Nørre Sogn i Viborg²⁾, tilsidt Sognepræst til *Barret* og *Vrigsted* i Bjerger Herred, Aarhus Stift.

Janus Schovboe³⁾, siden [5te Maj 1741] Præst til Bøvling og Flynder, Skodborg Herred, Ribe Stift.

1) **Lukas Nielsen Stenstrup**, født 11te Oktbr. 1681 i Øsløs Præstegaard i Ty, dimitteret fra Viborg Skole 1702, tog theol. Examen (Laudabilis) 4. Aug. 1704, var Hører 1708—11, derpaa Huslærer forskjellige Steder, tog homiletisk Prøve 3. Maj 1718 (Laudabilis), kaldtes 19. Maj s. A. til Præst i Vridsted og Fly af Anders Pedersen Brønsdorf til Estvadgaard. I Universitetets Vidnesbyrd roses han for sin brændende Iver i sine Studier, først i Filosofi og Digtekunst, siden i Theologi (ad studia non tam dictantis quam rapientis genii impulsu ferebatur); men gennem de latinske Fraser, der hæve ham til Skyerne som noget ualmindeligt, fremviser sig Billedet af en velbegavet, men ekstravagant og heftig ustyrlig Personlighed. Som Sognepræst undgik han heller ikke adskillige Stridigheder, dels med Menigheden, naar han nægtede en og anden Adgang til Skriftemaal, dels med „Proprietæren“, Justitsraad Jespersen, der lod Kirkerne forfalde, saa at der ikke var en hel Rude i dem og Regn og Slud piskede ind paa Præsten ved Vintertid. Den ovenomtalte Historie med Jordpaakastelsen har jeg ikke set omtalt i Stiftskistens Papirer, men det maa bemærkes, at Kopibøgerne før 1726 ikke længere ere til. I General-Kirke-Inspektions-Kollegiets Tid klager Hr. Lukas stærkt over Mangel paa Kirkegang i sin Kirke. Fik Kapellan 1747, tog Afsked 1748 og døde 16de Marts 1751.

2) **Ditlev Mehl** tog theol. Examen 15. Novbr. 1729 med Haud ill. homil. Prøve 12. Jan. 1737 med Laud., kaldet til Kapellan ved Nørre Sogn af Sognepræsten Niels Herzberg 20. Apr. 1739.

3) **Jens Skovbo** blev Student fra Viborg Skole 1728, senere 1ste Lekties Hører, tog som Hører theol. Examen 19. Septbr. 1737 (Non contemn.), homil. Prøve 9. Oktbr. s. A. (Laudabilis) —.

Peter Arff og Peter Jessen, s. ved Rektorerne.

Mag. Albrecht Kristoffer Holst var en Møllersøn, opkaldt efter en Herremand Albrecht Due, som hans Fader i sin Ungdomstid havde været hos som Tjener. Efter nogle Aars private Undervisning kom han i Viborg Skole, hvorfra han deponerede 1736. Efter at han i nogle Aar havde været ved Akademiet og med Berømmelse fortsat sine Studier, saa at han blev Magister¹⁾, samt og imidlertid været Amanuensis eller Haandskriver hos den daværende Hofprædikant Hr. *Erik Pontoppidan*, rejste han udenlands og opholdt sig i nogle Aar ved Universitetet i Jena, hvorfra han i Aaret 1748 af Biskop *Wøldike* blev kaldt her hjem for at være 5te Lekties Hører ved Viborg Skole, hvilket Embede han forestod i 12 Aar. Men uagtet han vel besad nogenledes gode Studeringer for sig selv, saa kan jeg dog vidne med Sandhed, og det er der flere, der kan vidne, at han var slet ikke god til at lære fra sig og desaaarsag ingen god Lærer; thi i Steden for at en god Lærer gjør Studeringerne lette, behagelige og fornøjelige for Disciplene, sætter dem heller ikke mere for, end de kan overkomme, saa var Mag. Holst derimod meget for at gjøre det tungt og vanskeligt for sine Disciple, spænde dem hart i Aaget og lægge dem svære Byrder paa. Dette mente han hørte til at være meget flittig, og han erhvervede sig i de første Aar Navn af en flittig og duelig Lærer, og hvad andre ikke kunde rose ham derfor, da kunde han selv; derfor løb han omkring i Byen og bildte Folk ind, at hele Skolen hængte paa ham, og at de andre Lærere ikke vare nær saa flittige som han; derfor saa han dem over Skuldrene og foragtede dem. Men han fik saa tilstrækkelig Gjengjæld, at han maatte lade sine høje Tanker fare. Og da han, som han havde Ord for, slog sig til Frimurerselskabet, som uden Tvivl giver Frihed til saadanne Ting, som ikke duer meget, saa tabte han noget af sin forrige Duelighed og Flittighed, hvorover han kom i Miskredit baade hos Biskoppen og Rektor. Endelig slap han fra Viborg Skole 1760 og blev Rektor i Vordingborg²⁾.

¹⁾ Disputerede 1739, udgav i de følg. Aar indtil 1747 forskellige lat. Disputatser (Nyerup, Litteraturlex).

²⁾ Døde her 1787.

Lavrids Iversen, født i Viborg, hvor hans Fader, kaldet Iver Kræmmer, var Handelsmand. — Han var en flittig og duelig Lærer og døde i Embedet for nogle Aar siden¹⁾

Hans Munch, Søn af Borgemester i Viborg, Assessor Munch, er i Embedet for nærværende Tid²⁾.“

Hørere i 4de Lektie.

„Den sidste paa Mag. Kr. Eriksens List er **Anders Eskesen**. Han afstod nogle Aar før sin Død sin Hørerbetjening til

Iver Panch, der skal have været en lærd Person og en meget god Lærer, som Disciplene holdt meget af. men han forfaldt med Tiden til uordentlig Levned og blev omsider afsat. — Efter ham kom:

Kristen Smidt, der kun var Hører i kort Tid og derpaa blev Præst.

Peter Jessen. S. ovenfor ved Rektorerne.

Jacob Hasse, født i Viborg, hvor hans Fader *Peter Hasse* var Kjøbmand, Moderen *Maren Arktander*. Han var en meget god og tillige gudeligsindet Lærer. Døde i Embedet 1746.

Kristoffer Wøldike, Søn af Biskop *Wøldike* i Viborg,

¹⁾ L. Iversen døde i Decbr. 1778. Rottbøll kalder ham: „en brav Lærer ved Skolen i en Tid af 34 Aar“. Han var gift og efterlod to umyndige Døtre.

²⁾ I den aarlige Konduiteliste over Stiftets Gejstlige og Skolens Lærere bemærker Biskop Rottbøll Jan. 1774: „Af Lærerne fortjener Hr. Konrektor Hjersing og 3die Lekties Hører Hans Kristian Munch især med Berømmelse at nævnes“. 11. Decbr 1778, 3 Dage efter hans Forfremmelse til 5te Lekties Hører, skriver Rottbøll: „Det skal være mig kjært, om De ved at sende indlagte Klage fra Hr. Rektor Hjersing tilbage, kan bringe noget antageligt Forsoningsmiddel i Forslag, saa man med Anstændighed fremdeles kan beholde Dem ved Skolen, hvortil den blotte Omhu for at bringe sin Klasse til Maalet i Kundskab ikke er nok. Imidlertid befaler jeg Dem paa Embedsvegne strax at give Undervisning offentlig i Skolen udi Rektors og andre Medlæreres Nærværelse saa længe, som det i Forordningen allern. er fastsat“.

havde i sin Ungdom været i Skole hos sin Farbroder Hr. *Peder Wøldike* i Sommersted, rejste efter sin Examen¹⁾ uden lands og opholdt sig i nogle Aar ved Universitetet i Halle. 1746 Hører; 1747 Præst til Vive, Ove og Valsgaard i Hindsted Herred, Viborg Stift; nogen Tid derefter [1753] Provst i samme Herred, og Magister. Tilsidst [1757] Præst til Taarnby paa Amager, død 1761.

Hans Kristian Paludan, født i Lømborg Præstegaard i Skodborg Herred, hvor hans Fader Jens Paludan var Præst, deponerede fra Viborg Skole, blev efter overstandne Examina i Aaret 1744 paa Ryssenstens Herskabs Rekommendation 1ste Lekties, 1745 3die og 1747 4de Lekties Hører. Han var i Begyndelsen noget streng og haard mod Disciplene, men lod noget falde deraf med Tiden. Han var vel studeret, og naar han ikke vilde skeje, en god Lærer; men han forfaldt tilsidst og maatte sælge sin Hørerbetjening for 100 Rdr. til *Vilhelm Ries*, som dog kun blev 1ste Lekties Hører²⁾.

Lavrids Iversen, s. ovenfor ved 5te Lektie.

Anders Brinchmand, født i Randers [13. Aug. 1738], hvor hans Fager *Josef B.* var Hospitalspræst. Efter Undervisning paa Ballegaard hos Fr. Astrup, som nu er Stiftsprovst, blev han i Aaret 1752 sat i Mesterlektien i Viborg Skole; deponerede 1754; 1761 Hører; 1772 Præst til Bresten, Ribe Stift³⁾.

Lavrids Hasse, Søn af Stiftsprovst *Hasse* i Viborg, [født i Skive 20de Oktbr. 1737]. Deponerede fra Viborg 1754; [tog theol. Prøve i Maj 1757 med Haud. illaud.]; 1760 1ste

1) Kr. Wøldike blev Student 1737, tog theol. Examen Aug. 1741 med Haud. illaud., homil. Prøve Maj 1742 med Laudab.

2) Ifølge Breve i Stiftsarkivet blev Paludan i Somren 1749 foreløbig suspenderet fra sin Bestilling paa Rektor Arffs Foranledning, paa Grund af hyppig Bortrejse og Forsømmelser, Drukkenskab, Mishandling af Disciple m. m.; paa Wøldikes Foranstaltning blev han dog atter taget til Naade mod at udstæde et Revers om Forbedring; men 1 Decbr. 1749 afstod han selv Bestillingen, vist neppe ganske frivillig.

3) Døde 1794. Udgav, medens han var Hører: „Forsøg til en Afhl. om lærd Uvidenhed i Gudslæren“, Aalborg 1769. — Højmesseprædiken 2den Juledag 1771. Viborg 1772.

Lekties Hører, omsider 4 Lekties Hører; 1770 Magister 1776 Præst til Grinderslev Kloster i Salling; 1781 Provs; over Nørre og Harre Herreder¹⁾.

Hans Munk s. ovenfor ved 5te Lektie.

Thøger Hjersing, født i Sunds Præstegaard i Hammerum Herred og Broder til sal. Rektor *J. Hjersing*. Han blev dimitteret fra Viborg Skole af Rektor af *P. Jessen*. — Er 4de Lekties Hører paa nærværende Tid²⁾.“

Hørere i 3die Lektie.

„**Jakob Hasse**. Se ovenfor ved 4de Lektie. — Efter ham kom **Jakob Hornemann**. Om denne dygtige Lærer henvises til Søndre Sogns Kapellaner. — **Hans Kristian Paludan** og **Lavrids Iversen**, se ovenfor ved 4de og 5te Lektie. — **L. Iversen** blev Kantor efter Hornemann.

Kristen Ostenfeld, født i Viborg 1717. Hans Fader var Mag. *Jens Ostenfeld*, Konrektor og omsider Rektor, hans Moder *Dorothea Helene Renberg*. Imens han gik i Viborg Skole, var han meget vild og ryggesløs og bedrev mange Skalkestykker, hvorover han gjorde Forældrene megen Harme og Fortræd. Derfor skal hans Moder undertiden have sagt til ham: „Kristen, Kristen, vi faar aldrig Ære for dig!“ Og naar hans Fader vilde gjøre Beskrivelse over ham, skete det med disse plat-danske Ord (ligesom han plejede ellers at snakke): „A har en Søn, de er so min he Sæl en Røver“. Han kaldte ham og „Kristen lidt Latin“, fordi han var ikkun maadelig i sine Skolesager En Gang havde han

¹⁾ 1787 Præst til Michaelis Kirke i Fredericia; entlediget 1818. Frugtbart Folkeskribent og Oversætter i rationalistisk Retning.

²⁾ Blev den 4. April 1793 af Biskop Tetens kaldet til Sogndegn i Vive m. Annexer, Viborg Stift; han var meget svagelig; thi allerede d. 20. Aug. s. A. kaldte Biskoppen hidtilværende Degn i Rold, Frederik Breum, til Degn i Vive, mod at han skulde svare den hidtilværende Degn, Kand. theol. Hjersing, aarlig 40 Daler, „indtil denne enten erholder bedre Embede end Bælum Sogne kald, hvorom han nu har Løfte, eller, som snarest er at befrygte, ved Døden afgaar —“.

og nogle andre af Mesterlektien, hvoriblandt og den bekjendte *R. Bondo*¹⁾, en Aften ved Maaneskin faaet fat paa en gammel Helmus, som de red paa og trak omkring med baade i og uden Byen saa længe, indtil den blev ganske træt. Derpaa trak de den op ad St. Mogens Gade, hvor der paa en liden grøn Plads Nord-Vest for Nørre Sogns Kirke var et stort dybt Hul, hvor der ventelig før den sidste store Ildebrand havde været en Brønd. I dette Hul styrtede de Hesten ned, som strax døde deraf. Da dette var bestilt, sagde

1) Studiosus Rasmus Bondo blev 31. Decbr. 1740 kaldet til Degn for Durup og Tøndering Menigheder i Salling af Major Frantz Rantzau de Benzon til Hegnedgaard. I Aaret 1742 havde han prædikeret for Hr. Anders Knie i Ville Kirke, hvorved der forefaldt forargelige Scener med en fuld Bonde, hvilket indviklede R Bondo i Proces og Stridighed med Bondens Husbond, Ritmester Ravn. I et Brev i den Anledning til Præsten Anders Knie ytrer Biskop Wøldike: „Jeg har hørt meget om bemeldte Bondos slette Opførsel; men naar det af Vedkommende bliver for mig andraget, skal jeg vide at lade hannem tiltale derfor. Imidlertid ville De lade ham være forskaanet for Deres Prædikestol“ m. m. Det følgende Aar blev R. Bondo suspenderet fra sit Embede og sat under Tiltale for Ueffterrettelighed i Embedet, utilbørlig Forhold mod Skolebørnene, Uskikkelighed i Liv og Levned; ved Landemodsdom blev han ikjendt Mulkter, men appellerede Sagen for Højesteret, som i Oktbr. 1748 (!) godkjendte Landemodets Dom; men R. Bondo kom endnu ikke tilbage; ingen vidste, hvor han opholdt sig, og først da Wøldike, foranlediget ved en Klage fra Major Bentzon, indstillede, at Degnekaldet maatte betragtes som vakant, indfandt han sig i yderste Øjeblik; men endnu i 2 Aars Tid vidste han ved Prokuratorkneb at trække Sagen ud for at slippe for at erlægge de idømte Bøder og gjøre den i Højesterets Dom befalede Afbigt i Kirken for Menigheden. 17. Novbr. 1751 klagede Sognemændene til Stiftsøvrigheden over, at R. Bondo, uagtet han nu havde gjort Afbigt i Kirken, ikke vilde holde Skole, under Paaskud af, at Skolen ikke stod paa rette Sted, at Lokalet var for lille osv., „uagtet dog Skolestuen saa vel som Stedet, den staar paa, af Skoledirektøren, Provsten og Præsten samt en Del af os er besigtiget at være i alle Maader forsvarlig til Skolehold, saa disse Bondos Forevendinger øjensynlig alleneste sker, for at han ikke ved saudant Skolehold skal være vændret fra at føre sine Processer og gjøre sine Tingrejser til Skule, hvilket han idelig har vedligeholdt siden sit Embedes Tiltrædelse“. — Endnu d. 19. April 1754 klager den ny Ejer af Hegnedgaard, Ritmester Müller, at „Skolehuset i Durup By er øde og ikke bebos af Degnen R. Bondo“. Wøldike raader ham da at lade Skolehuset ved ordentlig Syn overlevere til Bondo; thi dette havde Benzon aldrig gjort, og derpaa beraabte Bondo sig efter

de til hverandre paa Latin: „Veni, veni, mortuus est“ 3: „Kom nu, kom nu, han er død“. Men en gammel Kælling, som gik forbi i det samme og hørte dem disse latinske Ord af, oversatte dem saaledes: „Hvinni, hvinni, Mortens Hest“, hvilke Ord forvoldte en stor Latter. Næste Dag, da Ejermanden ledte efter sin Hest, og Rygtet gik i Byen, at nogle af Skolen havde ombragt den, blev der efter Angivelse holdt et Forhør derover i Bispegaarden, hvor de skyldige bleve tildømte at betale Hesten og desforuden at staa Skoleret. Da resolve-rede R. Bondo tillige med 4 andre at kvittere Skolen, og den gamle Rektor *Jens Ostenfeld* maatte betale Hesten, men hans Søn kom ufejlbarlig til at betale med Kroppen, hvilket kunde være temlig haardt; thi vel var Mester Jens noget langsom til Vrede og slog sjældent, men naar han blev vred og kom til at slaa, især om hans store tykke Ibenholtsstok kom i Gang, saa gav han Synderen saa meget, som han kunde taale, og en Hoben tilovers, saa at de Stympere, som vare saa ulykkelige at komme for hans Haand paa den Maade, maatte bekjende, at de fik noget mere end revent Skind, som galne Hunde faar.

Kristen Ostenfeldt blev da endelig af sin Fader dimit-teret til Akademiet, hvor han overstod sine Examina og kom her hjem igjen til Viborg, hvor han i Aaret 1747 af sin Svoger Rektor *Arff* blev antagen til at være 1ste og 1749 3die Lekties Hører, dog uden at blive enten indsat dertil efter Skik og Brug som andre, eller at have Bakkalaurei-Graden, som enhver Hører maatte have paa den Tid, hvor-over han maatte, da det blev paaanket, forskafe sig den mange Aar derefter i Kbhvn.¹⁾ Han var ikkun en meget maadelig Skolelærer, som havde større Lyst til at løbe omkring at sladre, og agere Nar og Pikkelfejring for Folk, der kunde lide ham, og at opæde og tale ilde paa dem, som han vidste, ikke kunde lide ham, end til at læse og studere.

Forordningens Ordlyd. Dette skete ogsaa, hvorpaa Bondo synes at være kommen tilbage; 1757 afstod han endelig Degneembedet til en anden, men ikke uden mange Chikaner. — Imidlertid vedblev Bondo at agere Prokurator paa Skive Byting; saaledes søgte en anden Salling-Degn, Anders Holgersen Møller i Junget, kort efter om kgl. Bevilling til at tage Bondo til sin Prokurator, da han for lignende Forseelsers Skyld som Bondos var kommen i Ulejlighed.

¹⁾ Det lader virkelig til, at utilladelig Nepotisme har gjort sig gjældende ved dette Subjekts Ansættelse. I et Brev af 22 Juni 1753

Derfor var han, foruden andre, ogsaa til største Forargelse for den strænge baade Kirkens og Skolens Inspektør, Stiftamtmand *Witth*, som kunde se, hver Gang han gik paa Vinkjælder til *Peder Linds*, som skete temlig tit, og derfor sagde undertiden: „Hvad den Ulykke og Pine duer denne Kr. Ostenfeld til? Hvad skulde han være Hører? Han gjør jo ikke andet om Dagen end stryger ad Gaden og p. . . . Kongens Penge ud paa Vægge!“ — Det gik dog nogenlunde an med ham, saa længe han holdt Venskab med sin Svoger, Rektor *Arff*, og havde hans Gunst; men da han forlod hans og slog sig til hans Fjendes, den anden Svogers, Konrektor *Jessens* Parti (thi Rektor *Arff* og Konrektor *Jessen* vare hinandens dødelige Fjender, saa længe de levede sammen), saa var Koen solgt, saa havde han ondt ved at begaa

til Svogeren, Rektor *Arff*, skriver *Wøldike* i Anledning af det Ostenfeld som Skolens Hører tillagte Degnekald ved Søndre Sogns Kirke, hvilket han lod besøge ved en Guldsmed Lund: „ . . . Jeg kan tillige melde, at ogsaa til Magistraten er fra anden Haand indløben Klage over Guldsmed Lunds Dristighed at indstille sig til Offer at tage p. p. Om Monsr. Ostenfeld skrives derudi med kortere Ord end som udi *Klühns* Brev [der heller ikke havde Bakkalaurei-Graden, s. nedenfor ved 1ste Lekties Hørere:] men Mening i Henseende til hans manglende Bakkalaurei-Grad er den selv samme. . . . Dersom Ostenfeld enten mundtlig eller skriftlig giver Guldsmeden Lov til at fremstille sig for at tage mod Ofret, saa ser jeg, at ganske ufejlbarligen saadanne Suites der af flyde, der med uebhagelige Omstændigheder ville række ikke blot til Monsr. O., men ogsaa til os andre, saa fremt det er vist, at Monsr. O. ikke er Bakkalaureus. Det er derfor bedre at slukke Gnisten end lade derved en stor Ild blive optændt. Jeg deklarerer herved skriftlig, som jeg tilforn haver gjort mundtlig til velædle Hr. Rektor, at jeg i ingen Maade vil eller bør hindre Monsr. O. at tage til Hjælp ved Degneembedets Opvartning Guldsmed Lund eller hvem han vil, naar det er en anstændig Person; men derhos deklarerer jeg tillige, at jeg ingenlunde tager Del i Forsvar for Lunds derved brugte Dristighed, vil heller ikke raade Monsr. O. derved at connivere under Paaskud, at hvo der ikke vil give Guldsmed Lund noget, den kan jo gaa ham forbi; thi dette Paaskud vil visselig ikke gjælde, dersom der klages fra en eller anden i Menigheden til højere Steder. . . . For Resten skal det være mig meget kjært, dersom den foregivne Mangel paa Bakkalaurei-Graden kan bevises at være urigtig.“ — Denne Historie har formodentlig givet Anledning til, at Monsr. O. har maattet tage Graden; thi *Wøldike* var en altfor samvittighedsfuld Mand til at kunne lade sligt passere.

sig i Skolen (thi Rektor Arff var en god Ven, men tillige en farlig Fjende mod hvem han fik Had paa), hvorfor Kr. Ostenfeld i Aaret 1761 resolverede til, uden Omstændighed, at frasige sig Hørerembedet, af Frygt for, at andre vilde frasige ham det. Altsaa har han nu siden den Tid ikke været andet end, saa at sige, en privilegeret Dagdriver.

Han ejede en Tid 10 Boder paa vestre Side i Bradpande, som han for Skjemt kaldte sit Baroni; disse opbyggede han 1754, efter at de samme Aar vare blevne afbrændte, og solgte dem siden for 560 Rdlr., hvilke Penge han nok mestendels tilsatte i Kbhvn., hvor han i nogle Aar opholdt sig, efter at han var kommen fra Skolen For nærværende Tid opholder han sig i Viborg hos sin Søster, *Dorthea Kathrine Ostenfeld*, afg. Rektor Jessens Enke.

Lavrids Hasse, Hans Munch, Tøger Hjersing, s. ovenfor.

Lavrids Halkjær, Søn af sal. Jens Halkjær, Bogbinder i Viborg, er Hører for nærværende Tid¹).

Hørere i 1ste Lektie.

(NB. Første og 2den Lektie ere med Tiden gjorte til én Lektie).

Den første Hører i 1ste Lektie, jeg véd af i de senere Tider, var en ved Navn *Jens Klühn* eller *Klähn*, barnefødt i Nestved i Sjælland. Han var 1ste Lekties Hører, indtil Forordningen om de latinske Skoler paabød, at ingen maatte være Hører, som ikke kunde tage Examen theologicum. Da maatte han, siden dette var ham umuligt, kvittere Skolen og var siden Organist til Nørre Sogns og Asmild Kirker, indtil han af Oberstløjtnant *Jens Povlsen* (som endnu lever og bor i Viborg) blev kaldet til Degn og Organist ved Børglum Kloster i Vendsyssel.

Jakob Hasse, Jakob Hornemann, Hans Kr. Paludan, Lavrids Iversen, Kristen Ostenfeld, s. ovenfor.

Vilhelm Ries, født i Viborg, hvor hans Fader af samme

¹) *Lavrids Halkjær*, Student fra Viborg Skole, blev Hører Maj 1777, tog theol. Examen 26. Juni 1781 med Non contemn., homil. Prøve 17. Juni 1786 med Laud., 30. Juni s. A. kaldet til Præst for Tisted og Binderup Menigheder i Viborg Stift.

Navn var Landstingsskriver. Han blev dimitteret fra Viborg Skole og efter overstandne Examina 1ste Lekties Hører, hvilken Betjening han tilkjøbte sig af Hans Kr. Paludan, som ovenfor er meldt. Da han havde været Hører 1½ Aars Tid, blev han af salig Biskop Wøldike antaget til at være hans Famulus, da hans forrige Famulus, Hr. *Jonas Kristian Wassard*, var bleven Sognepræst til Uldbjerg og Lynderup i Rinds Herred. — Vilhelm Ries var af saa slet Hukommelse, at naar han prædikede, maatte han sige hver Mening to Gange, inden han kunde komme paa en anden. Da derfor Stiftamtmand *Witth* en Gang havde hørt ham prædike til Højmesse i Domkirken, blev han saa forbitret, at da han samme Dag havde ladet Biskop *Wøldike* byde til Bords, overfusede han ham strax med dette Spørgsmaal: „Hvad er det for en Famulus, De har, Hr. Biskop? Er det et Ris eller en Kjæp, eller hvad skal man kalde ham? Hvorfor tillader De saadan en Dosmer at prædike, der staar og bærer sig saadan ad? Hvad! skulde han prædike for nogen? O, han skulde prædike i Helvede!“ — Da den gamle Bisp hørte det, rystede han med Hovedet og undskyldte V. Ries det bedste han kunde. — Han blev dog i Aaret 1752 Præst til Brovst og Svenstrup Menigheder i Øster Hanherred i Aalborg Stift.

Ditlev Mehl, den yngre (thi hans Farbroder af samme Navn er nævnet forhen iblandt 5te Lekties Hørere) var født i Viborg, hvor hans Fader *Johan Mehl* var Juvellerer og Guldsmed. Blev dimitteret fra Viborg Skole 1746; 1751 første Lekties Hører; 1753 Præst til Assens og Klakring i Bjerger Herred, Aarhus Stift, senere Provst smsts. Død 1782.

Kristian Kjærulf, født i Kristiania i Norge, Søn af Justitsraad *Lukas Kjærulf* og *Sofie Dorothea Møinichen*¹⁾, fik privat Undervisning hos den berømmelige Lærer, Dr. *Peder Rosenstand Goische*, indtil han i Aaret 1744 blev sat i Mesterlektien i Viborg Skole; 1745 dimitteret til Univer-

1) Om Kancelli-Assessor og Prokurator i Viborg, *Lukas Kjærulf*, Svoger til den lidet hæderlig bekendte Oversekretær (Minister) *Møinichen*, og disse Mænds Fidterier med de Rostgaard-Deichmannske Affairer henvises til Chr. Braun, *Rostgaards Levned* 1, 318—19.

sitetet, rejste efter overstandne Examina¹⁾ udenlands, hvor han i nogen Tid opholdt sig ved et af de saksiske Universiteter. Efter Hjemkomsten blev han af sin Svoger, Rektor *Arff*, antaget til 1ste Lekties Hører efter D. Mehl. — Han havde ellers to store Legemsfejl, thi baade var han lam paa den højre Fod, saa han maatte gaa paa en høj Sko og støtte sig paa en Kjæp, desforuden var han temmelig tunghør. Ikke desmindre blev han dog i Aaret 1760 Præst til Lovens og Alstrup i Gislum Herred, Viborg Stift, hvilket mange, endog i Kjøbenhavn, baade forundrede og tillige forargede sig over, at den gamle Biskop Wøldike beskikkede saadant et elendigt døvt og halt Menneske til et Embede, som udkræver en ganske Mand uden Legemsfejl. Faa Aar efter blev han endda langt værre faren; thi da blev han angreben af den faldende Syge, hvoraf han tilsidst i stor Elendighed endte sine Dage 1766.

Lavrids Hasse, s. ovenfor. -- **Jørgen Rafn**, Søn af *Niels Jørgensen Rafn*, Hattemager i Viborg; dimitteret 1756 fra Viborg Skole²⁾; 1760 1ste Lekties Hører, indtil han 1766 blev Hr. Kr. Kjærulfs Eftermand i Lovens og Alstrup; døde i Foraaret 1776, kort efter at være forflyttet til Vorde, Romlund og Fiskbæk, Nørlyng Herred, Viborg Stift³⁾.

Hans Munch, *Tøger Hjersing*⁴⁾, *Lavrids Halkjær* s. ovf.

Joen Lund, født i Sæby Mølle, Kobberup Sogn, Fjends Herred. Hans Fader, Morten Knudsen Lund, og Moder Krestence Joensdatter holdt ham tidlig til Studeringerne;

1) Tog theol. Examen 1. Juli 1749 med Non contemn., homiletisk Prøve med Haud, illaud.

2) Theol. Examen d. 13 Septbr. 1760 med Non contemn., homil. Prøve 16. Septbr. s. A. med Haud illaud.

3) Denne Forflyttelse skete efter Biskop Rottbølls Forslag, „at Hans Maj. allern. vilde behage at flytte Hr. Jørgen Rafn, Sognepræst for Lovens og Alstrup Menigheder i Gislum Herred, som der har tjent vel i nogle Aar, efter at han først i nogle Aar med god Berømmelse havde været Hører i vor latinske Skole, til disse nu vakante Menigheder og give (til denne brave Mands Lettelse, saa vel som for hans egen Skyld, da han trolig har tjent Menigheden i den afdødes Sted) den personelle Kapellan i Vorde, Hr. Jakob Galthen, Lovens Kald igjen.

4) Imellem Munch og Hjersing har Tjørring glemt Jørgen Graabe,

blev Student fra Viborg og siden 1ste Lekties Hører og Kantor; men han kvitterede Skolen for et Par Aar siden, og hvor han nu er blevet af, er mig uvitterligt.

Dette er alt, hvad jeg med nogenlunde Vished har kunnet anføre om Skolens Hørere i de senere Tider. — Nu kunde jeg vel i Almindelighed gjøre en og anden Anmærkning om Skolens Lærere baade af det gode og ringe Slags, om Skoleindkomsternes (ofte meget ulige og urette) Distributioner iblandt Disciplene og de mange Klager, derover Tid efter anden ere hørte, og den store Ukjærlighed og Uenighed, som i min Tid var baade iblandt Lærerne og iblandt Disciplene indbyrdes, og endelig om de mange ugudelige Spottere og Gudsforagtere, som jeg har kjendt i Skolen. Men da de nu næsten alle ere for deres Dommer, saa skal det forblive ved hvad som meldt er.“

X. Smaating.

Af de „Anmærkninger“, som Thjørring har meddelt til det Afsnit af Krogs „Samlede Efterretninger“, der omhandler „Viborg Bys nuværende Tilstand“, hen sættes her, hvad der kan antages at have nogen Interesse.

„De fattiges Hospital (Krog S. 227). I den Tid, jeg har kjendt Viborg, nu i 44 Aar, har der været 4 Hospitalsforstandere efter hverandre, nemlig 1) Guldsmed og Juveller *Johan Mehl*, som forestod denne Betjening i mange Aar med Berømmelse. Men da han var bleven gammel og skrøbelig, overlod han Betjeningen til 2) Kjøbmand *Anders Borreschmidt*. Efter hans Død blev 3) Bispens Famulus Assessor *Friis* Forstander; men det varede ikkun $\frac{1}{4}$ Aar¹⁾. Efter

som Aug. 1772 toges til Hører, skjønt han endnu ikke havde afsluttet sine Studier ved Universitetet; samtidig med Graahe søgtes Pladsen af *Peder Schoubo*, hvem Rottbøll helst ønskede; men da han havde gjort ham opmærksom paa, at han kun kunde blive 1ste Lekties Hører med 120 Dalers Gage, ikke kunde vente ved Vakance at stige til Konrektor, saalænge *Mag. Hasse* var ved Skolen osv., trak *Schoubo* sig tilbage. *Jørgen Graahe* afløstes 12. Jan. 1774 af *T. Hjersing*.

¹⁾ Smlgn. ovenfor S. 314.

ham den nuværende Forstander *Niels Bertelsen*, som efter Sigende har foræret til Hospitalet en anselig Kapital paa 1000 Rdl.

I dette Aarhundrede har ikkun været 3 Prædikanter ved Hospitalet¹⁾. Den første var *Jørgen Nors*, barnefødt i Nors Præstegaard i Ty. Han kom imod Enden af forrige Aarhundrede til Viborg i den Hensigt at ville være Præst. Sognepræsten til Nørre Sogn, Mag. *Morten Rodius*, vilde og have haft ham til personel Kapellan; men da de ikke kunde komme til Rette om Lønnen, blev der intet af. Imidlertid blev *Jørgen Jensen Nors* af Biskop *Henrik Gerner* og de øvrige Residerende kaldet til at være Klokker ved Domkirken og tilligemed Hospitalspræst, hvilke Embeder han forestod i nogle og 30 Aar og døde 1731. — Han blev efterfulgt af sin Søn *Niels Jørgensen Nors*, som forestod samme indtil sin Død 6te Juli 1761. Hans Gavebrev paa noget Markjord til Domkirken findes i Hofmans Fundatser²⁾. — Den nuværende Klokker og Hospitalsprædikant er *Wessal Henriksen Bartling*, barnefødt Aar 1710 i Højslev Præstegaard i Fjends Herred. Han kunde i sin Ungdom ikke komme igjennem med sine akademiske Studier og faa sin Attestats, følgelig heller ikke blive Præst, hvorover hans Fader, Hr. *Henrik Barthling*, som stod i stor Højagtelse hos Biskop *Wøldike*, udvirkede Løfte af Biskoppen, at Sønnen maatte faa bemeldte Embeder, naar de bleve vakante. Men da det blev noget langvarigt, lod han sig i Aaret 1758 efter Ansøgning kalde af sal. Hr. Kammerherre *Berregaard* til Ørslev Kloster, hans Enkefrue, som den Tid var i Warsjov i Polen, til at være Sognedegn for Højslev, Dommerby og Lundø Menigheder, og var han min næste Formand i dette Degneembede, indtil 21de Juli 1761, da han blev kaldet af de Residerende med gl. Approbation til bemeldte Embede efter N. Nors³⁾.

1) Bestillingen var forenet med Klokkerembedet ved Domkirken.

2) Om denne kuriøse Figur smlgn. ovenfor S. 341. Ved sin Død skjænkede han sit ret betydelige Bibliothek til Domkirken; ved Auktionen indbragte det Kirken 260 Rdlr.

3) I Anledning af hans Udnævnelse til Degn i Højslev skriver Biskop *Wøldike* under 12. Juli 1758 til Sr. *Lacour* paa Strandet: „At Deres gunstige Herskabs Valg til det vakante Højslev Degnekald . . . er falden paa Studiosus Monsr. *Wessal Bartling*, er mig hjertelig kjært, dels for hans egen Skyld, som jeg næst Gud haa-

Raadhuset (Krog S. 228). I Aaret 1744 skete en Hovedreparation ved Viborg Raadhus, hvortil blev givet en Skat af hele Byen. Til en Erindring derom blev paa Murene ved Østersiden i den store Sal satte efterfølgende smukke Strofer:

I Underdanighed jeg mig for Kongen neyer,
 Som ald min Herlighed lod sætte, og den eyer.
 Da Ildens Brande-Tyv bortranede min Krop,
 Lod Hand opbygge mig igjen fra Grunden op.
 Men da min Kjortel var af Uveyr ilde handlet,
 Og i en slet Gestalt forpialdret og forvandlet,
 Da Byens Magistrat mig reparere lod,
 Saa at jeg nu er sat igjen paa forig Fod.
 Thi Borgerskabet har saa hiulpet til med Penge,
 At Raadhuset kand for Byen vare længe:
 Fra Brand Gud det frie! deraf skeer Byen Gavn,
 At muure sidst paa det Gud hialp Andreas Havn.

1744.

Disse Vers ere for mange Aar siden overstrøgne; derfor har Hr. Krog ikke vidst af dem at sige.

Kathedralskolens Bygning (Krog S. 229). Her har Hr. Krog atter fejlet; thi det gamle Skolehus, han taler om, og det Hus, kaldet Hestemøllen, er et og det samme, nemlig det samme, som udi Mag. Kjeld Juls Tid blev opbygget til en Skole, og som efter Mag. Kr. Eriksens Manuskript var en grundmuret 2-Etages Bygning, hvor Rektorens og Hørernes Bolig var ovenpaa, sønden for Bispegaarden. Men da Huset med Tiden er blevet forfaldent og ikke tilbørlig holdt vedlige, saa er den øverste Etage tagen bort, og den nederste ikkun brugt til Disciplenes Skolegang, og saaledes har dette Hus i mangfoldige Aar, endog til vore Tider, været brugt til en latinsk Skole, indtil Tugthuset i Viborg blev opbygget 1742, da overtalede Direktøren for samme, Etatsraad *Dyssel*, baade Biskop *Wøldike* og daværende Skolens Rektor, Mag. *Jens Ostensfeld*, at de overlode samme gamle Skolehus til at være en Hestemølle for Tugthuset, og kan jeg ganske let huske, at det i mange Aar blev brugt dertil, men nu ikke mere. Imidlertid blev Skolens Lærere og Disciple anvist

ber dertil at være skikket og bekvem, dels for hans sal. Faders Skyld, som i sin Tid var en af dette Stifts rosværdigste Provster, da jeg og anser dette som en Velsignelse, han nyder af sin Faders Retsindighed, at han til saadant Levebrød vorder employeret, hvortil han kan være duelig og tillige trængende“.

Skolegang i Østerenden af Underetagen i Domhuset, hvor der blev holdt latinsk Skole henved en Snes Aar, da baade jeg og mange Snese andre Disciple sammesteds gik i Skole. Der blev vel talet om, paa den Tid, at der skulde have været bygget en latinsk Skole sønden for Domkirken, som skulde have indelukket Kirkegaarden paa den Side; der skal ogsaa have været samlet en betydelig Kapital til at bygge den for. Men der blev intet af¹⁾“.

Tillæg.

1. 1698—1701. *Universitetets Vidnesbyrd om Kristen Lassøn Tychonius.*

Rector Regiæ Universitatis Haffniensis Casparus Bartholin, S. R. M. Consiliarius Justitiæ (etc.) Lectori Salutem.

Dum perfectos ineunte ætate fructus proliferæ promittunt arbores, maturos in publicum producit Academia, cui illos in lucem protrahere licitum, qvi elogiis et commendatione digni matura dici ingenia possunt. Hos inter merito numerandus est ornatissimus juvenis *Christianus Tychonius*, qvi ex qvo Academiæ se addixit, ita et se et eandem ornavit, ut nihil apud se desiderari passus sit, qvoad ad civem honestum decorandum pertineret. Pietati, probitati morumque integritati litavit sedulus et diligens studiorum sacrorum præcipue sectator, unde et privati studiorum rectoris, nobilissimi et clarissimi viri Johannis Friderici Bartholini, philosophiæ professoris, regii et Academiæ secretarii, com-

1) At denne Fremstilling er rigtig, fremgaa af Justitsraad Dyssels Forslag og Stiftesøvrighedens Erklæring derom, som findes i Stiftsarkivets Kopibøger under Juni 1742. Den paatænkte nye Skole skulde have ligget „sønden for Domkirkens Kirkegaard, paa Hjørnet af St. Matthis og St. Mogens Gade“; men Planen blev senere opgiven, og Aar 1760 kjøbtes den nuværende Skolebygning, den Gang Stiftamtmand Heinens Gaard, som dog endnu i nogle Aar lejedes ud, indtil Skolen tog den i Brug 1772. Smlgn. forøvrigt Ursin, S. 205.

mendationem meruit, et sequentia obtinuit venerandæ Facultatis Theologicæ testimonia, quæ hic adducimus.

Divino mandato et Regis edicto obtemperaturus *Christianus Tychonius* Examini Theologico se modeste subiecit, in quo illum nobis profectum in rerum sacrarum et divinarum studio probavit, ut dignus iudicatus sit, qui ad exercitia concionalia admittatur pro impetranda testificatione dimissoria, modo nihil in posterum sacro ordine indignum designaverit. Conclusum Hafniæ in Consistorio die 13de Decembr. A° 1697. Descriptum vero die 21 May A° 1698. Testamur

D. Johannes Wandalinus. D. H. G. Masius. S. Reitzer,
p. t. Notarius.

Concione illa, quam pro dimissione habuit lectissimus juvenis *Christianus Tychonius*, luculenter testatum fecit, se solida in studiis sacris jecisse fundamenta. Nihil enim in medium protulit, quod non convenientibus S. Scripturæ dictis et ei superstructis rationibus Theologicis fuit munitum. Cum vero in floridiori etiamnum ætate versetur, neququam id ei vitio verti potest, quod non firmum satis habuerit oris eloquium. Id enim, accedente majore ætate, simul accessurum haud dubie speramus. Hafniæ die 21 May A° 1698.

D. Joh. Wandalinus. D. H. G. Masius. D. Johan. Bartholin.

Abitionem a nobis parantem lubentissime dimittimus cum voto constantis et perpetuæ felicitatis, præsens vitæ morumque testimonium petenti concedimus, quo ipsum orbi literato et literarum fautoribus commendamus, spe certa freti fore, ut qui rem in Academia diligenter egit, in ecclesia quoque bene agat. Hafniæ die 24 Junii Anno 1701. Sub officii nostri sigillo.

O. W. Worm, Acad. Pro-Secretar.

2. 1701—5. *1o Breve om Mag. Niels Schives Udnævnelse til Rektor ved Viborg Domskole.*

a. *Fr. 4.* gjør alle vitterligt, at eftersom hos os allerunderdanigst er ansøgt og begjært Vores allernaadigste Konfirmation paa efterskrevne Bestalling, lydende Ord efter andet som følger:

Bartholomæus Deichman, Superintendent over Viborg Stift, kjendes og herved vitterlig gjør, at saasom hæderlig og vellærde Mand, Mag. *Niels Schive*, Konrektor her udi Vi-

borg Skole, nu paa ellefte Aar haver tjent her udi Skolen, en Del som Subrektor, en Del som Konrektor, og imidlertid saa troligen og vel samme Embede forestaaet, at Skolen udi hans Tid mærkelig derved er bleven forbedret, hvilket baade Professorerne udi det kgl. Universitet af deres profectu, som siden den Tid fra Skolen ere dimitterede, kunne bekræfte, saa og den Frekvens af Disciple, som siden den Tid her udi Skolen haver været større end tilforn, noksom kan vidne, og han nu tit og ofte haver andraget for mig baade sine store Labores og ringe Indkomster, da paa det han ikke skulde tage Aarsag at søge sin Forbedring ved anden Lejlighed, og fald han den en Gang kunde finde, bemeldte sit Embede som Konrektor kvittere, Skolen til mærkelig Skade, for hvilken dog min Embedspligt efter Loven udkræver al Omhyggelighed og Forsorg at bære, efter som kgl. Majestæts allernaadigste Lov Lib. II. Cap 18, Art. 2 tilholder, at Superintendenten skal forsyne Skolen med Skolemester, saa haver jeg paa hans kgl. Majestæts, min allernaadigste Arveherre og Konges allernaadigste Behag forsikret bem. Mag. *Niels Schive* at nyde Rektoratet til Viborg Skole, saasom jeg og hannem her med beskikker og forordner bem. Rektorat at forestaa og betjene, naar den nu værende Rektor, Mag. *Jens Reenberg*, enten ved Døden afgaar eller Rektoratet godvilligen oplader, eller og den paa andre lovlige Maader ledig vorder, og da oppebære al den Rente og Rettighed, som itzige Rektor for ham nydt og haft haver. hvorefter han og skal være forpligtet ved sit Conrektoris Embede at forblive og opbie, indtil Rektoratet lovlig ledig vorder, og desimidlertid ikke søge anden Lejlighed eller ved anden Forfremmelse sig derfra at undslaa. Til Stadfæstelse under min Haand og Zignet. Viborg 25. Junii 1701. *B. Deichman*.

Saa ville vi bemeldte Bestallingsbrev udi alle dets Ord og Artikler allernaadigst have konfirmeret og stadfæstet (osv). — Givet paa vort Slot Jægersborg d. 7. Juli 1701. Under vor kgl. Haand og Zignet. Frederik R.

D. Wibe.

b. *Bartholomæus Deichman*, Superintendent over Viborg Stift, gjør vitterligt, at eftersom den meget hæderlige og højlærde Mag. *Jens Reenberg*, som moxen udi 27 Aar med al berømmelig Flid og Vindskibelighed Rektoratet her udi

Viborg Skole haver forestaaet og betjent, men hans Lejlighed ham nu ikke mere haver kunnet tillade (som Skolen saa vel som jeg dog gjerne havde ønsket) længere derved at forblive, hvorover han bemeldte sit Embede og Bestilling d. 20. Juni sidt afvigt haver resigneret og sig frasagt, efter hans skriftlige Resignations Formelding, mig under bemeldte Dato af hannem tilskikket, og Konrektor Scholæ Mag. *Niels Schive* nu hannem udi Rektoratet haver succederet og det samme tiltraadt efter det hannem af mig derom forhen meddelte Kaldsbrev af Dato d. 25. Juni 1701, af hans kgl. Maj. allernaadigst konfirmeret d. 7. Juli s. A., hvorved Rektoratet her ved Skolen nu er ledig vorden, da haver jeg (hvis Pligt det er efter hans kgl. Maj. allernaadigste Lovs Tilhold lib. 2 Cap. 18. Art 2 Skolen igjen med en Konrektor at forsørge) ikke vidst Skolen og det derved vacerende Konrektorat med et bedre og bekvemmere subjecto at forsyne end med Collega qvintæ Classis Mag. *Jens Ostenfeld*, som nu paa ottende Aar bemeldte femte Lektie troligen og vel haver forestaaet (osv.).

Viborg, 26. Juni 1705.

B. Deichmann.

10. Juli 1705 gaves kgl. Konfirmation paa denne Ud nævnelse.

3. *Sex forskjellige Breve angaaende Ildebranden i Viborg 1726.*

1726, 27de Juni. Stormægtigste, Allernaadigste Arve-Herre og Konge. Jeg maa med største Væmodighed hermed allerund. indberette for E. K. M., at i forgaar d. 26de Juny ved en ulykkelig Ildebrand den største og bedste Deel af denne Byes Huutze og Gaarde, ja Dom-Kirken, Sorte-Brødre Kirke, saa og Bispegaarden formedelst en forfærdelig Storm i faae Timer er bleven ødelagt, hvilket har gjort mig saa vel som mange andre meget u-lykkelig, helst siden der saa lidet er blevet reddet, og Ælendigheden er saa almindelig, at dend ene ikke kand hielpe den anden. Og i det ieg var mest omhyggelig for at redde det, som af Publique Protocoller og Documenter var i mit Huus, er, foruden en stor

Del af mit Gods, mit ganske Bibliotheque til min store Skade og Sorig ved Ilden bleven fortæret¹⁾

Wiborg d. 27 Juny 1726. Deres Kgl Maj. (osv.)

P. Trellund.

Kopibog over Bispesager 1726—36, Pag. 1,

b. 1726, 4 Juli. *Gehejmerraad Rosenkrantztes og Biskop Trelunds Forslag til Kongen om de afbrændte Bygningers Opbyggelse.*

Stormægtigste, Allernaadigste Arvekonge og Herre! Den grumme og forfærdelige Ildebrand, som den 25 Juni har lagt denne elendige By i Aske, haver desværre ikke sparet vores Gudshuse, men den skønne Domkirke, som i Aar paa alt sit Murværk var bleven repareret, og Sortebrødre Kirke ere ynkeligen ødelagte tillige med Bisperesidensen, hvoraf der ikke staa Stick (?) eller Stage. Gud og eders kongelige Majestæt være dette klaget; andensteds fra er ingen Hjælp at vente; vi indflyer derfor med denne vores allerunderdanigste Forestilling til eders kgl. Maj., inderlig tillige bedende den gode Gud, at han vil røre eders Maj.s kristelige og gudfrygtige Hjerter og bevæge det til Medlidhed, saa at særdeles den dejlige Domkirke, hvis Mure endnu staa og formodentlig kan konserveres, igjen af sit Støv maa blive oprejst. Vi ønskede vel det samme og for Sortebrødre Kirke; men som det desværre ikke i Viborg ser ud til, at der skulde mere blive Menigheder til tvende Sogner, og Domkirken uimodsigeligen mest meriterer igjen at opbygges, saa synes os raadeligst vores allerunderdanigste Forslag til dens Konservasjon alleniste at indrette, da Materialerne af Sortebrødre Kirke til Domkirkens Reparation efter vores uforgribelige Tanker meget nytteligen kunde anvendes, og Sognet Domkirken, som intet Sogn hidtil haft haver, tillægges, hvorved Byen med Kirker tilfulde blev for-

¹⁾ At det for største Delen er lykkedes Trellund at redde Stiftsarkivets Indhold, viser dettes nuværende Tilstand. Efter Reversaler, ældre end Ildebranden, fattes nu saa godt som intet ældre Dokument; nogle ældre Kopibøger over Bispesager, hvoraf der af ældre end fra 1726 kun findes en enkelt, medens alle efter 1726 ere bevarede, nogle Kaldsbrevsprotokoller o. lign. synes derimod at være brændte 1726, ligeledes nogle Fundatser fra Tidsrummet omtr. 1650—1726, hvilke fandtes i „Seglskrinet“ og hvorpaa der endnu findes en Fortegnelse i Arkivet, Smlgn, under d).

synet. Vi forestiller os ikke, allernaadigste Arvekonge og Herre, at eders kgl. Majestæt sig ved denne Domkirkens Reparations Besværlighed eller Kostbarhed skulde lade afskrække fra den at lade undertage, heller overtale til at opbygge den lille Sortebrødre Kirke frem for denne ypperlige, ældgamle Domkirke. En for Guds Ords Forfremmelse inden og uden Lands saa nidkjær Herre som eders Maj., der paa bare Skoler udi sine Riger og Lande at opbygge saa store Summer haver anvendt, lader aldrig en af sine ældste Domkirker for mere eller mindre Omkostningers Skyld elendigen blive begravet under et Grus og Støv, særdeles i en Tid, da vores rene evangeliske Religions Modstandere synes med List og Magt ikke andet end dette at søge, at vores Domkirker og Biskopsæder maatte blive øde. Vi haabe derfor visseligen, at eders Maj. af kristeligen Omsorg let lader sig bevæge til dette Stift igjen med sin skjønne Domkirke og Bisperesidense at forsyne, mens som her ingen saa erfarne Bygmestre ere at bekomme, som noget Overslag paa de dertil behøvende Omkostninger tilforladelig kunde gjøre, saa understaar vi os ogsaa ikke noget vist herom at terminere, mens vilde i dybest Underdanighed have henstillet til Deres kgl. Maj., om De ikke skulde finde for godt en god Arkitekt til den Ende herover at sende, da eders Maj. finder Middel nok til et Arbejde at faa fremsat og fuldbragt, som Gud visseligen vil velsigne og alle Folk med eders Majsts. Pris til Skyerne ophæve. Vi tør ikke understaa os noget Forslag paa nogen vis Fond at gjøre, ikke videndes, hvortil Eders Maj. det, som vores Tanke kunde falde paa, maatte have destineret. Dog synes os uforgribeligen, at dersom alle Dom- og Sognekirker i Danmark og Norge efter deres Evne noget til disse Bygninger maatte paalægges at betale, og dertil, om det skulde være fornøden, maatte lægges en Del af det Overskud, som, naar alle Pensionerne ere betalte, aarlig i Postkassen af deres Revenuer indløber, og som eders Maj. dog til gudelig Brug af en usædvanlig højberømmelig Medlidenhed for de Nødtrængende haver bortskjænket, kunde dermed baade Domkirken og Bisperesidensen til Guds Ære og eders Majestæts milde Regjerings uophørlige Pris og Berømmelse let inden et Aar eller to komme paa Fode. Den allerhøjeste Gud (osv.).

Eders kgl. Maj. etc.

I. R.

J. Trelund.

c) 1726, 24. Aug. Skrivelse fra Biskop Trellund til Stiftets Provster og Præster om efter sædvanlig Vedtægt at komme Stiftsprovsten Hr. *Absalon Finde*, Sognepræsterne til Sortebrødre Kirke Mag. *Johan Højer*, til Graabrødre Kirke Hr. *Ernst Samuel*, og Kapellanen ved Domkirken, Hr. *Ole Albretsøn Sadolin*, til Hjælp med 1 Rdlr. hver, da de ved Ildebranden have mistet deres Huse og Gaarde med andre deres Ejendele.

d) 1726, 1. August. *Stiftsøvrighedens Andragende til Kongen, at Kopierne af de ved Domkirkens Brand ødelagte Dokumenter maa auktoriseres.*

Stormægtigste, allernaadigste Arvekonge og Herre!

I allerdybeste Underdanighed maa vi herved for D. kgl. M. beklageligst andrage, hvorledes den forfærdelige Ildebrand, som har været optændt, udi Konventsuset, som var bag Altret i Domkirken, hvorfra intet formedelst Ulykkens hurtige og ufornødentlige Overfald kunde reddes, har opbrændt og fortæret alle bemeldte Kirkes, samt Hospitalets, Skolens og andre Publikum vedkommende Fundatser, Gavebreve, Indførsler og deslige originale Brevskaber samt Pantforskrivninger og Obligationer, som for de paa Rente udsatte Kapitaler vare udgivne, saa der intet til dets Forsvar findes eller hvorefter samme publice Kapitaler kan kræves eller i Tiden indtælles, naar Fornødenhed det maatte udfordre, hvorfor vi herved i allerdybeste Underdanighed for D. K. M. anholde, at eftersom alle disse ovenskrevne Breve og Dokumenter paa sin rette stemplet Papir har været udgivne og forfattede, saa Deres K. M. Rettigheder ej afgaaet, det da ved D. K. M. allernaadigste Resolution maatte anørdnes og befale, at os Kopier af alle saadanne ved Lands- og Bytinget samt Herredstingene overalt i Jylland proklamerede Domkirkens, Hospitalets, Skolens og andre deslige publice Dokumenter og Breve dels af Rettens Betjentere, dels af hvem det hellers kunde forlanges, paa slet Papir og uden Betaling maatte meddeles, og at D. K. M. samme Kopier allernaadigst vilde auktorisere, at de i lige Kraft og Gyldighed som Originalerne selv, der ere forbrændte, maa passere. Den samme Naade vi ogsaa allerunderdanigst udbede os for den gejstlige Enkekasse her i Stiftet, hvis Fundats og Obligationer udi den dertil destinerede Kiste, som stod i Stiftsprovstens Hus, og hvoraf Papirerne formedelst Mangel af

de andre Inspektørers Nøgler ej kunde optages, i lige Maade ere forbrændte. Og som man ej kan vide eller vente at kunne faa Kopier af en Del gamle Adkomster, som ere forbrændte, saa man intet har til deslige Publico tillagte Ting at forsvare, saafremt nogen Dispute derom i Fremtiden skulde rejses, altsaa fordrister vi os ydermere allerunderdanigst at bede, at D. K. M. ved en general allernaadigst Befaling vilde hævde til Publikum alt det, som hidtil dertil har ligget, ligest det forhen været haver. (etc.)

I. Rosenkrantz.

J. Trellund.

e) 1726, 21. Juli. Konrektor, Mag. Jens Ostenfelds Ansøgning til Kongen om Skattefrihed etc.

Stormægtigste Monark, allernaadigste

Arvekonge og Herre!

Den ulykkelig Ildebrand, hvorved den største og bedste Del af Deres kgl. Majestæts Kjøbstad Viborg med Domkirken og den største af de to andre Kirker er lagt udi Aske, driver mig til at fremkomme med denne min allerunderdanigste Supplikation. Thi da jeg nu paa 30te Aar, nemlig 8 Aar som Kollega i den næstøverste Lektie og siden over 21 Aar saasom Konrektor, haver tjent udi Skolen, saaledes som jeg haaber, ikke alene Deres kgl. Majestæts Confessionarius, forrige Biskop udi Viborg, men ogsaa itzige Biskop Trellund vil vidne med mig, til Fornøjelse, dog for saa uvis og armelig Løn, som og for bemeldte gode Mænd er bekjendt, at det havde været mig umuligt at nyde Levnedsophold, hvis jeg ikke havde haft nogen Tilstød af nogle faa mine egne Midler, saa ere nu opbrændte for mig samme Midler, ej mindre end 22 Vaaninger, foruden min egen iboende Gaard, som var af de støste og bedste i Byen, med alt hvad jeg ejede, saa at jeg ikke beholdt uden 17 Bøger af mit Bibliothek, ja ikke jeg eller min Hustru og 4 smaa uopfødede Børn, som da til al Vanheld var rejst af Byen, ej saa meget som én Klædning til Kroppen. Denne vores jammerlige Tilstand er desmere for os begrædelig, fordi jeg for bemeldte (Vaaninger), som nu ligger i Aske, er geraaden i 1800 Rdlrs. Gjæld, deraf en stor Del Børnpenge. Derimod bestaar det, som for min idelig og møjsommelig Arbejde udi Skolen er tillagt, udi 73 Td. Hartkorn, men som ved Tidernes Haardhed for mig ligesom for andre er geraaden udi den Tilstand, at Godset er i Restance til mig henved 400 Rdlr., og mere

end 12 Td. 6 Sk. fast øde og 18 Td. 2 Sk næsten i lige Tilstand, baade formedelst Restance paa Skatter, som uagtet Exekutioner resterer, saa og formedelst Beboernes yderste Armod og særlig dette Aars store Misvæxt. Og i hvor store Konditioner jeg end udbyder, er mig dog ikke muligt at faa Stederne forsynede, saa jeg mig til større Ruin, min Tjenestes Hinder udi Skolen, idelig udrejser og stor Bekostning med mange brøstfældige Huses Reparation og Tjeneste, Folkes Løn og Underholdning maa slide mig op, og uden nogen Vederlag at vente maa betale Skatterne, saasom jeg allerede har betalt 43 Rdlr. uden at vente 1 β igjen. Og som jeg lever udi den allerunderdanigste Forhaabning, at Deres kongelige Majestæts højkongelige Naade er større, end at lade mig med mine smaa Børn for min lange Tjenestigtige mit Brød, saa beder jeg i allerdybest Underdanighed, at Deres kgl. Maj. vilde af kgl. Medynk benaade mig med et Præstekald, hvoraf jeg kunde nyde Levnedes Ophold, og imidlertid, indtil Gud og Deres Maj. vil aabne for mig en Dør at undgaa yderst Betteldom, allerunderdanigst forunde mig Frihed for Skatterne paa de 31 Td. Hartkorn, som er i saa slet en Tilstand, og at maatte eftergives 21 Rdlr., som til Dato paa Skat resterer, at jeg derved kunde formaa nogen til dette at bebo. Dette er en stor Soulagement for mig, som ikke har det tørre Brød og for den mig tilbragte Ulykke maa vente, mine Creditorer vil overfalde mig for at gjøre mig mere elendig. Den barmhjertige Gud, som bedst véd min og mines Elendighed, bevæge D. K. M. Hjerter til Medynk over mig, saa jeg i allerdybeste Underdanighed forhaaber og skal med mine raabe til Gud, at han vil overgyde D. K. M. og det K. Arvehus med al Naade og Velsignelse, som allerunderdanigst ønskes af D. K. M. etc.

J. Ostenfelt.

Wiborg, d. 21. Juli 1726.

Viborg Stiftsarkivs Kopibog for Bispesager 1726, S. 7

— 17. Aug. 1726 forlangte Rentekammeret Stiftsøvrighedens Erklæring i denne Sag, hvorpaa Stiltsøvrighedens Erklæring under 26. Aug. i et og alt bekræftede Rigtigheden af de angivne Fakta og indstillede „denne af Skolen i saa mange Aar saa vel meriterede Mand“ til at opnaa den attraaede Begunstigelse.

f) 1726, 1. Oktbr. Oversekretær *Möinichens* Skrivelse til

Assessor og Bygmester *Stalknecht* „om at rejse til Viborg for der at tage i Øjesyn de afbrændte publice Bygninger, saasom Domkirken, Sortebrødre Kirke, Bisperesidensen og Raadhuset samt den afbrændte Længde af Hospitalet, og derpaa i Forening med Stiftsøvrigheden, Assessor Kjerulf og Borgmester Rafn at overlægge, hvilken af bemeldte afbrændte Kirker bekvemmost og bedst for Indbyggerne kunde vorde opbygget“ m. m. — Smsts.

4. 1733, *Debr. Strid om Besættelsen af Kapellaniet ved Søndre Sogn.*

a. *Mag. Søren Kristoffersen Gjessings Ansøgning om Søndre Sogns Kapellani.*

Stormægtigste Monark! Allernaadigste Arvekonge og Herre!
 Stormægtigste Monark, Kong Christian den Siette,
 Reis op mig falden Præst, min Sørgebyrde lætte!
 Giv enten Worre Kald til mig i Jesu Nafn
 eller til Søndre Sogn gjør mig til Kapellafn,
 Saa skal den store Gud min Konge ævig Smycke
 Med ald Lychsalighed og medfød Konge Lycke;
 Saa længe liv og blod er udi Danske Mand
 Jeg ævig Takke Skal vor Siette Christian
 Og mig til min Død Lever
 i aller Dybeste underdanighed.

Wiborg, d. 3. Decem. 1733. Deres Kgl. Majts. etc.

Søren Kristoffersen Gjessing.

b. *Menighedens Ansøgning for Mag. Gjessing.*

Stormægtigste Monark! Den uskatteerlige og højst prise-
 lige kongelige Naade, med hvilken Deres kgl. Maj. har be-
 straalet vores fattige og forarmede Viborg By ved at kon-
 firmere allernaadigst de af forrige Konger allernaadigst med-
 delte Privilegier, vejleder os, at vi atter i dybeste Under-
 danighed fordrister os at nedlægge denne vores allerunder-
 danigste Supplique for vores allernaadigste Konges milde og
 retfærdige Regerings Trone, i stadigt Haab til en naadig
 Bønhørelse. Der har her i forrige Tider stedse været tvende
 Præster til Sorte Brødre Menighed udi Viborg, indtil det
 ved allernaadigst kongelig Tilladelse blev bevilget efter op-
 satte Forening imellem salig Hr. *Just Bøegh* og *Mag. Kri-
 sten Eriksen*, at hvilken af de to der den anden overlevede,
 efter den andens Død alene skulde være Sognepræst, da

menige Mænd i Sognet tillige med Magistraten havde den Frihed og Sædvane at maatte udvælge sig en Mand til Aftensangspræst, efter som Menigheden ham selv belønnede, og Forfædrene har lagt og beneficeret til samme Aftensangstjeneste adskillige præbenda til hans Underholdning. Men som nu paa nogen Tid Sognepræsterne her til Menigheden har selv tillagt sig den Myndighed at inponere og foresætte os en Kapellan og Aftensangspræst, som dem selv lystede, enten uden vores Magistrats eller Sognemændenes Intercession, Samtykke eller Begjærelse, vi og ganske ikke har været vidende, de til sligt have haft nogen kgl. Tilladelse, altsaa i dybeste Underdanighed anraabe vi vor allernaadigste Konges medfødte Mildhed og Barmhjertighed, at vores gamle Skikke og Friheder maa allernaadigst blive os forundte og ej til Sognepræsterne overdraget, allerhelst vi selv det meste til vores Aftensangstjeneste maa erlægge og betale. Til den Ende vi da allerunderdanigst ville forestille Deres kgl. Maj. en fattig Præstemand, som forhen i mange Aar paa Landet har været Kapellan, navnlig Mag. *Søren Gjessing*, som sidder med Hustru og Børn og har intet at leve af, men vi efter vores Tanker, og som alle om hannem tale, agter hannem værdig til Embedet og gjerne ønskede, at Deres kgl. Maj. vilde unde os hannem til vor Aftensangspræst i forrige Hr. *Jeremias Sanders* Sted, som til et andet Præstekald paa Landet er blevet forflyttet, paa det at Lærerne og Tilhørerne, som kjender hinanden, desmere bo endrægteligen tilsammen. Deres kgl. Maj. beviser herudi den særdeles kongelige Mildhed imod den fattig Mand, som har Præstekjolen paa og intet Brød at leve af, og imod os en uskatte-terlig Naade, om vi af vor allernaadigste Konge maa blive bønhørt, paa hvilken vores allerunderdanigste Ansøgning vi vil være forhaabende, at vores velvise Magistrat ej skal nægte os deres sandfærdige Paaskrift og Forklarelse, i Fald det allernaadigst til deres Erklæring maatte eller skulde vorde henstillet. Den store Gud i Himlen (osv.)

Viborg, d. 2. Decbr. 1733.

(21 Underskrifter).

c) Om Kancelliet har afæsket Magistraten nogen saadan Erklæring, er ukjendt, men Stiftsøvrighedens (Gyldencrones og Trellunds) Erklæring blev afæsket og lød saaledes, til Gunst for den af Sognepræsten Hr. Sadolin udnævnte Kapellan,

Niels Fosborg, tidligere Kapellan i Skive, som ligeledes under 2. Decbr. havde søgt kgl. Konfirmation:

„ Fornævnte Hr. *Niels Fosborg* er 1) en dygtig, skikkelig, i Lærdom og Levned ulastelig Mand, som og har et godt Vidnesbyrd af sin Sognepræst i Skive, Hr. *Jakob Hasse*; 2) er han kaldet af Søndre Sogns Præst Hr. *Kristian Sadolin* til personel Kapellan efter den Rettighed, Eders kgl. Majsts. højsalig Hr. Fader den 15. Juni 1701 allernaadigst har konfirmeret og meddelt Sognepræsterne til samme Menighed uden at melde det allerringeste enten om Magistraten eller Sognemændene, hvorpaa disse supplicerende Sognemænd sig beraaber. Ej heller har Magistraten i Viborg enten ved denne eller forrige Vakance med deres allerunderdanigste Intercession sig anmeldet. Og hvad Mag. *Gjessing* anbelanger, da har han, foruden det her i Byen begangne Lejermaal, med sit flygtige Væsen, Drikkehuses flittige Besøgelse og andre Uterligheder ikkun forhvervet sig en slet Reputation, ilde menageret sit ellers gode Pund og vanæret sin Præstekjortel, isteden for hvilken han vel maatte bære en anden Habit. Vi bede da og haabe allerunderdanigst, at E. kgl. Maj. hverken vil anse hans Rim eller hans Talsmænds Forbøn, men allernaadigst forskaane Viborg By og Vorde Sogn (som den kristelige og skikkelige Hr. *Kristian Neve* er kaldet fra) med saadan en Præst. for hvis Oprejsning og Forfremmelse til nogen Menighed vi ikke kan understaa allerunderdanigst at tilraade E. kgl. Maj., førend han en god Tid haver vist bedre Omvendelsens Frugter og vendt sig til en ganske anden Levemaade, som bedre kan bekvemme den hæderlige Præsteorden . . .“

Efter denne „Paategning“ fik Mag. *Gjessing* naturligvis ingen Ansættelse, og Menighedens Indblanding i Præstevalget var for stedse afskaaren.¹⁾ (Viborg Stiftsarkivs Kopibog 1726—36, S. 274 fgd.)

¹⁾ Mag. *Søren Kristoffersen Gjessing* var født i Klim i Aalborg Stift, hvor Faderen var Præst; selv var han først Feltpreest baade i Danmark og i Norge i Krigen mod Karl 12., ventede senere at succedere sin Fader, hvis Kapellan han var bleven, men da dette mislykkedes, blev han personel Kapellan hos Præsten Rasmus Roschou i Blære, Aars Herred; her besvangrede han dennes Datter, som han derpaa ægtede d. 5te Novbr. 1722 (Barselseng 7de Decbr. s. A.). Han blev da suspenderet af Biskop Lintrup, men fik kgl.

5. 1736, 6. August. *Skrivelse fra Biskop Wøldike til Monsr. Simonsen om „Medhjælper“ Peder Sørensen i Steenild, som har begaaet Helligbrøde.*

Højfornemme, høj lærde Monsr. Simonsen! Ved min Hjemkomst fra Visitats forefinder jeg Deres meget ærede Skrivelse af 16. Juli d. A. Jeg fornemmer deraf, at Mr. derudi interesserer sig langt højere for *Peder Sørensen i Steenild*, end jeg af Dennem havde ventet eller Mandens scandaleuse Gjerninger haver fortjent. Strafværdig er Sab-

Oprejsning, gjorde offentlig Afbigt fra Prædikestolen i Blære Kirke og forlod derpaa Stedet. Senere opholdt han sig i stor Nød i Viborg med Kone og 4 Børn; men da han var bleven Enkemand, begik han anden Gang Lejrmaal og trolovede sig først med Kvinden paa Barselsengen, hvorpaa Barnet af Præsten ved Graabrødrekirke Ernst Samuel blev døbt som ægte, hvilket, som ovenfor omtalt, fremkaldte en Strid mellem Ernst Samuel og Tychonius. Den 7de Marts 1731 forbød Trelund ham derpaa al præstelig Virksomhed i Stiftet, og dette Forbud bekjendtgjordes gjennem Landemødet. Oprejsning for sin sidste Forseelse havde han senere endnu ikke faaet, da en Del af hans gode Venner, som ovenaftrykte Brev udviser, Decbr. 1733 søgte at faa ham ansat ved Søndre Sogns Kirke, og han opnaaede først Oprejsning i Vakancen efter Trelunds Død, ved Tychonius' Hjælp, der indstillede ham til Benaadning, „da det er velbekjendt, at han til Prædikestolen er meget vel skikket, med et godt Talent af Gud begavet, og kunde i en og anden Nødsfald tjene en og anden Præst i Stiftet, siden dette Stift aldeles ingen Kapellan har, som kunde ved Svaghed eller andre Tilfælde hjælpe i Embedets Betjening“. — „Han har nu paa 4de Aar, da han har været i Domkirkens Menighed, levet vel og kristeligt med denne sin Hustru og sig i saa Maade upaaklageligt forholdt“. Efter at have opnaaet kgl. Bevilling maatte han derpaa i Oktober 1735 offentlig gjøre Afbigt fra Domkirkens Prædikestol og derefter paa Kirkegulvet i Menighedens Paahør modtage en Reprimande af Tychonius. Derpaa flyttede han til Aalborg, hvor han af og til brugtes som Hjælpepræst, navnlig af den gamle Præst Aspach, men forøvrigt levede i den største Nød med en stadig voxende Børneflokk, tildels ligefrem af Almisse. Endelig lykkedes det ham i Aaret 1738 at faa kgl. Udnævnelse som Præst til Blære og Ejdrup i Aars Herred; men da denne Udnævnelse meddeltes Wøldike, erklærede denne sig meget bestemt imod hans Ansættelse i Viborg Stift som en uhørt Skandale, der vilde volde stor Forargelse. Der samlede da en stor Mængde Vidnesbyrd baade om hans Prædikemaade og Levevis i Aalborg, meget modsigende, idet nogle roste ham som en „opbyggelig“ Prædikant, medens det bevistes, at baade den afgangne Biskop Mummé og Biskop Brorson, som Aaret før havde tiltraadt Bispestolen, havde været mistornede med

bathens Overtrædelse hos alle, men mere end dobbelt hos en edssvoren Medhjælper, der skulde i Følge af den offentlige Ed, han haver efter Loven gjort ved saadant Embeds Tiltrædelse, hindre baade den og anden Ugudelighed hos andre, og dog baade begaar den selv og tilskynder andre til det samme, ja endogsaa istedenfor en ydmyg Bod og Pønitense med Stivsindighed stræber at forsvare sin forargelige Synd. Han kan ingenlunde anses anderledes end *at være for sin Meneds Skyld skyldig at staa aabenbar Skrifte efter Lovens*

hans Opførsel og Prædikemaade og givet ham bestemte Advarsler i den Henseende, ligesom ingen vilde vedkjende sig at have anbefalet hans Ansøgning om Blære Kald, men alle ytrede stor Medlidenhed med hans usle Kaar. Som Følge heraf resolveredes, at hans Kaldsbrev skulde kasseres, dog mod at der gaves ham Udsigt til Befordring ved tørste Vakance i et andet Stift, hvor han var mindre berygtet. I Februar 1789 blev han derpaa kaldet til Præst i Vindinge med Annexer i Aarhus Stift; men Rygtet forfulgte ham atter, og under 24 Februar s. A. æskede Kirkekollegiet paa ny Erklæringer om hans Opførsel, „da vi ugjerne have fornummet, at samme Kapellan skal overalt være berygtet for sit forargelige Liv og Levned og ej alene formedelst begangne Lejrmaal har mistet det ham givne Kald i Viborg Stift, men at han endog Prædikestolen i Aalborg for Liderligheds Skyld skal være forbuden, ja at han, efter mundtlig for os gjort Beretning, endnu^r skal søge Kro- og Drikkehuse, samt inkludere til Drik og Dobbelt“. I sit Svar herpaa ytrede Wøldike, „at han har efterladt sig et uanstændigt Rygte om Drik, Spil, raadden Snak og deslige Kløgter, som efter Verdens Behag gjør et Menneske til en god og dygtig Kompagnon, men ikke sømmer sig en Kristen, mindre en Præstemand“. Wøldike havde kun to Gange talt med ham og begge Gange „foreholdt ham den højst fornødne Forandring i hans Levned, men han dermod har dels villet nægte, dels undskylde sit Forhold, men dog tilsidt ladet sig overvinde saaledes, at Øjnene har vidnet om Hjertets Rørelse“. Han mener derfor, at han ikke er uforbederlig, men upaalidelig og let til at falde tilbage. Under 1. Maj kom da kgl. Resolution, at da Mag. Søren Gjessings uordentlige Levned de sidste Aar ikke var saa sikkert bevist, at han derfor kunde fradømmes sin gejstlige Stilling, og han ikke endnu ansaaes for uforbederlig, skulde Kaldelsen til Vindinge Kald staa ved Mage, mod at Søren Gjessing udstedte et Revers om fuldstændig ustraffelig Vandel i Fremtiden, da han ellers ikke blot skulde afsættes øjeblikkelig, men ogsaa tiltales for alle sine tidligere „Forseelser“. Dette Revers maatte S. Gjessing derpaa udstede og blev saaledes endelig Sognepræst.

*klare Ord*¹⁾. Og dersom Præsten tog sig Frihed at dispensere Peder Sørensen derfra, da fordristede jeg mig ingenlunde at dispensere fra Tiltale efter den kgl. allernaadigste Forordning, dat. d. 23. Decbr. 1735 Art 5. Den Undskyldning af Kjærligheds og Fornødenheds Gjerning lægges af Mr. Simonsen ikke uden Synd paa en saadan u-undskyldelig Gjerning, som Peder Sørensen haver begaaet. At grave Ler og kjøre Ler om Søndagen til Vægge at kline og Huse at bygge, kan lige saa lidt undskyldes og skjules under Kjærligheds og Fornødenheds Navn, som det under slige Navne var at forsvare, dersom en Tømmermand rejste et Hus eller en Murmester satte en Skorsten op om Søndagen. Nej den Slags Catechismi Forklaring kommer ikke overens med Guds Ord, ikke heller med Kongens Lov. Monsr. Simonsen haver i sit Brev allegeret et kgl. Reskript af 26. Aug. 1735, som skulde tjene til hans Forsvar for bem. Peder Sørensen; men da i dette Reskript intet tales om Sabbathens Helligholdelse, men alene om de fattiges Underholdning, saa kan jeg ikke gjætte, til hvad Ende dette Reskript i denne Sag af Dennem anføres. Tvertimod ligger for alles Øjne det allern. Reskript af 3. Decbr. 1734, saa og Forordningen af 12. Marts 1735, item adskillige derpaa grundede Plakater, ligeledes fornævnte Reskript af 23. Decbr. 1735 om scandaleuse Synder, som *alle viser* hans kgl. Majsts. højpriselige Iver og *ret kristelige Nidkjærhed for Sabbathens ubrødelige Helligholdelse, samt at hans Maj. ingenlunde vil have Kirkedisciplinen svækket*, men tvertimod nøjere og skarpere i Agt tagen end som tilforn. Altsaa vil jeg haabe, at Monsr. Simonsen paa sin Søsters, som Bondens Herskabs Vegne i Følge af ovennævnte Forordning af 23. Decbr. 1735 Art 5 ikke under eller tillader Peder Sørensen i denne Sag videre Medhold, men langt mere tilholder hannem, at han jo før jo heller, uden unyttig og ugrundet Indvending, efter Lovens Pag. 269 og 270 Art 17, indfinder sig hos Præsten med en alvorlig Omvendelse og hjertelig Bekjendelse til aabenbar Skriftemaal for

¹⁾ Dette og de følgende Steder ere udhævede af W. — Ved Skrivelse af 28. Maj s. A. til Præsten Hr. Søren Wicardt, havde Wøldike erklæret at P. Sørensen foruden at staa aabenbar Skrifte burde dømmes fra sit Medhjælper-Embed, ifølge Lovens af gejstlig Ret idømmes en Bøde af 6 Lod Sølv, foruden den Bøde, den verdslige Ret idømte ham for Helligbrøde, og betale Sagens Omkostninger.

sin Mened og Forargelse, samt villig underkaster sig hvad anden Straf han kan være dømt udi for Helligbrøde, saa og holder Præsten skadesløs for hvis Omkostning han udi denne Sag haver forvoldet hannem. Og derhos beder jeg, at Monsr. Simonsen baade herudi og i alle andre Lejligheder mere ser paa Guds og hans Sabbaths samt Kongens og hans Forordnings sande Ære end som paa Bondens eller andres formente Ære.

At ellers i andre Maader nogen Misforstand skal være kommen imellem Deres gode Søster, dydædle *Madame St. Dines Pedersens* og Hr. *Søren Wicardt*, gjør mig meget ondt. Men som den Sags Omstændighed mig til Dato er aldeles ubekjendt, saa kan jeg heller intet derom melde, men vil alene bede, dels at den Sag ikke maa gjøre nogen Forhindring udi den anden med *Peder Sørensen* dels og at den fattige Mands meget slette Vilkaar maa tages udi mildelig Consideration og derfor den Sag om Annexgaarden ikke at drives paa det højeste. Deres kjære Søster haver saa stor Renommè af Dyd og Fromhed som af Formue. Jeg vil derfor tjenstlig have hende anmodet, skjønt Præsten aldeles uafvidende, at hun ikke søger nogen Fornøjelse udi Sejrvindinger over en stakels ruineret Præstemand, men langt mere handler saa med hannem, at han af hendes Godhed overvunden maa finde Aarsag med Glæde at takke og velsigne hende. I det øvrige beder, at min ærbødigste Respekt maa formeldes til velbenævnte Deres kjære Søster og med al Velstands Tilønskning over hende og Dennem selv forbliver jeg

Højstærede Monsieur Simonsen

Deres tjenstberedvilligste Tjener

Andreas Wøldike.

6. 1737, 2. Novbr. *Skrivelse fra Biskop Wøldike til Viborg Skoles Rektor om Disciplenes Musik paa Gaden St. Mortens og andre Aftener.*

Til Rektor Ostenfeldt!

Eftersom udi indeværende Aar Mortens Aften indfalder paa en Søndag, da Skolen skulde med deres Musique gaa omkring at indsamle det lidet beneficium, som paa slige Aftener plejer at bekommes, men Byfogeden i Anledning af Sabbathsforordningen, som forbyder al Musique, Spil og deslige paa Søndagen, samt Fest- og Bededagene eller Afte-

nen tilførn, haver derom paa sit Embeds Vegne gjort Erin-
dring hos h Ex. Hr. Stiftsbefalingsmanden og hos mig, da
paa det hverken Skolen skal miste noget, ikke heller af
dens Musique tages Lejlighed til anden u-undskyldelig Spil
og Leg, haver hans E. tillige med mig fundet for godt, at
Disciplene af Skolen udi indeværende Aar ikke Aftenen før
Mortensdag, men om Aftenen paa Mortensdag selv, som
bliver d. 11. hujus om Mandagen, med deres sædvanlig Mu-
sique maa besøge Byens Indvaanere. Hvilket efterdags altid
kan i Agt tages, naar Mortensdag paa samme Maade som
udi dette Aar indfalder. Hvorom ædle Hr. Rektor vilde
føje fornøden Anstalt ved Skolen. Hvad Juleaften samt
Nytaars og Hellig tre Kongers Aftener angaar, da skal og-
saa derom betimelig Efterretning blive meddelt (osv.)

A. Wøldike.

Viborg Stiftsarkivs Kopibog. Af Byfogdens Forespørg-
sel ses, at foruden „Latinske Skole Koret“ ogsaa Stadsmu-
sikanterne paa de ovennævnte Aftener „forrettede baade
Musikal- og Instrumental-Musik og Spil paa Gaderne Byen
igjennem og besøgte Indvaanerne.“

7) 1745, 12. Juni. *Skrivelse fra Wøldike til Landfi-
skalen om at sagsøge nogle Bønderkarle, som have redet
Sommer i By 1ste Pinsedag.*

Til Hr. Fiskal Matthias Brun!

Fra Provsten, velærværdige Hr. *Enoch Dahllin*, Sogne-
præst for Storvorde og Sejlflod Menigheder i Fleskum Her-
red, er mig til Hænde kommen skriftlig Angivelse, hvorledes
en Del unge Bønderkarle af hans Annex Sejlflod fjorten
Dage før Pinsedag skal have begjært af ham, at de tillige
med andre af Byen maatte ride det saakaldede Sommer i
By, og endskjønt han meget alvorligt skal have foreholdt
dem, ikke alene, hvor syndig og ukristelig, men ogsaa hvor
urimelig og dumdrstig denne deres Begjæring var, idet den
aabenbart strider imod Guds Ord, Pinsefestens høje Værdig-
hed og hans Majestæts allernaadigste Forordning af 12.
Marts 1735, hvorudi denne syndige Daarlighed mød udtryk-
kelige Ord strængelig forbydes, ja endog, da han Pinselø-
verdag spurgte, at de havde kast hans Formaninger bag
Ryggen og lavede sig paa deres Narredragt til samme skjæn-
dige Abespil, skal paa 1ste Pinsedag af Prædikestolen have

læst det Stykke af højstbemeldte Forordning, som angaar denne Post, med alvorlig Formaning, at de fra saadan syndig og forargelig Gjerning vilde entholde sig, skal de dog alligevel, uagtet alle hans kjærlige Formaninger baade i hans eget og Guds Hus, 16 Mand stærk strax efter Prædiken være udrejste i næste Sogner, kommen derfra paa det sidste til Storvorde og skal have redet Mand for Mand med Sang og Fiolspil og stor Narreri for at samle de saakaldte Majskillinger, som de til Guds allerhelligste Navns Vanære og den høje Fests skjændige Misbrug skal have anvendt til syndig Daarlighed, og saaledes med Dansen og Drikken, Guds Huses Forsømmelse og Menighedens Forargelse henbragt alle Højtidsdagene. Som da denne Gjerning af alle og enhver, som har mindste Frygt for Gud og Ærbødighed for hans Majsts. allernaadigste Anordninger, efter de anførte Omstændigheder ej kan andet end anses for en kjendelig Foragt mod Gud og det hellige Prædikeembede og en meget dumdristig, ja modvillig og egensindig Overtrædelse af Hans Majestæts dennem forelæste allernaadigste Forordning og billig bør paatales, saa vilde Sr. Brun som Landfiskal udi Stiftet, i Anledning af Hans kgl. Majestæts allernaadigste Anordning af 31. Juli 1739 ufortøvet lovlig tiltale alle dem, som i denne ukristelige og højst forargelige Gjerning har været delagtige, hvis Navn paa Forespørgsel hos Provst Dahliin og under Sagens Examination lettelig kan udforskes, og imod dennem forfare, som Loven og Forordningen og Sr. Bruns havende Instrux medfører. Da jeg venter, de blive tilfundne ved publique Absolution at afbede denne grove Forargelse og anden tilbørlig Straf at udstaa, som de efter Forseelsens Beskaffenhed kan have meriteret, og som jeg har tilskrevet Provsten Hr. Dahliin, at dette for Hr. Fiskalen er bleven andraget, og han ikke maa antage dem til Herrens Bord, førend Dom i Sagen er falden, saa venter jeg, De uden Ophold paataler Sagen og det snarest ske kan mod de skyldige udfører. Jeg forbliver

ærede Hr. Fiskals p. p.

Andreas Wøldike.

Kopibogen. — Fiskalen idømte dog kun de skyldige Bønderkarle Mulkter, uden at omtale offentlig Skriftemaal, hvorover Wøldike var meget misfornøjet. I et senere Brev

til Provsten ytrer han derfor, at denne nu ikke tør holde dem borte fra Herrens Bord; men dog bør han, Søndagen før de antages, efter Prædiken fra Prædikestolen holde en Tale i den Anledning til Menigheden, „de skyldige opmuntres til gudelig Forberedelse og i deres Samvittigheder indskærpes denne og andre Synders Vederstyggelighed, for hvilken og andre i Svang gaaende Laster Guds retfærdige Straf og Dom ses og kjendes i den alt mere og mere for sig tagende *Fæsygdom*, der nu ikkun er nogle Mile herfra, og som det lader sig anse ikke uden Guds besynderlige Naade ophører, førend den har naaet det hele Land over.“

8. 1769, 6. Juni. *Ansøgning fra to Degne, at Degnebørn maa fritages for at være stavnsbundne tillige med Biskop Wøldikes Erklæring derom.*

1. Stormægtigste Monark, allernaadigste Arvekonge og Herre!

I dybeste Underdanighed understaar vi os til og for Deres kgl. Maj. at indsende vores underdanigste Begjæring om, at vore Børn ikke efter Forordningen af 9de Decbr. 1735 skulle høre de Proprietærer til, paa hvilkes Gods de herefter, efter vores Afgang ved Døden, ventelig maa begive sig til at tjene, og derfor en yderligere Elendighed kan befrygtes; thi blive Degnebørnene deres Fader ved Døden berøvede, førend de ere i Stand til, Vinter og Sommer at tjene Bønderne, da er der ingen andet Middel for de fattige, som de fleste er, at gribe til, naar de ikke har Slægt og Venner, som vil tage sig dem an, end de nødvendig maa formere Betleres Tal, som i disse Tider er større end det i Mands Minde nogen Tid før har været. Dersom Degnene i Almindelighed ikke skete Uret, kunde Degnebørnene heller ikke geraade i saadan Nød. Vi forsikrer os visselig om, i allerunderdanigste Fortrøstning til Deres højkongelige Mildhed, at det ikke i Unaade optages, at vi kalder det Uret, at Deres højkongelige Majestæts Lov og Forordninger ingenlunde gjælder som en Regel og Rettesnor, hvorefter Degnene nyder deres Indkomster, men allermest Bøndernes eget Godtbefindende næsten paa ethvert Sted gjælder og maa blive anset for Ret, og den Ret bestaar derudi, at Degnen i Stedet for Degnetraven ikke maa have Ret til at kræve eller faa mere end en Skjæppe Korn af hver Mand i Sognerne. Enten det er 1, 2, 4, 6, 8, 10 til 12 Tønder Hart-

korn, en Mand har at svare af, nyder jeg *Kristian Svane* dog ikke mere end en eneste Skjæppe Byg Ingenlunde er det derfor vores Hensigt at begjære, at Bønderne skulde bebyrdes med mere Udgift til Degnene, end Degnens nødvendige Nødtørft udkraver, thi vi kjende i Hjertets Ynk-somhed over Bønderne, at de paa de fleste Steder ere mere end nok bebyrdede; men det er vores allerunderd. ringe Begjæring, Deres højagl. Maj. i Naade vilde anse, at vi, Deres ringe Undersaatte, underdanigst andrage, efter den rene Sandhed, som kan bevise sig selv, hvor ringe og fattigt Degneenker og Degnebørn har det, og at der ganske faa Steder, imens Degnene leve, kan samles noget til dem af Indkomsterne Jeg *Mikkel Ingstrup* har ikke mere til Indkomst af 3 Sogne til mig, en svag Kone og 4 uopdragne Børn end omtrent 48 Rdl., hvilket jeg i denne Egn ikke kunde komme igjennem med, dersom jeg ikke undertiden kunde tjene lidet ved at forrette Prædiketjeningen for nogle af Præsterne her omkring. Og jeg *Kristian Svane* af 280 Tdr. Hartkorn i Sognerne nyder ikke mere til Indkomst end ungefær 16 Rdl., som jeg, Hustru og 8 Børn skal opholdes ved. Det er uvist, om vi kan leve saa længe med Børnene, at de kan hos Bønderne fortjene deres nødtørftige Ophold, og naar de kan, om det saa falder sig for dem, aftjene Bønderne, hvad de nyde af dem, saa kan de dog formedelst saadan Tjeneste, efter ommeldte Forordning, ikke undgaa at komme under Proprietærernes Beherskning, medmindre Deres højkongelige Maj. allern. vilde have dem derfra befriede, hvilken Befrielse vi inderligen ønske ikke alene vores, men og andre Degnes Børn. og ihvo der end af Partiskhed vilde forvende eller undertrykke Sandhed, har vi dog det faste Haab, at Deres kgl. Maj. ikke behager, at Degnebørnene af formeldte Aarsag enten skal efter deres Faders Død nødes til at betle, eller saadan Armod, som hverken de eller deres Forældre kan undgaa, skal være Aarsag til Proprietærernes Ret til dem, idet de derved maa nødes til at falde dem i Hænderne (osv.)

Balling og Dolby d 6te Juni 1769.

Johan Kristian Svane,
Degn til Balling og Volling
i Salling.

Mikkel Ingstrup,
Degn til Hem, Hindborg og
Dolby i Salling.

2. Allerunderdanigst Erklæring!

Da Degnesønner efter Forordn. af 9de Decbr. 1735 ej paa anden Maade ere bundne til Proprietærene eller forbundne deres Godser at tilhøre, end naar de maatte komme i Bondens Tjeneste og til Bondearbejde, saa følger deraf, at naar Degnene ej vil, ere de ej heller pligtige til at lade deres Sønner tilhøre Proprietærene, da de kan hensætte dem til et Haandværk eller andet at lære, hvorved de sig i Tide kunne ernære, uden som Supplikanterne allerunderd. melde, i Tilfælde af Armod eller Faderens Dødsfald. I dette Tilfælde kan jeg ikke billige Supplikanternes Forlangende, at deres Børn ej skulde tilhøre Proprietærernes Godser, da Bondestand lige saa vel giver Brødet af sig for den, der i samme er opfødt, som enten at have lært et Haandværk eller anden Haandtering; det er da billigt, at Proprietærene til Vederlag herfor da kunne benytte sig heraf baade til Deres kgl. Majestæts og sit Godsdes Tjeneste. Hvad Supplikanterne ellers allerunderd. melde om Degnenes yderligere Fattigdom og at samme rejser sig deraf, at de ikke kan nyde hos Bonden den Løn og Rettighed, dennem allernaadigst er tillagt, er desværre, særdeles i Viborg Stift, alt for sandt; men saa længe som Bondens Tilstand er saa slet, som den her i Almindelighed er, og Proprietærernes Fordringer for Skatter, Landgilde, Brøstfældighed p. p. i Bondens Bo ere prioriterede, er det ikke lettelig at udfinde noget Middel til Degnenes Soulagement i deres saa fortrængte Omstændigheder, helst deres Armod ej tillader dem at lægge sig ud med Proprietærene eller ved Lands Lov og Ret at indtale deres Indkomster, medmindre Proprietærene og Jordegodsejerne allern. maatte blive befalede, at naar Bonden ei kunde eller vilde betale Degnene deres Rettighed, de da skulde være pligtige uden Proces at betale for deres Bønder, som de, der bedst igjen hos dem kunde søge deres Regres. Saaledes indstilles Supplikanternes allerund. Ansøgning til Deres kgl. Maj.s allern. Resolution.

Viborg, d. 21de Aug. 1769.

A. Wøldike.

9. 1772—73. *Ansøgning fra en Katolik, der er gift med en Protestant, om i Følge en hans Farfader givne kgl. Bevilling at maatte lade sine Sønner opdrage i den katholske Religion og at maatte udøve Patronastret paa sit Gods, samt Biskop Rottbølls Erklæring derover.*

1. Til Kongen!

Da min Farfader Oberst *Johan von Gejstler*, som var Katolik tilligemed hans Frue *Mette Else von Lützou*, som var luthersk, her i Landet indkom med de Münsterske Tropper, som af daværende Fyrstbiskop *Bernhard von Kahlen* i dansk Tjeneste som Auxiliairtropper var overladt, blev bemeldte min Farfader med øvrige Stabsofficerer af allerhøjstbemeldte Kong Kristian 5 overtalt at formaa deres underhavende Regimenter at begive sig under den danske Regering, hvilket og meldte min Farfader med øvrige Officerer iværksatte, saa at Regimenterne her forbleve, hvorover mine Forfædre mistede deres Godser og Formue i det Münsterske, deres Efterkommere og mig til største Skade. Til Belønning for denne af min Farfader viste Nidkjærhed, at efterkomme hans Majsts. allernaadigste Villie, gav allerhøjstbemeldte, hans Maj. ej alene min Farfader, men endog hans Descendenter, saa længe nogen af dem opholdt sig under danske Regering, efterfølgende kgl. allern. Bevilling:

1) at ej alene min Farfader, men endog efterkommende Slægt, skulde i Danmark have baade fri Religionsøvelse og Tilladelse til at lade deres Børn, Sønnerne i Faderens og Døtrene i Moderens Religion opdrage, hvorpaa min sal. Fader, Generallieutenant *Gustav Wilhelm von Gejstler* har afgivet Exempel, da han udi Faderens, den katolske, Religion blev opdraget, skjønt hans Moder var Lutheraner.

2) at skulle nyde alle Privilegier med den danske Adel, selvfølgelig ogsaa at kalde Præst og Degn, hvilket og min salig Farfader har haft og udøvet, da han, i den Tid han ejede Kjeldkild i Jylland, har kaldet baade Præst og Degn. Skjønt jeg nu forsikrer mig, at den sidst udkomne allernaadigste Forordning, at ingen, som er gift med en anden af fremmed Religion, maa lade deres Børn opdrage i anden Religion end den lutherske, udi ingen Maade ophæver allerhøjstbemeldte højsalige Konges til min Farfader og Descendenter givne kgl. allernaad. Bevilling, saa dog for efter Pligt

at vise min allerunderdanigste Lydgighed og for at kunne forevise vedkommende, som er paalagt at have Opseende med, at ingen Børn, hvis Fader eller Moder ej er af en Religion, bliver oplærte i anden end den lutherske, er det jeg herved allerunderd. ansøger om, at jeg i Følge allerhøjst bemt kongelige Bevilling maa lade min nuhavende Søn, og om jeg flere skulde erholde, da samtlige opdrage i den katolske Religion, hvortil jeg mig bekjender, som jeg saa meget mere forhaaber, da saadant ved mit Ægteskabs Indtrædelse baade af mine sal. Svigerforældre og min endnu havende Hustru er vorden akkorderet, og ligeledes ansøger allernaadigst at maa i Følge allerhøjstbente Privilegium have Frihed at kalde Præst og Degn, siden jeg ved et ejende Gods haver Jus patronatus¹⁾, naar alene saadan Person af mig kaldes, som af vedkommende Biskop findes at have de Kvaliteter, som bør være hos en sand luthersk Gejstlig, enten Præst eller Degn etc.

Kjøbenhavn, 24. Novbr. 1772.

Johan Christian von Geistler.

2. Allerunderdanigst Erklæring.

Efterdi Supplikantens hermed tilbagefølgende allerunderd. Ansøgning grunder sig paa et hans Farfader Oberst Johan von Geistler af højsalig Kong Kristian 5 meddelt allernaadigst Privilegium, lod jeg, saasnart den kom til min Erklæring, gjøre skriftlig Anmodning om at faa samme Privilegium til Eftersyn og fik endelig det Gjensvar, som herved under Litr. A. fremsendes, tilligemed Løfte, at Supplikantens Frue skulde tilskikke mig den mellem begge ved Ægteskabets Indtrædelse oprettede Forening. Men da dette ikke hidtil er sket, ville Deres Maj. deraf allernaadigst erfare, at det ikke er min Skyld, at den anbefalede Erklæring længere end sædvanligt er bleven opholdt.

I Ansøgningen selv anholder Supplikanten om en dobbelt Bevilling, nemlig at lade sine Sønner opdrage i den Roman-katolske Religion og at have Frihed at kalde Præst og Degn paa sit Gods. Begge Dele forbydes i de allernaadigste Anordninger ved Reskript af 6te Juli 1695, 20

¹⁾ Major von Geistler var gift med en Datter af Generalmajor Lüttichau til Tjele og ejede Eskjær i Salling.

Maj 1720, 29. Septbr. 1739, 14. Decbr. 1748, Politianordning for Danmark af 22. Oktbr. 1771, 1ste Post. Forordningen af 18 Juni 1745 og af 19 Septbr. 1766, blandt hvilke de tvende af Kristian 5 udgivne uden Tvivl maa være yngre end det af Supplikanten paaberaabte Privilegium, som følgelig derved ophæves, med mindre nogen særdeles Konfirmation derpaa af efterfølgende Konger ere foihvervede. — Ingen af Delene kan desuden vel tilstaa af følgende Grunde:

Først *Sønnernes Opdragelse* angaaende:

1) fordi ingen af vore Trosforvante, som ægter et katolsk Fruentimmer i de Lande, hvor den katolske Religion hersker, hvor velfortjent han end maatte være af samme Land, faa Frihed til at lade sine Børn der i sin egen Religion opdrage; følgelig er det en paa største Billighed grundet Stats-Raison at bruge i lige Tilfælde Repressalier hos os, hvilket ogsaa mellem alle Magter gjælder.

2) Fordi de Sønner, som saadan opdrages, anse sig siden ikke tilfulde som Landets Børn, men stedse i visse Maader som fremmede og desuden aldrig blive Kongen og Fædrelandet saa hengivne, som de i dets Religion vare opdragne, hvilket desto mere vilde drage til Følge, naar Sønerne skulde blive mange og med Tiden kommer i vigtige Embeder.

3) Fordi end ikke de Reformerte i Følge deres Privilegium af 15. Maj 1747 Art 14 have saadan Tilladelse, hvilket ligeledes grunder sig paa Praxis i de Lande, hvor den reformerte Religion hersker. Sker det nu ikke med dem, som tillige med os ere Protestanter, og stemmer saa nær over med os i deres Trosbekjendelse, bør det meget mindre at ske med de Katolske, som bekjende en mod vores saa stridende Religion, ja i deres Lande saa ivrigt forfølge Protestanterne.

4) Endelig, fordi andre Katolske, og end mere Reformerte, som leve i blandede Ægteskaber og have noget af Fortjeneste at beraabe sig paa, deraf ville tage Anledning at overhænge Konge og Kancelliet alt for meget.

Dernæst i Henseende til *Kuldsrettigheden*.

1) Fordi det aldrig tilstedes nogen velfortjent Evangelist eller Protestant udenlands, hvor den papistiske Religion hersker.

2) Fordi det strider imod Sagens Natur, som medfører,

at den, der under Navn af Kirkepatron ordentlig kalder Lærer, derudi forestiller Menigheden, som det egentlig tilkommer at udnævne sine egne Lærere, og altsaa selv bør være et Lem af samme Menighed.

3) Fordi det er farligt at give en Katolik saadan Magt i Hænderne, da han gjerne anser anden Religion med Foragt og derfor, om han er begjærlig, desto mindre agter om at lade sig af en slet Kandidat bestikke. -- Desuden kunde derved lettelig gives Jesuiter Lejlighed at indsnige sig hos os, ja maaske at lære vort Sprog og Religions System for ved saadan Patrons Hjælp at blive Lærere. Muligheden heraf og Lysten paa deres Side kan ingen holde i Tvivl, som har nogen Kundskab om de saakaldede gudelige Bedragerier, hvoraf det Slags Folk benytte sig.

4) Endelig fordi det vilde synes meget sælsomt og være saare anstødeligt for evangeliske og reformerte Kristne baade inden og uden Lands at erfare saadant tvertimod alle Landes Love og vedtagne Skik at bevilges, ja lægges vor Nation til Last endog af redelige Katolikker selv.

Naar følgelig et saadant Privilegium, som Supplikanten beraaber sig paa, endog virkelig var til, skulde det dog synes raadeligst at soulagere ham paa andre Maader, hvormed Guds Ære, vor Religions Sikkerhed og Undersaaternes Javn bedre kunde bestaa.

Mod de ved første Part anførte Grunde kunde maaske med nogen Føje indvendes over Hovedet, at ingen borgerlig Magt kan betage en Fader sin naturlige Ret til sit Barns Opdragelse i den Religion, han selv holder for rettest, naar han selv ikke frasiger sig samme. Men ogsaa dette findes af Supplikanten Major *van Geistler* at være sket, som hans Frues Skrivelse til Sognepræsten ved *Tjele* under Litr. B og Attester Litr. C udviser, skjønt paa Vilkaar, om kgl. Dispensation ikke skulde blive at erholde. Men da samme endog tilforn er bleven ham nægtet, i Følge Extrakter, som jeg herved under Ltr. D. allerund. fremlægger¹⁾, saa har han i mine ringe Tanker saa meget mindre været beføjet til

¹⁾ Bilagene findes ikke i Kopibogen. — Geistlers originale Bøvers, dat. 18de Juli 1763, som endnu findes i Stiftsarkivet, indeholder en Forpligtelse til at lade sine eventuelle Børn opdrage i den lutherske Tro efter Forordn. 13de Maj 1720, medmindre kgl. Dispensation kunde opnaas.

videre allerunderdanigst Ansøgning, som den forhen anførte Forordning af 19de Septbr. 1766 siden er udkommen og endnu staar i sin fulde Kraft¹⁾.

Viborg Bispegaard d. 1ste Februar 1773.

Til det kgl. danske Kancelli!

Rottbøll.

10. 1774, 7. Novbr. *Biskop Rottbølls Erklæring om væxelvis dansk og tysk Gudstjenestes Indførelse i Viborg Domkirke.*

Allerunderdanigst Pro Memoria!

Af underlagte fire Pro Memorier ville Deres kgl. Maj. behage allernaadigst at erfare saa vel Oberst *von Krebers* Begjæring, at der med tyske og danske Tjeneste i Domkirken her til Højmesse maatte alternere for de tyske Folks Skyld, han haver ved Regimentet, som og, at hverken Præsterne, ej heller Menigheden derimod haver haft noget at erindre. Altsaa skulde jeg allerunderdanigst udbede mig nærmere Ordre desangaaende allernaadigst tillagt, da jeg og ikke herved kan finde noget betænkeligt, saa som Domkirkens Menighed her alene bestaar af faa og saadanne Personer, som det kan være ligemeget, enten de hører en tysk eller en dansk Prædiken²⁾, og skulde nogen af Enkerne, der dog have samtykt med alle de øvrige, ikke have lige Færdighed, kan de lige saa bekvemmeligen søge en af de andre Byens Kirker. — I Henseende til Sagen, skulde jeg holde det nyttigst at betjene sig af samme tyske Psalmebog, som bruges i Garnisons-Menigheden i Kjøbenhavn, om ellers Sagen selv efter anførte Omstændigheder kan finde allernaadigst Bifald, som saaledes allerunderdanigst indstilles³⁾.

Til det danske Kancelli!

Rottbøll.

1) Udfaldet blev, som Rottbøll foreslog. I Aaret 1773 havde Rottbøll en skrap Skriftvæxel med Major Geistler i Anledning af hans Kirkers slette Tilstand. — 22de April 1774 tilskrev Rottbøll Viceprovsten Hr. Tønnes Ravn i Nautrup, at han ifølge Ordre fra høje Vedkommende maatte nøje undersøge, hvorledes og ved hvem Majoren lader sine Børn, især Sønnen Kristian Ditlev, undervise, og fornemmelig hvad „Religionsprinciper man kan formode ham enten aabenbar eller hemmelig at bibringes,“ — „hvilket jeg tilførn“, tilføjer Rottbøll, „intet har moveret om, for ikke at anses at handle enten af Intolerance eller andre Hensigter, i Henseende til velbemeldte Hr Majorens i min Tid indløbne Ansøgning og anden Mislighed, der dog med Guds Bistand skal blive langt fra min Tænke- og Handlingsmaade; men jeg nødes nu til at gjøre, hvad mit Embede paaligger, for ikke at paadrage mig selv Ansvar.“

2) Til Domsognet hørte, før Graabrødre (Nørre) Sogn 1813 forenedes dermed, kun Adelige, Gejstlige, Kathedralskolen, Standspersoner og Garnisonen.

3) Efter kgl. Reskript ordnedes Sagen endelig i Febr. 1775. Ifølge Rottbølls Anordning skulde Disciplene i Kathedralskolen besøge Sangen, „hvoraf Daniel Frick anses bekvemmet til at læse i Kor-døren, men den ellers sædvanlige Messe til Aftensang af en Disci-pel bortfalder ganske.“